

Regionális Tanulmányok Regionalne Studije Regionale Studien Studia Regionalis IV.



PannonIQm
2012



**Regionális Tanulmányok
Regionalne Studije
Regionale Studien
Studia Regionalis
IV.**



**PannonIQm
2012**





© Ana Domitrović, Izabela Jakarić, Mia Prusina, Franjo Pajrić,
Vuk Miroslav, Sinkovits Ambrus, Tóth Imre, Anton Kolić

Felelős kiadó:
PannonIQm
Hrvati-Horvátok Egyesület
Soproni Horvát Nemzetiségi Önkormányzat

Szerkesztő / Urednik
Payrits Ferenc

Lektor:
Tóth Imre, Darko Vitek

Fordította / Prijevod:
Payrits Ferenc, Krisch András

Fotók, illusztrációk
Payrits Ferenc, Herbert Gassner
Soproni Múzeum, Soproni Levéltár

Borítófotó:
Kópházi tamburások, 2012.
Koljnofski tamburaši

ISSN 2061-1358

Nyomdai munkák:
Palatia nyomda Sopron



Tartalom – Sadržaj

<i>A szerző előszava</i>	5
<i>Uvodne riči urednika</i>	9
<i>Vorwort des Redakteurs</i>	13
<i>Ana Domitrović, Izabela Jakarić, Mia Prusina</i>	
Povjesničari amateri – primjer ostavštine	
Branka Stapara-Agramera	17
<i>Franjo Pajrić</i>	
Po starovjersku	43
<i>Vuk Miroslav</i>	
Naša braća izvan rodne grude (izabrani dijelovi)	
Testvéreink szülőhazánkon kívül (válogatás)	47
<i>Sinkovits Ambrus</i>	
Dnevník iz I. Svitskog boja (odlomci) – I. Világháborús	
Napló (részletek).....	89
<i>Tóth Imre</i>	
Nyugat-Magyarország és a korridor kérdése	
Zapadna Ugarska i pitanje koridora	101
<i>Dr. Anton Kolić</i>	
Mrvice iz Života – Morzsák az Életből	111
<i>Franjo Pajrić</i>	
Izazovi jedne buduće konferencije	
Egy jövőbeli konferencia kihívásai	117
<i>Payrits Ferenc</i>	
Borostyánkő út – Jantarska cesta	119
<i>Utószó</i>	135
<i>Završna rič</i>	137



Régi Sopron , a Tschurl ház a Domonkos templom mellett



A szerkesztő előszava

A Regionális Tanulmányok IV. kötetét tartja a kezében a kedves olvasó, melyet ezúttal egy kicsit más színben és koncepcióval jelentettünk meg.

Egy év telt el és ezalatt történtek és megváltoztak dolgok, melyekről a kötetben adunk tájékoztatást. Egy állandó azonban megmaradt és változatlan, még pedig, hogy számunk tovább csökkent és nem találtuk meg az ellenszerét, hogyan állítsuk meg a folyamatot. Az idő pedig igencsak szorongat... és egyre csak fogy.

A bevezetőt gradistyei horvát dialektusban írom, tudom ennek is a standardizált változatában lenne a legkorrektebb, azonban bevallom még magam sem sajátítottam el tökéletesen, így hát a közép gradistyei kópházi verziót fogom használni, melyről biztosan tudom, hogy minden horvát számára érthető, bárhol legyen is a világban.

Amit fontos megemlítenünk, hogy Dominik Mandić ferences rendi szerzetes régi és fontos levéltári anyagok vizsgálata után arra a következtetésre jutott, hogy a horvát nép régi dokumentumai csákáv nyelvjárásban íródtak.

Véleménye szerint legrégebbi dokumentumaink a 8. század közepéből valók, ami 13 évszázad írásosságot jelent nyelvjárásunkon. Erre büszkék lehetünk .

Számunkra a Sopron környéki horvátok számára a 2011-es év fontos volt, mivel két egyesületet alapítottunk, melyek célja, hogy jobban összekössenek minket határon túl élő honfitársainkkal, építsék horvát öntudatunkat, mely oly gyorsan tűnik el manapság.

A Soproni Matica hrvatska egyesület jó előadások szervezésével és kiadványok megjelentetésével szeretne foglalkozni, valamint kapcsolatokat építeni a zágrábi székhelyű Matica hrvatska több szervezetével, mint például a béccsivel illetve pécsi Maticával.

A Soproni Čakav katedra egyesület nem sokkal megalakulása után nagy dolgot vitt véghez. A Csákáv Szábor Grobniki katedrája hathatós segítségével a Horvát Köztársaság Kulturális Minisztériumához nyújtott be kérelmet, melyben





a gradistyei horvát dialektust, mint a horvátok nem materiális kulturális örökségét szeretnénk védetté nyilvánítani az itt élő gradistyei horvátok nevében.

Olyan Európa szerte ritka jelenségről van szó, mely megérdemli a védelmet, tudniillik 500 éve él egy nyelv, majdnem változatlan formában az anyanemzettől relatíve távol. Kitelepedésünk elékét őrzi, de nagy veszélyben van. Reméljük, hogy horvátországi védettsége gátat szab eltűnésének és megakadályozza, hogy eltűnjön a világon beszélt nyelvek színpadáról és a horvát nyelv eme ága ne fonnyadjon illetve száradjon el.

A kötetben sok kép mellett Branko Stapar életművének első keretszerű feldolgozását olvashatják a zágrábi Hrvatski Studiji Egyetem kutatóinak munkájában. A továbbiakban Vuk Miroslav előadásaiból ill. írásaiból szemezgettünk, majd egy régi, majdnem elfeledett szavunk mélyebb jelentését boncolgatjuk.

Kolić Antal atya rőtfalvi plébános, ki származását tekintve isztriai igaz történeteket beszél el az Életből, az Életről.

A szövegeket ezen alkalommal nem fordítottuk magyarra, hiszen a szerzők az ősztől kétnyelvű előadás keretében fognak témájukról előadásokat tartani a Német-Horvát Regionális Kulturális Központban, a Rejpál házban, mely minden bizonnyal az ős elején megnyitja kapuit. Így használjuk majd ki új lehetőségeinket, melyek eddig nem álltak rendelkezésünkre.

A szláv korridor témája, melyet Dr Tóth Imre dolgozott fel történelmi érdekesség és valóság mely azonban csak ötlet maradt és nem valósult meg, a 20. század elejének szűkebb hazánkra vonatkozó érdekes adaléka.

Az idei X. Soproni Horvát Napok tudományos konferenciáján a gradistyei horvátok híres tanítóira és kántoraira fókuszálunk, kik népcsoportunk tagjai számára az oktatás és kultúra átadását végezték és vállukon viselték a felelősség nehéz terhét, azonban a kor kihívásaira adekvát és jó választ adtak.

Érdekességgként kell megemlíteni a témához fűződően, hogy Szedenich Fülöp kántortanító éppen 100 éve jelentette meg Sopronban az itt élő horvátok első verseskötetét, mely akkor elég nagy feltűnést keltett, mivel eddig a verseket mindig énekelték is az emberek, így ezekkel a versekkel nem tudtak mit kezdeni.

Sokat hallottunk Vezdín Fülöpről, a világhírű nyelvész szerzetesről, Kruesich Krizosztomról Pannonhalma leghíresebb 19. századi főapátjáról illetve Kausich Fülöpről a zágrábi egyetem megalapítójáról. Mindegyikükben az a közös, hogy nyugat magyarországi horvátok voltak.

Dr Herbert Gassner tervezi ebben az évben megjelentetni a vidék nevezetes horvát nagyjait bemutató könyvét, így előadásain készült képekkel tesszük kiadványunkat színesebbé.

Sinkovits Ambrus I. Világháborúban íródott naplójának részletét is sok sze-



retettel ajánlom. Bejárta Bosznia-Hercegovinát, Szerbiát, Montenegrót, Albániát, Macedóniát, a Monarchia minden részét észak Olaszországot is beleértve. Nem tudom mi járhatott a fejében, mikor ősei földjén járt és érzett-e valamiféle összefonódást a helyekkel, ahol megfordult. Fiatal voltam még, mikor élt, így nem volt alkalmam feltenni neki azokat a kérdéseket, melyekkel ma én küszködöm.

Nagyon megörültünk a hírnek, hogy Našićében megjelentették az ottani ferences kolostor latinul íródott Krónikájának II. kötetét (1788–1820) természetesen horvát szimmetrikus fordításban. Ami számunkra fontos az, hogy Sopron városát 5 helyen említik és meg vagyunk győződve, hogy az elkövetkező kiadványokban még gyakrabban fog előtűnni, mivel a Pejacevich család 1789-ben érkezett a városba.

A Sopron környéki horvátok számára jó hír, hogy a kópházi Mária zarándoktemplom külső felújítása utolsó fázisához érkezett, így új külsővel várja majd az egyre nagyobb számban érkező zarándokokat. Több mint két évtized után Kópháza újból kispapot ünnepel Mogyorósi Márk személyében, aki mint jó horvát fogja majd szolgálni az itt élő horvátságot. Reméljük horvát plébániára kerül majd. A Csíksomlyót és Máriazellt összekötő immáron EU-s pályázatból nyert forrásból szépen kitáblázott kb. 850 km hosszú Mária út is Kópházán halad keresztül.

Reméljük kis könyvünk jó társa lesz mindenkinek nem csak úton és a nyaraláson, hanem jó témáival vitákra, megbeszélésekre is adhat majd okot megerősítve minket abban, hogy a mai világban is lehet valaki jó horvát, amit nem kell eltitkolnia vagy szégyenkeznie miatta, hanem bátra tud majd újonnan szerzett tudásával válaszolni a jövő kihívásaira.





Spomen ploča na Klovićevim dvorima u Zagrebu



Filip Vezdin



*Kruesz Krizosztom
panonhalmi Főapát*

Köszönjük a Győr-Moson-Sopron Megyei Horvát Nemzetiségi
Önkormányzat támogatását
Zahvaljujemo se na potpori Hrvatske Samouprave
Đurško-Mošonsko-Šopronske Županije



Uvodne riči urednika

Držite u ruka četvrto izdanje Regionalnih Studijov, ke te vam se ovput pričiniti malo drugačijim.

Prošlo je ljetodan i dosta toga se je preminilo i dogodilo o čemu bi vas šitelje Studijov informirali. Jedna je konstanta ipak ostala ista, a to je da nas je opet manje, a vračtva protiv te tendencije još nismo našli, a vrime nas pritišće. Imamo ga sve manje.

Ov uvod pišem na gradišćanskom jeziku a morao bi ga na standardnom gradišćanskohrvatskom napisati, ali moram priznat da ta standard je i za mene malo težak, pa ga moram bolje vježbat i zato će to biti neka poljansko-sridnja, koljnofska verzija, za ku sam gvišan da je razumljiva svim Hrvatom na svitu.

Ono ča nam je važno spomenuti, da je i fra Dominik Mandić, po tim, da je poiskao stare i važne arhive i vidio stare dokumente Hrvatov zaključio, da su napisani većinom na čakavici. Znači on misli , da je naš najstariji dokumenat nastao sredinom osmog stoljeća, a to znači do danas 13. stoljeća pismenosti na čakavskom jeziku. S tim se mi smimo dičiti i biti gizdavi na to.

Za nas Hrvate ovde u okolici Šoprona je 2011. ljetu bilo važno, aš smo osnovali dva društva, ka čedu biti po našoj nakani oni motori, ki će nas bolje povezati prik granic i graditi hrvatsku svist, ka nam nažalost sfaljulje.

Matica hrvatska Šopron će organizirati dobra predavanja, izdavati izdanja i povezati se s drugimi ogranki Matice hrvatske sa sjedišćem u Zagrebu, kot je to na peldu bečanska ili pečuška. Čakavska katedra Šopron je već na početku načinila čuda toga. Uz pomoć Katedre Čakavskog Sabora u Grobniku predali smo pismenu prošnju Ministarsvu Kulture Republike Hrvatske, da se naš gradišćanski jezik zaštititi, kot nematerijalno kulturno dobro Republike Hrvatske , aš je rijetkost, ča zvanarednoga i to svitskog glasa. On još živi po 500 ljet iseljenja naših preocev, ali se naglo zgublja. Mi vjerujemo, da će ovo proglašenje biti brana, da nam ta lipi jezik ne skrsne iz svitske stvarnosti jezikov, i da se naša gradišćanskohrvatska grana velikoga hrvatskoga stabla ne prešuši i uvene.

U ovi Studija ćete moć preštat uz čuda slik prvi opis Staparove ostavštine





Máriazelli emlék – Celjanski spominak



Virágvasárnap 2012 – Macicina nedilja Koljnof

(ostavščine), ku su napravili znanstveni novaki Hrvatskih Studija Sveučilišća u Zagrebu.

Bit će interesantnih tekstov iz neobjavljene knjige izdanih člankov Vuka Miroslava, razmišljanja o neki naši starih riči, pa i istinita pripetinja dr Antona Kolića, svećenika u Ratištofu, rođenog Istranina.

Nismo sve tekste prevodili, kot smo to činili do sada, aš će biti na svaku temu održano predavanje u našem novom centru u Šopronu, prevodjeno i dokumentirano. Moramo iskoristiti naše nove mogućnosti, ke do sada nismo imali.

Tema slavskoga, koridora, ku je obradio dr Imre Tóth, interesantna je iz povijesnog aspekta.

Znanstvena tema ovogodišnje konferencije fokusirana je na znamenite škole i kantore gradišćanskih Hrvatov, ki su svom narodu dali naobrazbu, jezik, kulturu i bili ti, ki su nosili na svoji ramena težak ter odgovornosti i znali odgovoriti na važna pitanja svojega vremena.

Zanimljivo je, da je File Szedenich (Szedenik, Sedenik) pred točno 100 ljet izdao prvu zbirku pjesam na gradišćanskom jeziku u Šopronu, ča je za naše ljude bilo ča novoga; samo štati, čitati jačke, ili pjesme, a ne jačiti je.

Ovo ljeto smo čuda čuli i o Filipu Vezdinu, svitom poznatom lingvistu, zapadnougarskom Hrvatu, o Kruesu Krizostomu, značajnijem nadopatu kloštra u Pannonhalmi, isto našem Hrvatu, ili utemeljitelju Zagrebačkoga Sveučilišća Filipu Kaušiću.

Dr Herbert Gassner planira ovo ljeto izdati knjigu o naši velikani, zaslužni muži gradišćanskohrvatske narodne grupe, pa smo uvrstili par slik s takovih predavanj.

Bit će interesantno štati tekst od Ambruša Šinkovića iz Prvog svitskog boja, ki je vodio pisao dnevnik i popisao razne interesantnosti. On je pohodio Bosnu i Hercegovinu, Srbiju, Makedoniju, Albaniju, Črnu Goru, sve kraje i zemlje Monarhije, pak sjevernu Italiju i to skoro u maršu, aš je bio gorski lovac u vojski Monarhije. Ne znam o čemu si je razmišljao kada je pohodio zemlje svojih pretkov i je li je ćutio nekakvu povezanost s timi kraji.

Razveselila nas je i vist, da su u Našica izdali drugu knjigu Zapisnika franjevačkog samostana od 1788 – 1820. ljeta, kade se na 5 mjesti spominje naš grad Šopron. U dođući knjiga će sigurno biti spominjan još već puti, aš su se Pejačevići doselili u varoš upravo 1789. ljeta.

Ovo će ljeto biti važno i po tom za nas Hrvate okolo Šoprona, da će se hodočasna crikva Blažene Divice Marije obnoviti, da ćemo po dvajseti ljeti opet imati iz Koljnofa Hrvata dušobrižnika Marka Mogyorósija, ki će kot svisni Hrvat sigurno ćvrsto stati uz svoje vjernike.

Isto tako krez naša sela ide Marijanski put, pišačka staza, ka povezuje Csík-somlyó, marijansko svetišće u Transilvaniji s Celjem i ondašnjom Marijom, a to je već neg 850 km.

Ufamo se, da će vam ova knjižica biti dobar tovaruš ne samo na putu ili odmoru, nego štivo i za dobre diskusije i da će vam učvrstit svist, da je dobro i ponosno biti Hrvatom i u današnjem vrimenu i da se ne moramo sraniti i sramiti, nego hrabro koraknuti u budućnost.

Dr. Franjo Pajrić urednik

Vorwort des Redakteurs

Sie halten jetzt die Regionale Studien IV. in der Hand. Diese Ausgabe haben wir in einer anderen Farbe und Konzeption herausgegeben. Ein Jahr ist vergangen und während dieser Zeit ist viel geschehen, worüber wir im Heft berichten. Eines hat sich aber leider nicht verändert und zwar unsere Zahl ist weiter gesunken und wir finden das Gegenmittel nicht. Diesen Vorgang können wir nicht aufhalten und die Zeit läuft und vergeht... Ich schreibe die Einführung im burgenländischen Dialekt, ich weiß die Standardform wäre korrekter, aber ich muss es gestehen, ich selbst beherrsche diese nicht vollkommen. So werde ich die Mittel-burgenländische Kolnhofer Version benutzen, darüber weiß ich ganz sicher, dass sie jedem Kroaten zu verstehen ist, egal, wo sie auf der Welt leben.

Was noch wichtig zu erwähnen ist, dass der Franziskaner Mönch Dominik Mandić nach langer Forschung alter Archivdokumente zur Folgerung gekommen ist, dass die alten Dokumente der Kroaten in Čakav Dialekt geschrieben wurden. Seiner Meinung nach stammen die ältesten Dokumente von Mitte des 8. Jahrhunderts, das bedeutet dreizehn Jahrhunderte Schriftlichkeit Darauf können wir stolz sein.

Für die Kroaten um Sopron/Ödenburg war das Jahr 2011 sehr bedeutend, da wir zwei Vereine gründeten. Das Ziel ist, unsere Landsleute jenseits der Grenze zu verbinden, unser Selbstbewusstsein zu stärken, das leider schnell verschwindet.

Der Ödenburger Verein Matica Hrvatska beschäftigt sich mit Organisationen von Vorträgen und mit Veröffentlichung von Publikationen. Weiterhin möchten wir Kontakte mit mehreren Organisationen der Zagreber Matica Hrvatska ausbauen, so mit den Wiener und Fünfkirchner Vereinen.

Der Ödenburger Čakav Katedra Verein hat kurz nach seiner Gründung etwas Großes zustande gebracht. Mit der wirksamen Hilfe der Čakav Sabor Katedra wurde beim Kulturministerium der Kroatischen Republik ein Gesuch eingereicht, in dem wir erreichen möchten, den burgenländischen Dialekt, als nicht materielles Erbe im Namen der hier lebenden burgenländischen Kroaten für geschützt erklären zu lassen. Hier geht es um eine europaweit seltene Erscheinung,



die des Schutzes würdig ist, da diese Sprache seit 500 Jahren existiert, in einer fast unveränderten Form, weit von dem Vaterland. Dieser Dialekt pflegt die Erinnerung unserer Auswanderung, aber befindet sich in großer Gefahr. Wir hoffen, dass dieser Schutz sein Verschwinden verhindert.

Im Band, neben vielen Fotos, können Sie durch den Forscher der Zagreber Hrvatski Studiji Universität, die erste Aufarbeitung des Lebenswerks von Branko Stapar lesen. Im Weiteren publizieren wir aus den Vorträgen und Schreiben von Vuk Miroslav, dann untersuchen wir die Bedeutung eines alten, fast schon vergessenen Wortes.

Pater Anton Kolić Pfarrer in Rattersdorf, stammt aus Istrien, erzählt wahre Geschichten aus dem Leben und über das Leben.

Die Texte haben wir bei dieser Gelegenheit nicht ins Ungarische übersetzt, da die Verfasser im Herbst im Deutsch-kroatischen Kulturzentrum, im sog. Reipal-Haus zweisprachige Vorträge halten werden. Wir hoffen, dass dieses Haus seine Tore im Herbst wirklich eröffnen kann, und wir die Möglichkeit, die wir bisher nicht gehabt haben, nutzen können.

Das Thema des slawischen Korridors hat Imre Tóth aufgearbeitet. Dieser Plan wurde nicht verwirklicht, trotzdem ist er ein interessanter Beitrag für die Geschichte von West-Ungarn.

Die wissenschaftliche Konferenz der X. Kroatischen Tage fokussiert auf die berühmten kroatischen Lehrer und Kantors, die in unserer Volksgruppe zuständig waren für die Übermittlung des Unterrichts und der Kultur zuständig waren. Zum Thema möchte ich erwähnen, dass Phillip Szedenich Kantorlehrer genau vor 100 Jahren den ersten Gedichtband der hiesigen Kroaten veröffentlichte. Der hat ein großes Aufsehen erregt, da bisher die Gedichte gesunken wurden, so konnten die Leute mit diesen Gedichten nichts anfangen.

Vieles haben wir über den weltberühmten Linguist Mönch Phillip Vezdin gehört, über den bekanntesten Erzabt von Pannonhalma im 19. Jahrhundert Krizosztom Kruesz und über den Gründer der Zagreber Universität Phillip Kausich. Alle waren west-ungarische Kroaten.

Dr. Herbert Gassner plant heuer ein Buch über die bekanntesten Kroaten unserer Gegend zu veröffentlichen.

Ich empfehle das Tagebuch aus dem I. Weltkrieg von Ambrus Sinkovits. Er zog durch Bosnien-Herzegowina, Serbien, Montenegro, Albanien, Mazedonien und alle Teile der Monarchie, Nord-Italien auch inbegriffen. Ich weiß nicht, was er im Land seiner Vorfahren empfand, fühlte er eine Verknüpfung zum Einheimischen? Als er lebte, war ich noch zu jung, so konnte ich ihm nicht die Fragen stellen, die mich jetzt beschäftigen.

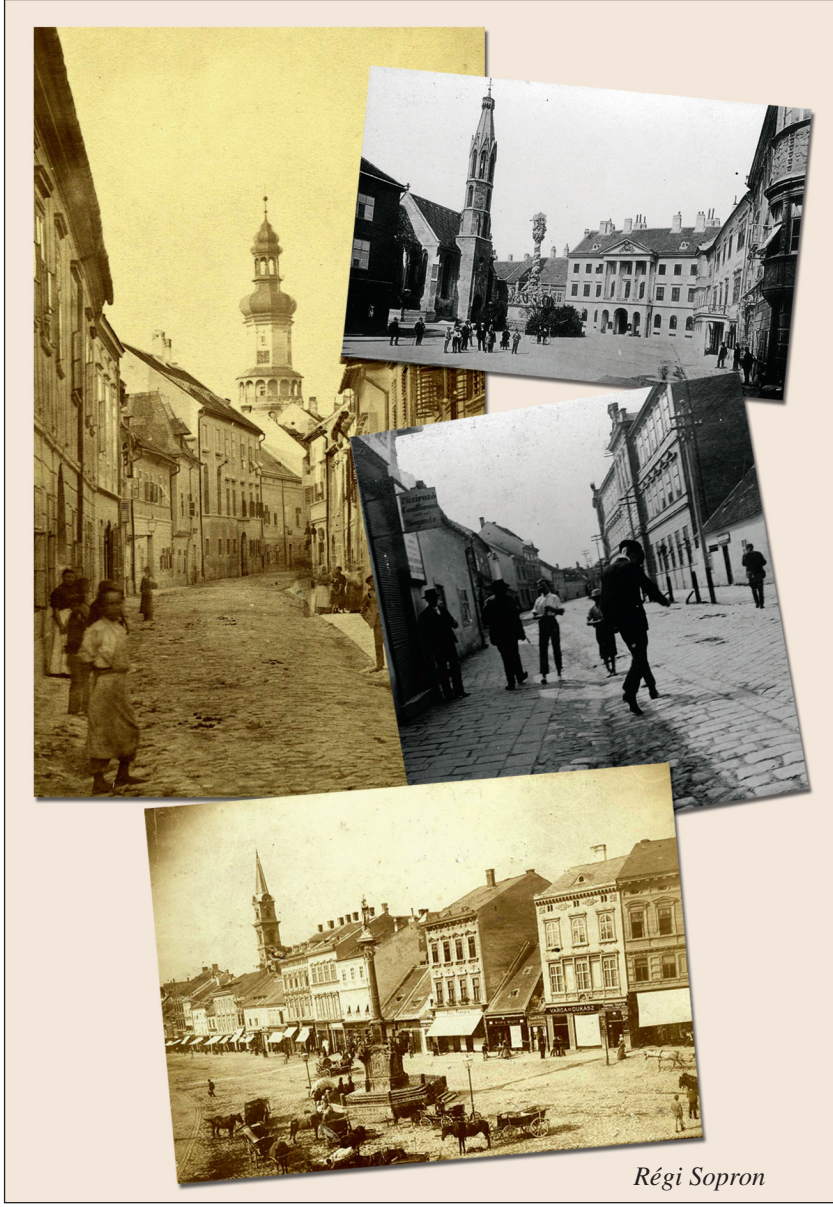


Wir freuen uns sehr über die Nachricht, dass in Našice der zweite Band (1788-1820) der Franziskaner Klosterchronik neben Latein, in kroatischer, symmetrischer Übersetzung veröffentlicht wurde. Was für uns wichtig ist, dass die Stadt Ödenburg fünfmal erwähnt wird, und wir sind überzeugt, dass die Stadt in den nächsten Ausgaben noch öfters vorkommen wird, da die Familie Pejasevich 1789 in der Stadt ankam. Für die Kroaten um Ödenburg ist es eine gute Nachricht, dass sich die Sanierung der Kolnhofer Maria Wallfahrtskirche in der letzten Phase befindet. So erwartet bald die Kirche die Pilger in einem neuen Gewand. Seit mehr als zwei Jahren feiert Kolnhof wieder einen neuen Seminaristen, Márk Mogyorósi, der als guter Kroater den hier lebenden Kroaten dienen wird. Wir hoffen, er kommt auf ein kroatisches Pfarramt. Der 850 km lange Marienweg zwischen Csíksomlyó und Mariazell führt durch Kolnhof.

Wir können nur hoffen, dass unser Buch Sie nicht nur im Urlaub begleitet, sondern zu sinnvollen Diskussionen veranlasst. Das Buch muss außerdem uns verstärken, dass jemand sogar in dieser Welt ein guter Kroater werden kann, und was man nicht verleugnen sollte. Nur so kann man stolz der Herausforderungen der Zukunft gerecht werden.



Gosti na IX. Šopronski Hrvatski Dani iz Jelenja



Ana Domitrović, Izabela Jakarić, Mia Prusina
**POVJESNIČARI AMATERI –
 PRIMJER OSTAVŠTINE BRANKA
 STAPARA-AGRAMERA**

Uvod

Povijest je znanost koja pobuđuje interes široke publike. Osim interesa za čitanjem djela koja se bave povijesnom tematikom, postoji i veliki interes za pisanje istih. Stoga se nerijetko kao autori povijesnih djela mogu pronaći i povjesničari amateri. Amaterska historiografija među profesionalnim povjesničarima uglavnom ne uživa priznanje. Upravo iz tog razloga literatura o toj vrsti historiografije vrlo je oskudna, a u hrvatskoj historiografiji takve gotovo je nema. Povjesničari amateri nemaju formalno obrazovanje na području povijesne znanosti niti su zaposleni na sveučilištima i institucijama. Međutim, moramo se prisjetiti da je razvoj povijesne znanosti krenuo upravo od entuzijasta koje je zanimao čovjek i njegova prošlost. Prisjetimo se samo Herodota¹ ili Ivana Lučića Luciusa,² oca hrvatske historiografije.

Profesionalnost u današnjem smislu je započela tek u 19. st., otvaranjem prvih katedri i institucija kao što je *Ecole des Chartes*, osnovana 1821. godine.³ Treba napomenuti da su prvi povjesničari, kako u svjetskoj, tako i hrvatskoj historiografiji, koje stvarno možemo nazvati profesionalcima, istraživali šira vremenska razdoblja. Tako na primjer, najpoznatija imena hrvatske historiografije Tadija

¹ Herodot (484.–424. prije Krista) je grčki povjesničar, prvi je koji je historiografiju odvojio od legendi i mitova te nastojao utvrditi povijesnu istinu, nazvan je „ocem povijest”. „Herodot”, *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (dalje HER), Zagreb, 2001., 431.

² Ivan Lučić Lucius (1604–1679.) začetnik je hrvatske znanstvene historiografije, a njegovo najpoznatije djelo je *O kraljevini Dalmaciji i Hrvatskoj u šest knjiga*. „Lučić, Ivan”, HER, 684.

³ Detaljnije o razvoju historiografije vidi Mirjana GROSS, *Suvremena Historiografija*, Zagreb, 2001.

⁴ Tadija Smičiklas (1843–1914.) je hrvatski povjesničar i političar, napisao je prvu sintezu hrvatske povijesti, *Poviest hrvatska*. „Smičiklas, Tadija”, HER, 1208.

Vjekoslav Klaić (1849–1929.) je ostao zapamćen po djelu *Poviest Hrvata*. „Klaić, Vjekoslav”, HER, 575.

Ferdo Šišić (1869–1940.) je predstavnik genetičkog historiografskog pravca, ukazivao je na važnost neposrednog rada na izvorima i kritičkog sagledavanja građe. „Šišić, Ferdo”, HER, 1279.

Smičiklas, Vjekoslav Klaić i Ferdo Šišić⁴ istražuju teme od antike do njihova vremena. Kako ćemo pokazati to je u suvremenoj historiografiji sve rjeđi slučaj. Usljed sve veće specijalizacije, profesionalni se povjesničari najčešće fokusiraju na pojedina razdoblja ili manje tematske cjeline.

Cilj ovoga rada je pokušati prikazati karakteristike amaterske historiografije te odgovoriti na pitanje u kojoj mjeri amaterska historiografija danas pridonosi razvoju povijesne znanosti. To ćemo učiniti na primjeru Branka Stapara-Agramera, povjesničara amatera koji je 35 godina svog života posvetio sakupljanju materijala za koje je smatrao da mogu pomoći u rasvjetljavanju migracija Hrvata na područje današnje Republike Slovačke u 16. i 17. stoljeću.

Rad se temelji na nepotpunoj ostavštini Branka Stapara-Agramera koja je darovana Hrvatskim Studijima 2009. godine.⁵ Radi lakšeg razumijevanja doprinosa Branka Stapara-Agramera najprije ćemo prikazati osnovne karakteristike amaterske historiografije. Materijal koji je sakupljao godinama nije uređen. Međutim, imajući u vidu Stapar-Agramerovu naglu smrt, pretpostavljamo da je njegovo uređivanje ostalo nedovršeno. U ostavštini Branka Stapara-Agramera nalaze se izvorni dokumenti u vremenskom rasponu od 17. do 20. st., zatim članci iz novina i časopisa te slikovni materijali. Također smo naišli i na bilješke koje je Stapar-Agramer sam pisao, a koje ukazuju na to da je sav prikupljeni materijal trebao poslužiti i za autorski rad.⁶

Amaterska historiografija

Amatersku historiografiju je teško jednoobrazno tematski odrediti. Djela amaterske historiografije su najvećim djelom usmjerena na marginalne i rubno znanstvene teme (poput ubojstva John Fitzgerald Kennedyja).⁷ Povjesničari amateri istražuju i pišu o povijesti isto kao i profesionalni povjesničari, ali za razliku od profesionalnih za svoja istraživanja ne primaju plaću.⁸ Iako se i profesionalni povjesničari mogu baviti istom temom razlika je u pristupu. Dok se, na primjer, povjesničari amateri bave pitanjem tko je ustvari bio Jack Trbosjek, profesionalni povjesničari pokušavaju zločine Jacka Trbosjeka smjestiti u širi društveni kontekst.

⁵ Zahvaljujemo obitelji Branka Stapara-Agramera koja je darovala dio ostavštine i Franji Pajriću koji je pokrenuo inicijativu proučavanja ostavštine Branka Stapara-Agramera.

⁶ Jedini objavljeni njegov rad je u *Petrinjom zborniku* iz 2007. godine s naslovom O osvajanju Petrinje 1595.

⁷ Više vidi William RUBENSTEIN, *Shadow pasts: history's mysteries*, Harlow, 2008.

⁸ RUBENSTEIN, *Shadow pasts*, 2.



Branko Stapar

Između amatera i profesionalaca postoje i karakteristike koje ih povezuju. To su želja za originalnošću te stručnost za samo jedno područje.⁹

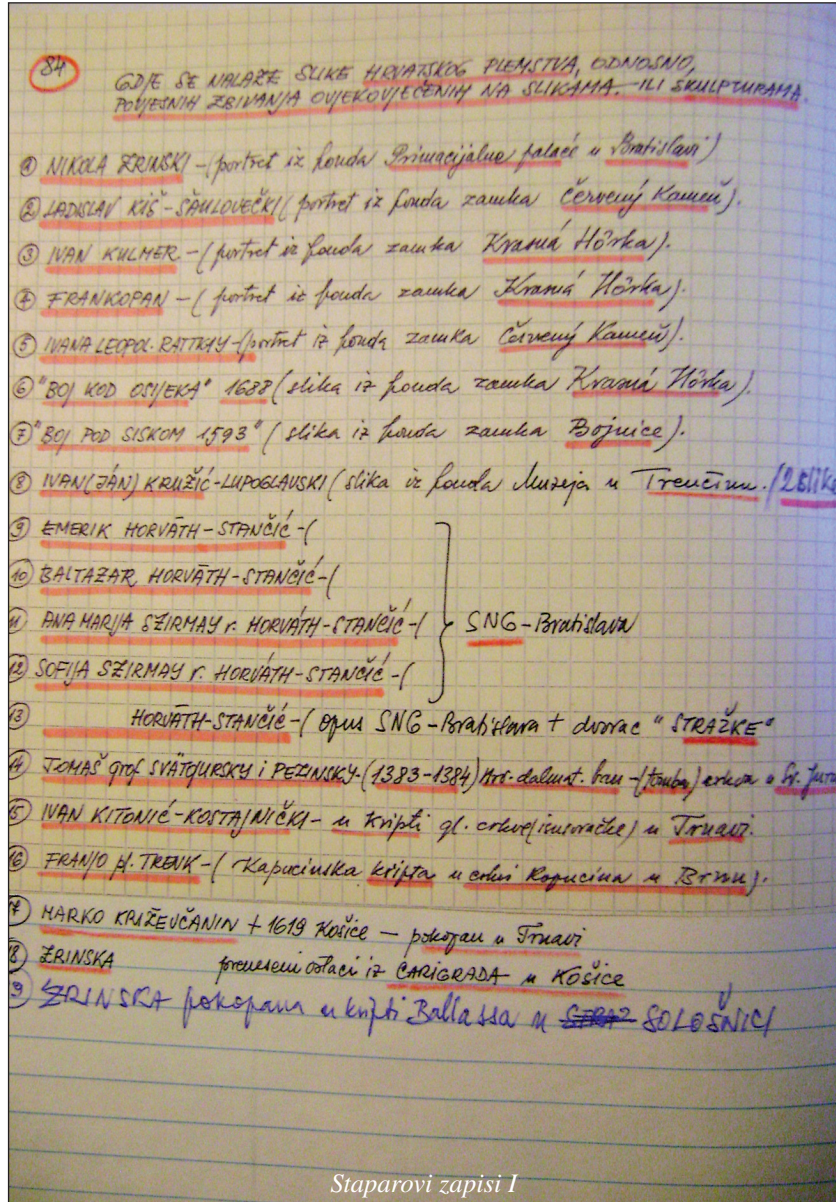
Što se tiče težnje za originalnošću, amateri pokušavaju razriješiti misterije kojima se nitko ili rijetko tko bavi. Isto tako, profesionalni povjesničari će stremiti ka novim spoznajama do kojih prije njih nitko nije došao. Prema Williamu Rubensteinu i jedne i druge pokreće želja za uspostavljanjem autoriteta na području njihova istraživanja.¹⁰ Što se pak tiče stručnosti za samo jedno područje, prema našim spoznajama, povjesničar amater kojega na primjer zanima lokalna povijest njegova zavičaja, rijetko će pokazati toliko zanimanja za ostalim područjima povijesti. Isto su tako i profesionalni povjesničari specijalizirani za uže područje djelovanja.

BIOGRAFIJA BRANKA STAPARA-AGRAMERA

Podatke o životu Branka Stapara-Agramera (1939.-2009.) doznali smo iz materijala nastalog za potrebe snimanja dokumentarnog filma *Branko Stapar: Por*

⁹ RUBENSTEIN, *Shadow pasts*, 8.

¹⁰ RUBENSTEIN, *Shadow pasts*, 6.



tabl muzej i bilješke o njegovom radu koju smo pronašli u jednom od njegovih registratora.¹¹ Iz izvora je vidljivo da se radi o čovjeku širokih interesa na području povijesti i arheologije.

Rođen je 1939. godine u Kraljevini Jugoslaviji, u selu nedaleko Petrinje.¹² Za vrijeme Drugog svjetskog rata ostao je bez roditelja te ga je udomila dobrostojeća zagrebačka obitelj. Kod udomitelja je proveo 11 godina, nakon kojih ga više nisu mogli uzdržavati te je poslan u dječji dom u Ravnoj Gori. Svoj prvi susret sa Ravnom Gorom opisao je ovim riječima:

*„najedanput fini gospodičić stigao je u konglomerat svega i svačega”.*¹³

Nakon dvije i pol godine, vraća se u Zagreb, gdje je završio Školu za primijenjenu umjetnost. Nije se iskazao kao marljiv učenik, zbog čega je pao dva razreda. Međutim uspio je maturirati te je napravio plakat koji je bio toliko dobar da je dobio treću nagradu na natjecanju. Novac od nagrade je iskoristio za kupnju putovnice i odlazak u Švedsku. Nakon kraćeg perioda provedenog u Švedskoj, odlučio se vratiti u Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (dalje SFRJ) i kako sam kaže nije se snašao. Povratkom u SFRJ zaposlio se u Željezari u Sisku gdje je radio propagandni materijal i prospekte. U prvoj polovici 1960-ih stao je uz Maticu Hrvatsku. Zbog situacije koja se stvarala oko Matice, prisiljen je otići u Beč.¹⁴ U Beču je boravio kod prijatelja na čiju je preporuku otišao u Brno u Čehoslovačku (današnja Republika Slovačka) studirati. Upisao je Filozofski fakultet, smjer povijest umjetnosti i arheologija. U Brnu je upoznao svoju buduću suprugu na čiji se nagovor odselio u Bratislavu i tamo nastavio studij. Tamo se zaposlio na čehoslovačkoj televiziji na kojoj je prošao kroz različite faze rade, od pisanja titlova do rada kao stručni savjetnik na dokumentarnim filmovima. Upravo mu je rad na televiziji omogućio da dođe u doticaj s manje poznatim mjestima na kojima je pronašao materijale koji govore o prisutnosti Hrvata u Slovačkoj.¹⁵

Važno je napomenuti da je sva njegova sakupljačka djelatnost vezana uz hr-

¹¹ Registrator Hrv.-Slov. uzajamnost, košuljica 58., Materijal nastao za potrebe snimanja dokumentarnog filma *Branko Stapar: Portabl muzej*, arhiv Hrvatske radiotelevizije (dalje HRT). Zahvaljujemo Vladimiru Brnardiću s HRT-a koji nam je ustupio potrebni materijal. (dalje Materijal)

¹² U izvorima se ne spominje o kojem selu je riječ niti se može zaključiti.

¹³ *Branko Stapar: Portabl muzej*, dokumentarni film HRT-a, minuta 36.

¹⁴ O situaciji koja se stvorila oko Matice, više vidi Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., 433.-623., Ivo GOLDSTAIN, *Povijest 21, Hrvatska povijest*, Zagreb, 2008., 453-472.

¹⁵ Materijal, kazeta 1, minuta 34-44.

vatsku povijest. Bio je kolekcionar starog novca, hrvatske provenijencije, militariae, starih knjiga s hrvatskom tematikom,¹⁶ zbirkom slika i bakropisa. Sakupljao je još i novinske članke, izvorne dokumente, karte te razni slikovni materijal. Iz registratora koji su nam bili dostupni, možemo zaključiti da se zanimao za hrvatska prezimena u Slovačkoj, odnosno traženju porijekla tih prezimena u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini (dalje BiH). Kako je sam naveo riješio je oko 60-ak srednjovjekovnih prezimena koja se danas, prema Stapar-Agramevovom mišljenju, nalaze samo u Slovačkoj, a koja su nestala na području: Bihaćke krajine, Pounja, srednje Bosne, zapadne Hercegovine, Dalmatinskog zaleđa, Slavonije, Senja, Ledenica, Kosinja i Karina. Prema Stapararu ta su prezimena dobila novi oblik u Slovačkoj.

Osim odgonetavanja porijekla prezimena, Stapar-Agramer je napisao kratke prikaze poznatih osoba i važnijih utvrda koje su obilježile hrvatsko-osmanske sukobe. Sav prikupljeni materijal, organiziran je po tematici (plemstvo, militaria, hrvatsko-slovačka uzajamnost, numizmatika, isprave...). Bio je smješten u njegovoj kući, a prostor u kojem je bio smješten taj materijal nazvao je Portabl muzej.

Ostavština Branka Stapara-Agramer

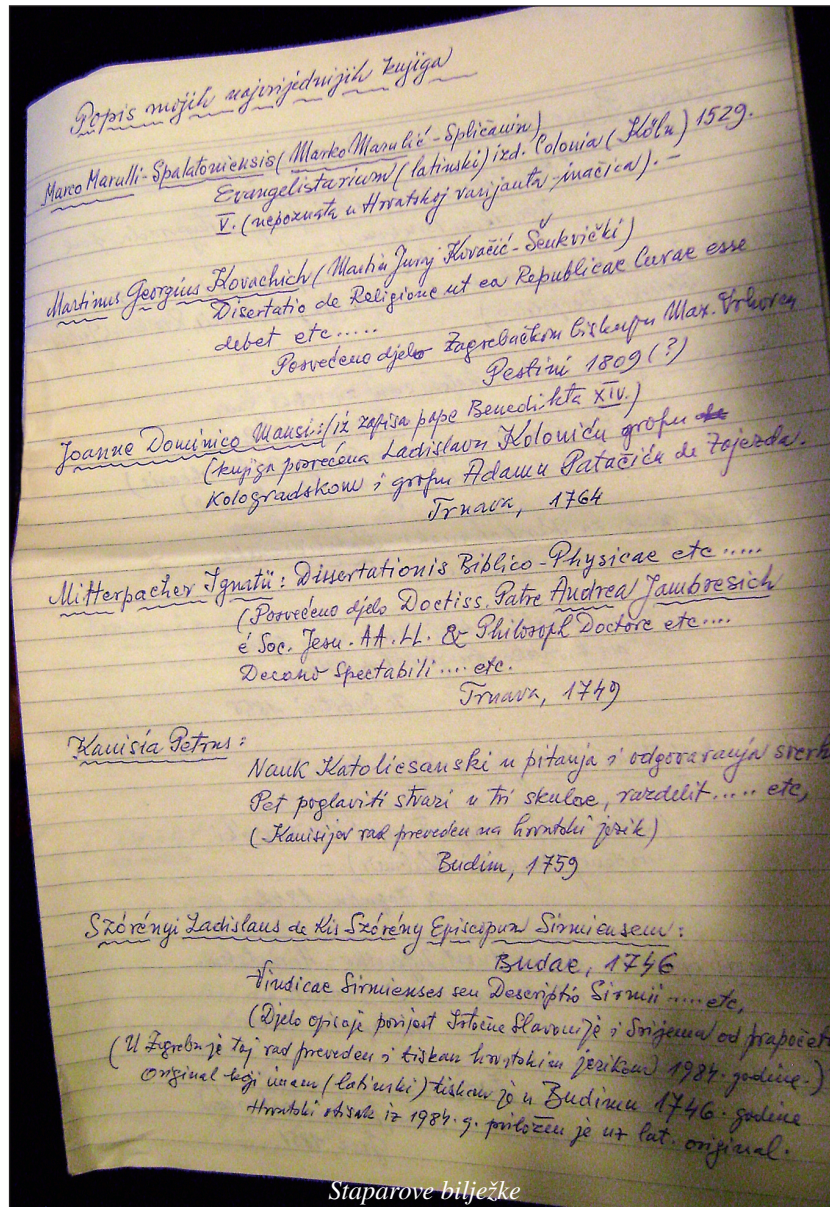
Početna ideja s kojom je Branko Stapar-Agramer krenuo u skupljanje materijala je migracija Hrvata u Slovačku tijekom 16. i 17. stoljeća. Val migracija kreće s osmanskim prodorom na područje Ugarsko-hrvatskog kraljevstva.¹⁷ Kako je sam istaknuo u jednom razgovoru, započeo je proučavajući prezimena na nadgrobnim spomenicima u Slovačkoj.¹⁸ Narednih 35 godina marljivo je sakupljao različitu građu vezanu uz već navedenu temu. Kako smo već spomenuli, do Hrvatskih studija je došlo 6 registratora. Svaki registrator ima svoju oznaku:

¹⁶ Posebno se ponosi Evandelistom Marka Marulića, Materijal, kazeta 1, minuta 54–56.

¹⁷ Više vidi Mirko VALENTIĆ & Lovorka ČORALIĆ, *Povijest Hrvata: od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata*, Zagreb, 2005., Alexander BUCZYNSKI, „Hrvatske granice i Vojna krajina”, *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost, Barok i prosvjetiteljstvo*, sv. III, Zagreb 2003., 43–60., Peter HANEK (ur.), *Povijest Mađarske*, Zagreb, 1995., Robert KANN, *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*, Berkeley & Los Angeles & London, 1977., Laszlo KONTLER, *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi*, Zagreb, 2007., Tadija SMIČIKLAS, *Poviest hrvatska*, Zagreb, 1879–1882.,

¹⁸ <http://www.youtube.com/watch?v=TFAqaiG70YI>, posljednji put provjereno 20. travnja 2011.

- 85
- 1) JURAJ ZRINSKI VII. * 1598 - † 18. 12. 1628 (Bratislava) u palači kć. princa Jablanca.
 - 2) NIKOLA ZRINSKI VI. † 24. 3. 1625, zet Elizabete Habsburški Batory kćerke grčke iz Cadicea.
 - 3) IVAN DRAŠKOVIĆ II. † 11. 3. 1613 u Bratislavi
 - 4) IVAN DRAŠKOVIĆ III. Palatin Ugarski, žena Barbara Turso
 - 5) ANDRIJA JAKUŠIĆ † 26. 10. 1623 vlasnik grada Vrhnice - Bruske, zet Juraja Turso.
 - 6) IVAN KEGLEVIĆ III. suprug Susana Bai, zeta makar, bti, Bratela i Gjurmund Erdődy
 - 7) SIGFRIED KOLONIĆ II. - kaptan grupe kosačke nakon Juraja Turso. Oženjen sa Sofijom Perényi.
 - 8) FRANJO VEŠTELENY * 1606/7 † 27. 8. 1667 kaštan kosačke, oženjen Sofijom Barayak.
 - 9) IVAN OSTROŽIĆ župan Trenčinske župe. Prvo pm. Bennyogh i roditi sa Thurso.
 - 10) IVAN KRŽIČ - LUPOGLAVSKI † 1580 suprug Katarine Galfly, uče g. kaptan Gor. kosačke u Pazinčan
 - 11) PETROČY NIKOLA (PETRETIĆ) † 1638-1690 oženjen Juditom Ostrožić, sestri pr. za Trešić.
 - 12) TOMA SZÉCHY iz LENDAVE † 9. 2. 1619 u Lendavi Glavni kaptan Druge kosačke
 - 13) SÉKELY FRIDRIH † 1614 suprug Ana Keplavci
 - 14) BENNYOGH MOJŽES † 1621 oženjen Elizabetom Ostrožić
 - 15) JURAJ THURSO * 2. 9. 1567 † 24. 12. 1616 sin Katarine Zrinske † 26. 4. 1585
 - 16) BENČIKI (BENČIĆI) rod iz Hrvatske žire u Kempelenoj župi, Vracon u Topku od 17. st.
 - 17) FILIP PILASANOVIĆ: rod iz Hrvatske, pleme od 1741 god. (M. Theresia).
 - 18) YARLO PILASANOVIĆ: * 1823 - † 1896 portret od K. Jakobeya (M. Schneider) umir. Zapred
 - 19) SOFIJA RATKAY: suprug Gabriel Bakaay (M. Forgon - B. Kempelen).
 - 20) St. MARKO KRIŽEVČAN: Hrvatski mučenik (beatiziran) ubijen 7. IX. 1619 u gradu Košicama
 - 21) JOSIP baron NEUSTÄDTER Hri. general i podmaršal od 11. 5. 1796 BRATISLAVA
 - 22) MICHAEL baron NEUSTÄDTER Dvorski savjetnik kralj. vojvođinica kosačke u BRATISLAVI
 - 23) CHARLOTTE grafica d'ALENCOURT
- Staparovi zapisi II



- Dijaspora A
- Dijaspora B
- Dijaspora C
- Dijaspora D
- Militaria
- Hrv.-Slov. uzajamnost.

Nakon detaljnog pregledavanja registratora (svake košuljice) pronašli smo materijale koje smo podijelili na:

- izvorni dokumenti,
- slikovna zbirka,
- članci,
- prezimena,
- ostalo.

IZVORI

Izvornih dokumenata ima 185, od čega njih 12 nismo uspjeli datirati (tablica 1 i grafikon 1). Najstariji dokument je datiran 9. srpnja 1666., a najnoviji je 1939. godine (tablica 2). Najviše ih je pisano njemačkim jezikom, a pored njih pronašli smo dokumente na mađarskom i latinskom jeziku. Dokumenti su uglavnom dobro sačuvani i čitljivi. Nekolicina je pretrpjela manja mehanička oštećenja poput prolivene tekućine te oštećenja koja se javljaju prilikom učestalog korištenja (poderotina). U manjoj mjeri, pronašli smo i dokumente sa značajnijim oštećenjima, na primjer jednom dokumentu nedostaje dio teksta.

Dokumente je najviše izdavala crkva i vojna kancelarija, što je uobičajeno s obzirom na vrijeme izdavanja. Najviše dokumenata odnosi se na obavijesti o ženidbi, rođenju te smrti. Dokumenti iz 20. st. uglavnom su pisani rukom, na mađarskom jeziku te sadrže žig pripadajuće kancelarije.

SLIKOVNA ZBIRKA

Kartografija

U kartografsku zbirku ubrojili smo karte koje je nacrtao Branko Stapar-Agramer, karte koje je izrezao iz knjiga i novina te one karte koje je kopirao iz drugih izvora. U zbirci ima najviše karata koje je sam nacrtao. Navedene karte su jako precizno i detaljno nacrtane te se može zaključiti da ih je Stapar-Agramer precrtavao iz nekog atlasa ili knjiga. Većina karata iz kartografske zbirke prikazuje

prostor današnje Hrvatske i sjeverne Bosne¹⁹ u 16. stoljeću. Iz toga se može iščitati da se bavio područjima koja su bila pod Osmanskom vlašću, graničila s Osmanskim Carstvom ili područja koja su nastanjivali uskoci²⁰. Evidentno je da su karte nastale kako bi se lakše objasnili razlozi migriranja stanovnika s područja koja su se nalazila pod neposrednom osmanskim opasnošću. Kartografska zbirka je usko povezana s hrvatskim prezimenima koja je Stapar uočio na prostoru Slovačke.²¹

Među kartama se nalaze i neke karte koje ne možemo povezati s ostalim kartama. To je prikaz Nordijskih zemalja (država) te karta otoka Krka koja nije povezana s tekstem uz koji se nalazi.

Slikovni materijal

Slikovni materijal smo podijelili na razglednice, fotografije te slike iz novina i časopisa. Kod razglednica ne možemo naći poveznicu samo s jednom tematskom cjelinom. Ipak možemo primijetiti da su razglednice odgovarajući slikovni materijal s tematskim cjelinama: Sveučilište u Trnavi, vojska Habsburške Monarhije, Hrvatski narodni preporod, vladari Habsburške Monarhije²² i kulturno-umjetnička baština Hrvata u Slovačkoj. Fotografija ima 10, od čega njih 9 prikazuje razrušenu crkvu, ali ne možemo sa sigurnošću reći o kojoj crkvi se radi niti o kojem gradu.

Kod slika iz novina i časopisa također možemo prepoznati pripadnost određenim tematskim cjelinama: borbe s Osmanskim Carstvom (slike utvrda, vojnika, oružja), kulturno-umjetnička baština Hrvata i Slovaka (prikaz nošnji), Austro-Ugarska Monarhija u Prvom svjetskom ratu (s naglaskom na ratnoj mornarici), Hrvatski narodni preporod.

ČLANCI

Tiskovine smo podijelili na dnevne novine i na časopise te knjige (tablica 3 i grafikon 2). Najstariji originalni članak iz časopisa datiran 1894. je *Zlata Praha*, a najstarija kopija članka potiče iz časopisa *Danica Horvatska Slavonska i Dalmatinska* iz 1843. godine. Najnoviji članak je datiran 2003., a nalazi se u časopisu *Historia* (grafikon 3). Najviše članaka, njih 29, je iz *Matice Hrvatske*.

¹⁹ Današnja regija u BiH

²⁰ Uskoci su prebjezi iz krajeva pod osmanskom vlašću koji su od druge polovice 15. st do 17. st. prelazili, „uskakali” u hrvatske krajeve i nastavljali borbu protiv Osmanlija (ali i protiv drugih). „Uskočiti”, HER, 1391.

²¹ Za vezu kartografije i prezimena više vidi poglavlje Prezimena

²² Misli se i na vladare Austro-Ugarske Monarhije



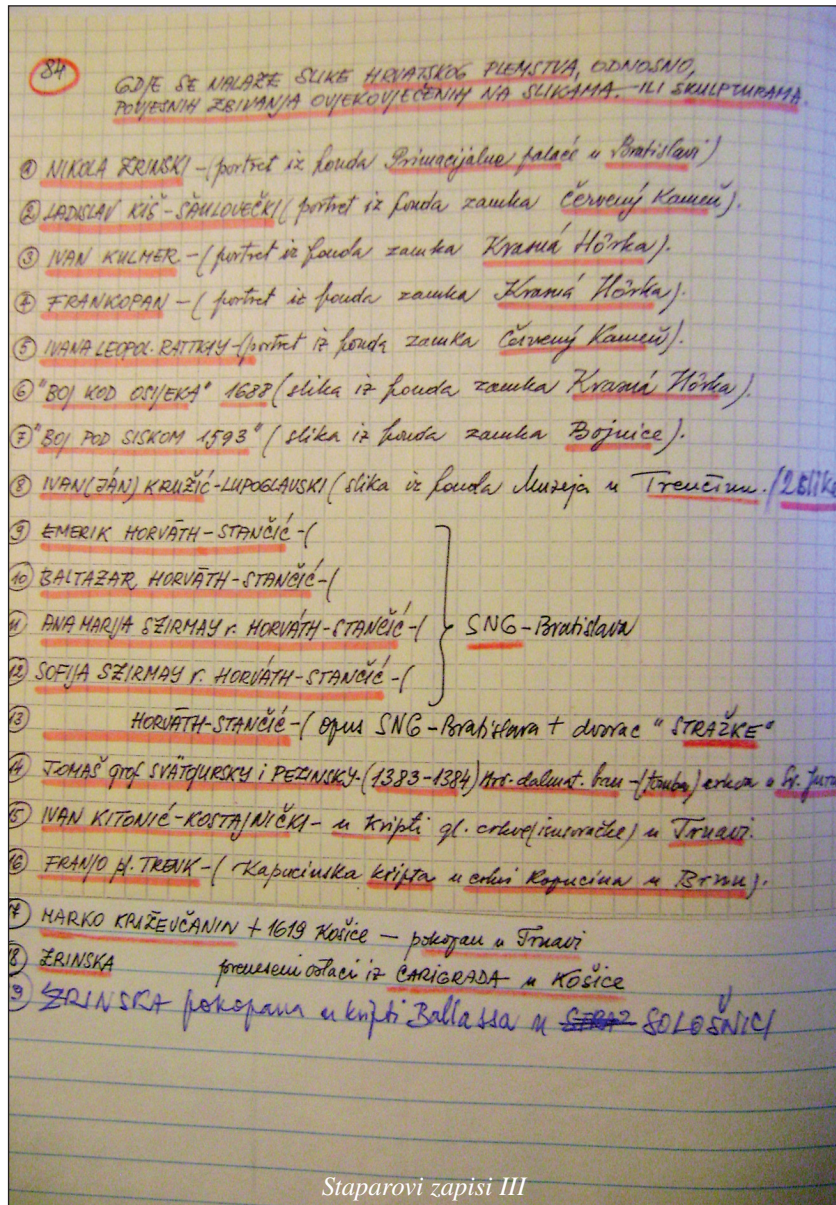
Franjo Pajrić i Branko Stapar

Što se tiče godine objavljivanja, najviše članaka potječe iz 1997. godine (tablica 4).

Najstariji članci iz novina su iz 1989., a riječ je o dva članka. Najnovije novine potječu iz 2006. godine (grafikon 4). Najviše članaka, njih 17, je iz 1995. godine. Iz novina *Vjesnik*, potječe njih 58 (tablica 5).

Članci se odnose na prostor srednje Europe,²³ s naglaskom na prostor Hrvatske i Slovačke. Kronološki tekstove možemo povezati vremenskim periodom od 14. do 20. stoljeća. Članci se odnose na vrijeme od prodora Osmanskog Carstva u Europu, migracijama hrvatskog stanovništva na područje Srednje Europe, veliki dio članaka bavi se hrvatskom vojnom poviješću (mornaricom, konjaništvom, uskocima, vitezovima, Napoleonskim ratovima, utverdama, Tridesetogodišnjim ratom). Dosta pažnje je posvećeno vjerskim pitanjima i pismenosti. Ističu se također i članci koji govore o kulturnim aspektima Hrvata i Slovaka.

²³ Pod tim pojmom podrazumijevamo današnje države: Njemačka, Poljska, Slovačka, Češka, Austrija, Mađarska, Slovenija i Hrvatska.



PREZIMENA

„Povijest utisnuta u prezimena pisao je sam puk. Prezimena su važni povijesni podatci jer otkrivaju povijesni kontekst u kojem se javljaju, oni su i važni jezični podatci jer se jezične pojave zrcale u njihovoj strukturi.”²⁴

Branko Stapar-Agramer u svojoj ostavštini dosta pažnje posvećuje prezimenima koja je sakupljao iz službenih spisa, iz državnog arhiva u Bratislavi te iz popisa stanovništva. Kako smo već naveli on traži veze između Hrvata i Slovaka, pa tako kada navodi prezimena najčešće nam donosi usporedan prikaz hrvatskih prezimena i slovačke varijante istih (Prga-Hrga – Prga, Batur-Fatur – Batúr, Sajko – Sako, Žaja – Zoraja, Juho-Đuro – Jucha).²⁵ Vremenski period u koji je smjestio prezimena kreće se od 15 st., a završava koncem 20. stoljeća. Najviše se bavi prezimenima iz razdoblja 16 i 17. st. što se može povezati s uspostavljenjem Osmanske vlasti na prostoru Hrvatske, Slavonije i današnje BiH. Uspostava Osmanske vlasti dovela je do velikih migracija stanovništva. Stapar-Agramer pokušava dokazati da se određeno stanovništvo s hrvatskim prezimenima u Slovačkoj doselilo upravo iz tih krajeva. Vrlo slično mišljenje ima i Marko Bedić koji navodi da su Hrvatske migracije u Slovačku započele nakon Mohačke bitke²⁶, a stanovništvo je uglavnom naseljavalo prostor zapadne i jugozapadne Slovačke.²⁷ Kao primjer ćemo istaknuti zagrebačkog biskupa Aleksandra Algaovića koji se rodio u Slovačkoj, a potomak je hrvatskih doseljenika.²⁸ Aleksandar Alagović rodio se u mjestu Malženice, koje je Stapar -Agramer naveo kao postojeće i 1993. godine.²⁹ Branko Stapar-Agramer je istaknuo još jednu osobu. Riječ je o Antunu Vrančiću. Kao pripadnik hrvatskog plemstva boravio je i radio u Slovačkoj. Stapar-Agramer je napisao tekst o Vrančiću i istakao ga kao značajnog predstavnika Hrvata u Slovačkoj, kao jednog od rijetkih koji su se istakli i u političkoj službi.³⁰

²⁴ Registrator Dijaspore A, košuljica 5., Mirjana Dugandžija, Uz izlazak knjige akademika Petra Šimunovića Hrvatska prezimena, *Vjesnik*, 20.

²⁵ Registrator Dijaspore C, košuljica 7.

²⁶ Mohačka bitka dogodila se 1526. između Osmanskog Carstva i Hrvatsko-Ugarske države. U njoj je poginuo posljednji kralj iz dinastije Jagelovića, Ludovik II.

²⁷ Marko BEDIĆ, Grana plemićke obitelji Erdödy u Slovačkoj. O povezanosti hrvatskog i slovačkog naroda, *Kaj*, 44, (2011.), 103.

²⁸ Aleksandar Alagović se školovao u Ugarskoj i u Beču. Nakon završetka školovanja vraća se u Slovačku, a 1829. postaje zagrebački biskup gdje i umire. Registrator Dijaspore B, košuljica 7.

²⁹ Registrator Dijaspore A, košuljica 8.

³⁰ Registrator B, košuljica 1.

Bavi se i morfologijom pomoću koje je pokušao prodrijeti u samu srž prezimena jer je vidljiv njegov pokušaj izvedenica prezimena iz imenica pomoću glasovnih promjena. Zapaža da prezimena nastaju od zanimanja njihova prvobitnog nositelja.

„Nastala su u doba podjele rada, stvaranja prvih burgova i trgovišta oko kojih su se naseljavali prvi obrtnici. Kako su se obrti u prošlosti prenosili s koljena na koljeno nasljeđivali su se i nazivi vršitelja tih obrta i ustanovljivali se kao prezimena. Upravo ta prezimena motivirana uslužnim djelatnostima pokazuju kako svako prezime nastaje pojedinačno za određenu osobu koja vrši takav obrt, a tek se onda prenosi na obitelj, obično u množinskom liku (pr. Kovačevci, Tkalci, Kovačevići, Tkalci), a onda se i na pleme Frankopani, Babonići, Blagajski, Gusići, Zrinski, Kačići sve do etnonima gradova i zemalja u kojima prepoznajemo osobna imena.”³¹

„Hrvatska prezimena čije začetke nalazimo u 12. stoljeću, čini se, nastala su ranije nego u drugih slavenskih naroda. Uzrok je splet izvanlingvističkih značajki, ponajprije društvenih.”

Za povlaštenu stalež prezime je bilo bitno zbog pravnih konotacija, kao što je nasljeđivanje imanja i druge razne povlastice.³² Sam Branko Stapar-Agramer nastanak obiteljskih imena podijelio je na sljedeće faze:

1. obiteljska imena javljaju tek sporadično kao nasljedna u 12. st.,
2. plemstvo u dalmatinskim gradovima kao privilegirani stalež dobiva stalna i nasljedna obiteljska imena u 13. i 14. st.,
3. Tridentski koncil³³ uvodi crkvene matične knjige za staleže,
4. izdavanjem Jozefinskog patenta³⁴ po kojem se obiteljska imena po zakonu postaju obvezna.³⁵

Uz neka prezimena imamo i kartografske prikaze mjesta (na primjer Novi Vinodolski, Hrvatsko primorje, Dubrovnik, Slunj) na kojem su živjeli ljudi koji nose to prezime. No, postoji i veliki dio prezimena koje nismo mogli kategorizirati jer nisu imale nikakvu međusobnu poveznicu.

³¹ Registrator Dijaspore A, košuljica 10.

³² Registrator Dijaspore C, košuljica 12.

³³ Tridentski koncil je bio 19. Ekumenski sabor Rimokatoličke crkve održan 1545.-1563. „Trident”, HER, 1351.

³⁴ Jozefinski patent donesen je 1780., a određuje da je zakonski obvezno imati prezime. Odnosio se na Češku, Slovačku, Sloveniju i Hrvatsku. Barbara VODANOVIĆ, Osobna imena na Pašmanu, *Folia onomastica Croatica*, 14 (2005.), fusnota 7, 204.-205.

³⁵ Registrator Dijaspore A, košuljica 18.

Prezimana povezuje i s mjestima stanovanja, utvrdama, gradovima, pokrajinama u Hrvatskoj te BiH. Povezivao ih je i s glagoljičkim natpisima na spomenicima (na primjer Golubić, Pavlović, Komlinović-Kolinović),³⁶ a najstariji datira iz 13. stoljeća. S druge strane imamo i ulomke iz pojedinih književnih dijela (*Spomenica Makarske*)³⁷ u kojima se spominju određene hrvatske obitelji/prezimana. Uz prezimana navodi pripadnike crkvenih redova (pavlini i isusovci) koji su obnašali službu na prostoru današnje Republike Slovačke. Uz prezimana je priloženo i jedno rodoslovno stablo koje je sam napravio, a riječ je o stablu obitelji Banić koju je datirao početkom 16. stoljeća, a njihovu genealogiju prati kroz 16. i 17. stoljeće.³⁸

Veliki naglasak je stavljen i na vlaška prezimana koja su prije migracija postojala u Hrvatskoj. Stapar – Agramer podijelio je Vlahe na starosjedioce i došljake. Starosjedioci su živjeli na prostoru današnje Dalmacije od prije doseljenja Hrvata, a potječu od Romana. Siromašni Vlasi su se pred dolaskom Hrvata sklonili u neprohodne Dinaride. Do 15. stoljeća su se pohrvatili. Krajem 15. i početkom 16. stoljeća pojavili su se novi vlaški doseljenici. Došli su kao kršćani, ali su, prema mišljenju Stapara-Agramera, nakon crkvenih previranja (raskola) potpali pod istočnu crkvu. Sve do 19. stoljeća nisu se izjašnjavali kao Srbi.³⁹

Stapar-Agramer je u rekonstrukciji hrvatsko-slovačkih veza pronašao oko 70 sela (na primjer Šenkvice, Rača, Svätý Jur, Chorvátsky Grob, Mokry Hay, Nova Ves) koja su Hrvati naselili u 16. i 17. stoljeću.⁴⁰ Slijedio je trag Hrvata u krajeve sjeverno od Dunava te one koji su se kretali preko Kupe, Mure i Drave. Navodi da je protjerano hrvatsko pučanstvo pri bijegu evidentirano na gazovima i brodovima pri čemu su kolektivno zabilježeni kao Horvati.

„Tako je prezime Horvat sa svojim inačicama kao etnonim, što je j edinstveni primjer u svijetu, postalo najbrojnije hrvatsko prezime u Hrvatskoj, Mađarskoj, Sloveniji i Gradišću. Svjedoči o golemoj tragediji ovoga naroda koji se utopio u tuđe etnije ostavivši trag o sebi u svojem etnonimskom prezimenu. Gradišćanski Hrvati lijepo razlikuju te pojmove. Za sebe kažu da su Horvati (u etnonimskom smislu), a mi smo Horvaćani (žitelji Hrvatske).

³⁶ Registrator Dijaspore C, košuljica 23.-26.

³⁷ Branko Stapar-Agramer je u *Spomenici* pronašao izvatke iz pjesama Andrije Kačića-Miočića u kojima kroz stihove spominje imena rodova obitelji. *Spomenicu* spominje u više navrata. Registrator Dijaspore C, košuljica 50.

³⁸ Registrator Dijaspore C, košuljica 90.

³⁹ Registrator Dijaspore A, košuljica 67.

⁴⁰ <http://www.matis.hr/vijesti.php?id=2644>, posljednji put provjereno 28. veljače 2012.

Osobe su se često identificirale po pokrajinama iz kojih su došli ili po mjestima odakle su doseljavali (Ramljak-Rama, Šokčević-Šokac, Kozarac-Kozara, Duvnjak-Duvno, Poszgay-Požega).⁴¹

Svakako je zanimljiv primjer sela Šenkvice kojemu je Branko Stapar-Agramer posvetio tri košuljice, što je više nego za ijedno drugo mjesto. On navodi prezimena uz koje se nalaze godine kada se spominje postojanje tih obitelji u Šenkvicama.⁴² Ovome selu je i Marko Bedić posvetio mjesto u svome članku. On navodi da je Šenkvice bilo naselje gdje je hrvatsko pučanstvo u početku u potpunosti prevladalo.⁴³ Treba spomenuti da su se Hrvati naseljavali na područja koja su bila vrlo slabo naseljena ili su bila opustošena, tako da su oni gotovo odmah na tim prostorima činili većinu.⁴⁴

Iako je Stapar-Agramerov doprinos istraživanju prezimena značajan treba napomenuti da ga nisu zanimale obitelji kao takve, nego da ga je zanimala transformacija prezimena. Njemu je bilo bitno preko prezimena dokazati veze između Hrvatske i Slovačke, obitelji/osobe koje su nosi to prezime njemu nisu bile bitne, zato ih u svome radu niti ne navodi. (primjer slika 1.)

OSTALO/ RAZNO

Grbovi

Prema natpisima koji se nalaze uz grbove možemo reći da se radi o plemićkim obiteljima iz vremena predosmanskog razdoblja i vremena Osmanske uprave. Riječ je o obitelji Frankopan, Lenković i Hrvoja Hrvatinića. Grbovi se nalaze nad portalom ulaza u Nehajgrad, na pročelju crkve sv. Franje u Senju. Osim toga grbovi prikazuju i povijesne pokrajine te austro-ugarske krunske zemlje.

Treba napomenuti da je dio grbova fotokopija, a dio je izravno preuzet iz objavljene publikacije.

Osmrtnice

Branko Stapar-Agramer sakupljao je i osmrtnice. Iz hrvatskih dnevnih novina Stapar-Agramer je izrezivao osmrtnice (obavijesti o smrti, tužno sjećanje, zahvale). Možemo zaključiti da ih je izrezivao zbog prezimena umrlih osoba koja je povezivao s prezimenima u Slovačkoj. Među papirima koji su posvećeni

⁴¹ Registrator Dijaspore A, košuljica 60.

⁴² Registrator Dijaspore C, košuljice 40.-42.

⁴³ Bedić, Grana plemićke obitelji, 103.

⁴⁴ Bedić, Grana plemićke obitelji, 103.

<u>USPOREDBA SLOVAČKIH I HRVATSKIH VLAŠKIH PREZIMENA</u>	
MAGURA	MARUN - MARUN(A)
HUTYRA	ČIČ - ČIČ
MIKYTA	ROMAN
GELETA - GALETOVIĆ	LUBAS - LJUBAS - LUBAS
BUNA - BUNA	BATŪR - BATUR - FATUR
KIJJAC - KIJUK-BIUK	KREKO - KREKOVIČ/
ŠUSTA - ŠUSTE	PRGA - PRGA-HRGA
HABAJ -	PARAG - PARAG(A)
HULAJ	LIVAYA - LIVAJA
BALAJ - BELAJ	MORO - MORO-MOR(IĆ)
CABAJ	KOKAL' - KOKAJ
KONŪCH - KONJUH	SAKO - SAJKO
PINKA	SAKUD - ŠAGUD
PINBUR - PIND	ŠUTA - ŠUTA
KUCEJ - KUČO(VLAH)	ZORAJA - ŽAJA
PARĐUS	BALABAN - BALABAN
DINČO	BUTIGAN - BUTIGAN
KATŪŇ - KATUN/ARIĆ/	FUNA - FUNA(RIĆ)
PENKALA - PENKALA	RUMAN
DRAGOMIR	FUNKA
STROJA	LAPIN
KATUŠA - KATUŠA	DRUGDA
DINGA	PACIGA
GUŇO - GUNJA(ČA)	LAKOTA - LUKETA
BRTAŇ - BRTAN	JUCHA - JUHO=ĐUHO
GOGAL'A - GOGAL(A)	KULIŠ - KULJIŠ
KURTHA - KURTA/NJEK/	GONDA
JURAS - JURAS	GUNDA
JUNAS	ĐURICA - JURICA
RAMZA - LAMZA	ZUBĀK - ZUBAK

Slika 1.⁴⁵⁴⁵ Registrator Dijaspore C, košuljica7

osmrtnicama, nalazimo i imena osobe koje su žive i danas, a njihova prezimena su ga zanimala zbog istog razloga.

Rječnici

Riječ je o rječnicima koje je napisao sam Stapar-Agramer. Ima ih petnaest. Za 1593. transkribirao je imena gradova sa slovačkog jezika na hrvatski. Slično je napravio i s mađarskog jezika na hrvatski. Također je pokušao raščlaniti turcizme na hrvatski jezik te zastarjelice s otoka Krka.

Rukom pisani tekstovi

U ovu kategoriju ubrajamo bilješke koje je Branko Stapar-Agramer napisao na temelju prikupljenog materijala. Njegovo zanimanje kreće se od prodora Osmanlija na prostor današnje Hrvatske te Bosne i Hercegovine preko dolaska dinastije Habsburg na vlast pa sve do 20. stoljeća. U tom vremenskom periodu piše o vojnoj, crkvenoj te kulturnoj djelatnosti Slovaka i Hrvata. Piše o poznatim događajima kao što su Krbavska bitka, Mohačka bitka, izbor Ferdinanda Habsburškog za hrvatskog kralja na saboru u Cetinguadu. Osim toga osvrće se na osobe koje su obilježile hrvatsku povijest te hrvatske povijesne pokrajine, kao što su Slavoljub Penkala, Hrvoje Vukčić, Antun Vrančić, Frano Stazić.⁴⁶ Piše i o Vlasima, Morlacima i Krmpoćanima. Donosi nam i povijest iseljenih Hrvata, Bunjevca i Šokaca. Što se tiče kulturne djelatnosti Stapar-Agramer donosi prijepise (ulomke) pjesama, ali ne navodi o kojim pjesmama se radi i iz kojeg vremena potječe. Pozornost posvećuje i starim hrvatskim pismima kao što su glagoljica i bosančica.

Zaključak

Kao cilj ovog rada postavili smo pitanje da li i u kojoj mjeri amaterska historiografija pridonosi povijesnoj znanosti. Kako bismo ostvarili cilj, prvo smo morali pokazati u čemu je uopće razlika između amaterske i profesionalne historiografije. Istraživanja profesionalnih povjesničara su uglavnom određena interesima i potrebama akademske zajednice ili institucijama na kojima su zaposleni. Za razliku od njih, amateri se poviješću bave iz strasti. Područje istraživanja amatera vezano je isključivo za njihove osobne interese i preferencije. Amateri često predbacuju profesionalnim povjesničarima da se ne usude postavljati određena pitanja koje bi akademska zajednica ili institucije ocijenili nepotrebnim ili uznemirujućim/nepodobnim. Iz tog razloga, povjesničari amateri postavljaju provokativnija pitanja jer nisu sputani institucionalnim pravilima. Smatramo da povjesničari amateri ovakvim pristupom pridonose popularnosti

povijesti među širom publikom. Svojim izborom tema oni se obraćaju „običnim” ljudima, a ne usko specijaliziranoj akademskoj zajednici kao što to čine profesionalni povjesničari.

U radu smo kao primjer koristili ostavštinu povjesničara amatera Branka Stapara-Agramera koja se odnosi na materijale vezane uz migracijska kretanja Hrvata prema prostorima današnje Republike Slovačke. Tema migracija iznimno je popularna među Hrvatima u dijaspori, ali i Hrvatima uopće, a sve zbog velikog interesa za genealogijom i lokalnom poviješću. Možemo zaključiti da je Branko Stapar-Agramer hrvatskoj historiografiji doprinio sakupljačkim radom, sistematizacijom i prikupljanjem podataka vezanih uz povijest Hrvata u Republici Slovačkoj. Ne znamo teze koje je Stapar-Agramer eventualno htio postaviti, ali prema obrađenoj ostavštini može se nazrijeti njegova ideja o prezimenima kao ključu otkrivanja migracija Hrvata u Republiku Slovačku.

Njegov sakupljački rad bio je iznimno bogat i možda samo čeka na svojeg povjesničara (amatera ili profesionalca) koji će se detaljnije pozabaviti temom migracija i time obogatiti povijesnu znanost te odgovoriti na probleme kojima se Stapar-Agramer bavio u svome radu, ali ih nije stigao razriješiti zbog iznenadne smrti.

⁴⁶ Slavoljub Penkala (1871.-1922.) bio je hrvatski konstruktor, inženjer kemije, patentirao je oko 80 izuma s područja kemije, avijacije, strojarstva. Najpoznatiji je po konstrukciji prve mehaničke olovke i navipera, 1906. godine. „Penkala, Slavoljub Eduard”, HER, 934.

Mrvoje Vukčić (? -1416.) bio je bosanski vojvoda, gospodar sjeverozapadne Bosne. „Mrvoje Vukčić Hrvatinić”, HER, 454.

Antun Vrančić (1504. – 1573.) bio je hrvatski humanist i latinist te visoki crkveni dužnosnik. „Vrančić, Antun”, HER, 1440.

Franjo Stazić (1824.-1911.) prvi je hrvatski operni pjevač. Nastupio je u praizvedbi opere Ljubav i zloba Vatroslava Lisinskog 1846. godine. Nastupao je i u Budimpešti, Pragu i Beču. <http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac333.nsf/AllWebDocs/glj1>, posljednji put provjereno 29. veljače 2012.

Prilozi

Tablica 1, Datirani i ne datirani izvori

Datirani		173
	17. stoljeće	2
	18. stoljeće	6
	19. stoljeće	82
	20. stoljeće	83
Ne datirani		12

Tablica 2, Izvori po stoljećima (godinama)

17st	18st	19st	20st			
1666	1723	1	1805	1	1903	1
1688	1741	1	1807	2	1909	2
	1746	2	1808	2	1912	6
	1788	2	1810	1	1913	11
			1816	1	1914	3
			1818	2	1915	11
			1819	2	1916	13
			1821	1	1918	1
			1822	1	1919	9
			1827	2	1920	2
			1829	1	1921	2
			1834	1	1922	2
			1835	1	1923	9
			1837	1	1924	2
			1841	1	1925	3
			1843	3	1926	2
			1847	2	1927	2
			1850	1	1936	1
			1852	2	1939	1
			1854	2		83
			1855	1		
			1856	1		
			1857	1		
			1858	1		
			1859	3		
			1860	1		
			1863	1		
			1865	2		
			1867	5		
			1868	3		
			1869	3		
			1870	7		
			1871	4		
			1873	2		
			1874	3		
			1875	2		
			1879	2		
			1883	1		
			1884	1		
			1890	1		
			1892	1		
			1898	3		
			1899	3		
						82

Tablica 3, Podjela članaka po izvoru

Novine	78
Časopis	93
Knjiga	46

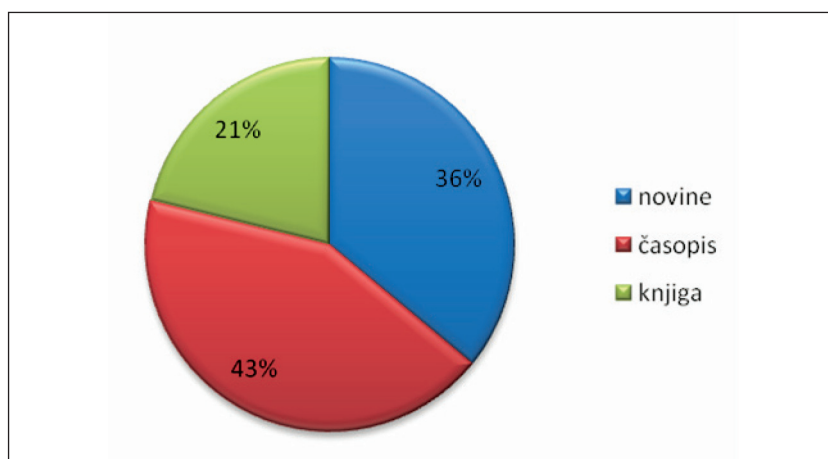
Tablica 4, Članci po časopisima

Austria today	1
Chorvatan	1
Čislo	2
Dimünce	1
Diny Slovenska	1
Europa vincet	1
Glasnik HDZ-a	3
Historia	2
Historicka revue	4
Hrvatska riječ	2
Hrvatski vojnik	12
Hrvatsko slovo	13
Matica	29
Musica Croatica	1
Narod	3
Nedelna pravda	2
Obzor	1
Panorama	2
Velebit	6
Vikend	1
Zlatá praha	1
Zrin	11

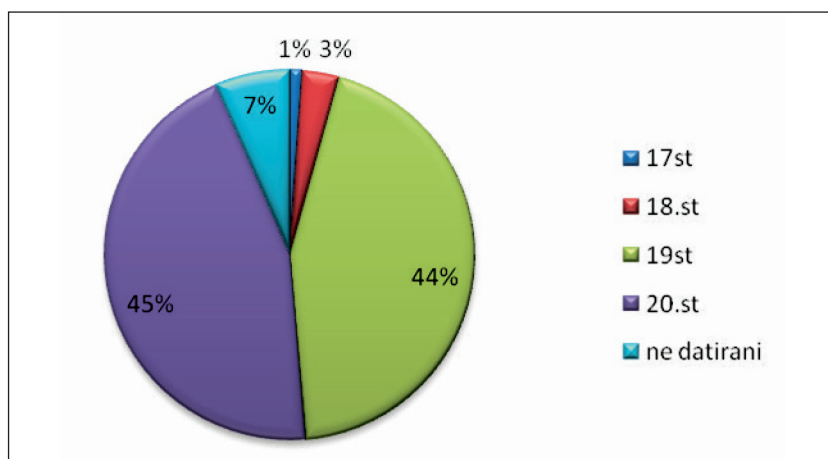
Tablica 5, Članci po novinama

Danas	1
Glas Slavonija	1
Hrvatska rosa	1
Hrvatske novine	1
Jutarnji list	2
Slobodna Dalmacija	3
Slovenski svet	1
Varaždinske vijesti	1
Večernji list	7
Vjesnik	58
Zmena	1

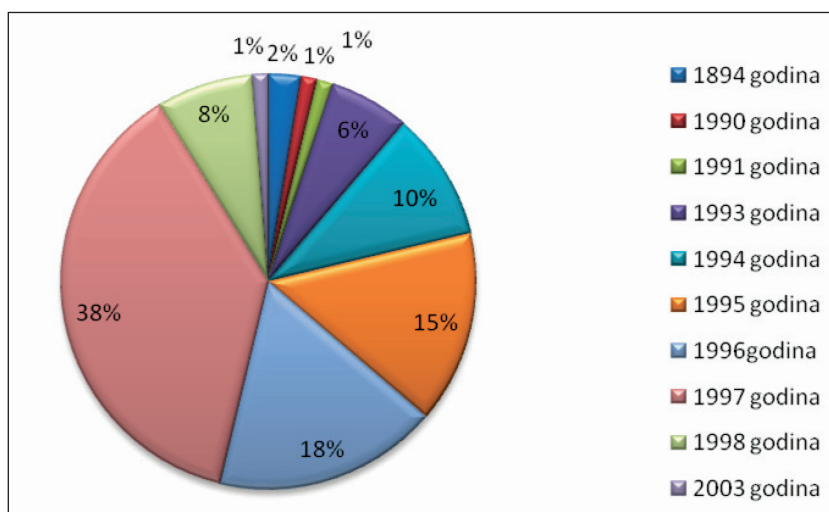
Grafikon 1, Izvorni dokumenti po dataciji



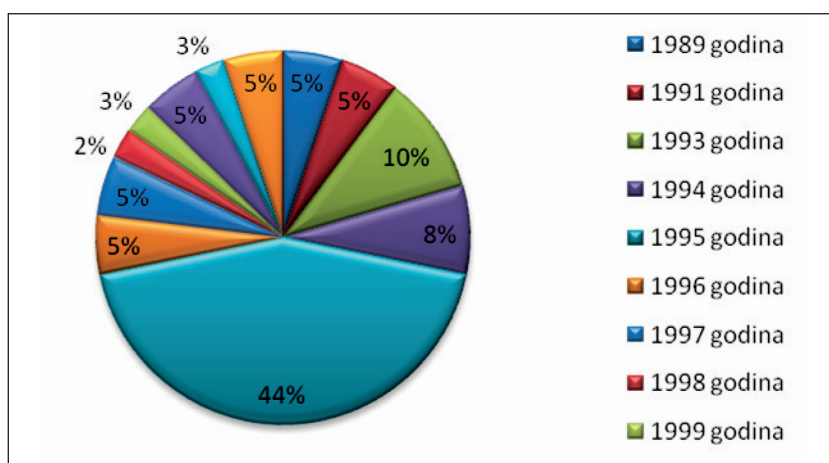
Grafikon 2, Članci po izvoru



Grafikon 3, Članci iz časopisa po godinama



Grafikon 4, Članci iz novina po godinama



Sažetak

Rad se bavi amaterskom historiografijom kroz primjer povjesničara amatera Branka Stapara-Agramera i materijala koje je skupljao 35 godina. Materijal smo podijelili na izvorne dokumente, slikovnu zbirku, članke, prezimena i ostalo. Naglasak je stavljen na prezimena jer nam ona otkrivaju povezanost Hrvata i Slovaka. U radu se ističe razlika između amaterske i profesionalne historiografije. Također se odgovara na pitanje da li i u kojoj mjeri amaterska historiografija pridonosi razvoju povijesne znanosti.

Ključne riječi: Branko Stapar-Agramer, amaterska historiografija, migracije, Hrvati, Slovačka, prezimena

Summary

Ana Domitrović, Izabela Jakarić, Mia Prusina

Amateur historiography - example of Branko Stapar-Agramer's legacy

The paper deals with amateur historiography through example of Branko Stapar-Agramer. He was the amateur historian who collected written material over 35 years. We divided material on 5 parts: primary source, pictures, articles, family names and other. Emphasis is placed on the family names because it reveals connections between Croats and Slovaks. In this paper we excerpted amateur and professional historiography. The main question is does the amateur historiography have any influence on history science and if it does, in what measure.

Key words: Branko Stapar-Agramer, amateur historiography, migrations, Croats, Slovakia, family names

Literatura

Izvori:

Registrator Branka Stapara Dijaspora A

Registrator Branka Stapara Dijaspora B

Registrator Branka Stapara Dijaspora C

Registrator Branka Stapara Dijaspora D

Registrator Branka Stapara Militaria

Registrator Branka Stapara Hrv.-Slov. Uzajamnost

Branko Stapar: Portabl muzej, dokumentarni film HRT-a

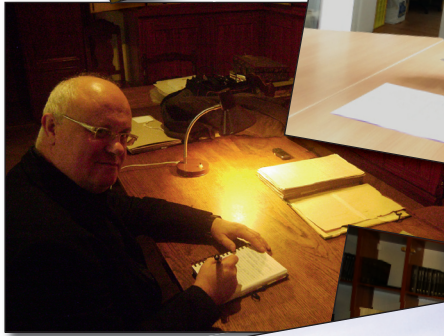
Materijal nastao za potrebe snimanja dokumentarnog filma Branko Stapar:
Portabl muzej, arhiv HRT-a

Literatura:

- BEDIĆ, Marko, Grana plemićke obitelji Erdödy u Slovačkoj. O povezanosti hrvatskog i slovačkog naroda, *Kaj*, 44 (2011.), 101.-118
- BILANDŽIĆ, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999.
- BUCZYNSKI, Alexander, „Hrvatske granice i Vojna krajina”, *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost, Barok i prosvjetiteljstvo*, sv. III, Zagreb 2003., 43–60.
- GOLDSTAIN, Ivo, *Povijest 21, Hrvatska povijest*, Zagreb, 2008.
- GROSS, Mirjana, *Suvremena historiografija*, Zagreb, 2001.
- HANEK, Peter (ur.), *Povijest Mađarske*, Zagreb, 1995.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb, 2001.
- KANN, Robert, *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*, Berkeley & Los Angeles & London, 1977.
- KONTLER, Laszlo, *Povijest Mađarske: tisuću godina u Srednjoj Europi*, Zagreb, 2007.
- RUBINSTEIN, William, *Shadow pasts: history's mysteries*, Harlow, 2008.
- SMIČIKLAS, Tadija, *Povijest hrvatska*, Zagreb, 1879.-1882.
- STAPAR, Branko, O osvajanju Petrinje 1595., *Petrinjski zbornik*, god. 9., br. 9., Petrinja, 2007., 37–45.
- ŠIŠIĆ, Ferdo, *Povijest Hrvata*, Split, 2004.
- VALENTIĆ, Mirko & ČORALIĆ, Lovorka, *Povijest Hrvata: od kraja 15. st. do kraja Prvog svjetskog rata*, Zagreb, 2005.
- VODANOVIĆ, Barbara, Osobna imena na Pašmanu, *Folia onomastica Croatica*, 14 (2005.), 201.-215.

Internet

- <http://www.ancestry.com/>, posljednji put provjereno 21. travnja 2011.
- <http://www.socialaffairsunit.org.uk/blog/archives/000308.php>, posljednji put provjereno 26. travnja 2011.
- <http://www.youtube.com/watch?v=TFAqaiG70YI>, posljednji put provjereno 20. travnja 2011.
- <http://www.matis.hr/vijesti.php?id=2644>, posljednji put provjereno 28. veljače 2012.
- <http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac333.nsf/AllWebDocs/glj1>, posljednji put provjereno 29. veljače 2012.



Franjo Pajrić
Po starovjersku

... **po starovjersku, ili starovjerski** izrazi su u čakavskom govoru gradišćanskih Hrvatov, ki osvjetljavaju jedan dio njeve povijesti, način razmišljanja, vrijednosni sustav, njihovo vezivanje za ča (nešto) jako staro, iskonsko, za nešto, ča im je bilo možda jedino važno na ovom svijetu i prilikom njihovog ovozemaljskog hoda, u čemu se oni nisu dali poljuljati, iako su sile bile prevelike i u ponekom momentu uništavajuće.

Ča znači **po starovjersku**, po staroj vjeri, po starinsku, po običaju, po tradiciji?

Sve je to lipo argumentirao i obrazložio Nikola Crnković, i sam čakavac, u svojoj knjigi „Hrvati za vrijeme narodnih vladara“ u dijelu o Hrvatskom kršćanstvu.



Maša Mise

Uprav s puta iz Grobnišćine jutro u pol tretoj, more bit nam Čakavcom uspijeva to još u 21. stoljeću ćutiti, taj ponor, tu dibinu i te korijene, to žilje iz kih su vadili snagu i moć pa i duhovnost naši preci, naši stari.

Ta snaga im je bila potrebna za svakidani probitak, ali isto tako i u afirmaciji u novoj domovini, u svladavanju teških poteškoća i mukotrpnog procesa navikavanja na novo, a oni tako naučni na tradiciju, već isprobano i sigurno, pojerbano od svojih stari otcev i djedov, majki pa i babov.

Starovjerski ne znači nikako neku drugu vjeru zvana one kršćanske i katoličke, ali je gvišno značilo ča isprepleteno s narodnim, s mudrošću kolektiva, ki je vjeru proživljavao od riči do riči kot kruh, duhovnu hranu, konac peljač i poveznicu, integriranu u njihovo sveopće shvaćanje o svitu, tako savršeno i do tančina izbalansirano, da to nam dicit tehnološkog doba ni već za razumit.

Ali ove se misli opet rodu prilikom tako starih navadov, kot ča su maškare i doček protuličnog vrimenta, ostatakov starih vjerovanj utkanih u žitak svetkov već nove vjere, kršćanstva.

Po starovjersku znači diboku povezanost s podsvjesnim, instinktivnim svitom za naše ljude. Dolazeći u novu sredinu i okruženje prije sad već skoro pola milenija, druga generacija, a sve daljnje sve već ćutile polagano nestajanje onog starinskog. Njevi popi glagoljaši pa i fratri su polako nestajali, polako je nestajala i maša na narodnom jeziku, pa njeva stara pismenost, pa se novim pokoljenjima to sve pričinjavalo već pomalo strano, staromodno, izvan „modernih“ strujov, izvan konteksta njihove nove sredine, koju su počeli polako doživljavati kot svoju, i obitavati u njoj, kot starosjedioci.

Po starovjersku – kako je to lipo rečeno! Mogli su reć po starinsku, po staroj navadi itd. Ali ne. Oni su rekli po staroj vjeri. To je ono ča udri ćlovika, ako malo diblje analizira značenje svega toga.

More bit se nekom pričinja, da je to i malo pejorativno i podrugljivo, ali analizirajuć dolazimo do zapanjujućih paralelov i zaključkov.

Mišajući namjerno starinski i današnji govor isto se tako osjeća dah starine, kot da duh zaprt va nami kani van, kot no on orijaš iz starih povidajka Orijenta.

Po starovjerski/sku rič je ka sama govori, ka nam otkriva toliko toga ćudnoga iz škrinje naših starih., pričinja nam se, kot da bi ulovili, doslovce popali, šakom badnuli/dirnuli to prošlo vrime, ko u raznoj mjeri, u raznim nivoima i raznom intenzitetu živi u svakom od nas.

Eto to je u ovakvu kasnu noć, ili rano jutro nadahnulo pošjet kod naših starih sunarodnjakov, prijateljev Čakavcev va Grobnišćini.

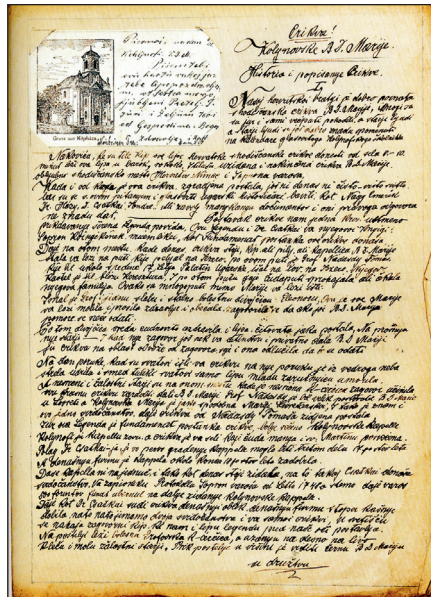
Hvala Vam još jednoč!



Starina



Advenat IV. 2011.



Stari opis legende o koljnofskoj Kapeli

Miroslav Vuk

Naša braća izvan rodne grude (izabrani dijelovi)

Testvéreink szülőházánkon kívül (válogatás)

Slučajno mi je nedavno došao u ruke rukopis Miroslava Vuka – velikog prijatelja gradišćanskih Hrvata, s kojim smo bili u dobrom kontaktu i više puta posjetili u Zagrebu – pod naslovom: Naša braća izvan rodne grude. Prilikom jednog takvog sureta (možda posljednjeg) našli su se skupa naš bivši farnik u Koljnofu Pavao Horvat i Miroslav Vuk. Bio je to rijetki trenutak, kada su se našli skupa i simbolično i stvarno naša grana sa domaćom u Hrvatskoj. Takvi trenuci su nam potribni, takvo nadahnuće, koje nas goni dalje u svakodnevnom životu.

U ovom tekstu ima više zanimljivosti, iz kojih ću samo neke napomenuti.

Tako na 10. stranici piše ovako:

„Slijede svatovi (pir), koji su trajali, sve dok ih kolektivizacija u mađarskoj strani Gradišća nije osiromašila, i do tjedan dana.

Spomenimo, da za vrijeme svatova svaki namjernik, koji navrati u kuću mladenca ili mladenke odmah biva prihvaćen kao dragi i pozvani gost. Gradišćanski Hrvati su danas kao i nekada, vrlo gostoljubiv narod.

Već smo spomenuli požunskog profesora Matiju Bela, naše gore lista, koji je morao 1744. godine silom prilika zanočiti kod jednog Hrvata nedaleko Požuna (danas Bratislava). On kaže: „Vrlo su me gostoljubivo primili (a nisu znali da sam Hrvat), ponudili vinom i nahranili večerom, ali mi nisu dopustili da legnem u krevet, dok mi kućedomaćin nije osobno oprao noge toplom vodom.”

Ovaj običaj se takodjer u mnogim selima zadržao do današnjih dana.

Spomenuto je da su glavni čuvari hrvatske riječi u tim novim krajevima bili svećnici. Međutim veliku zaslugu na širenju kulture i obrazovanja imali su i hrvatski učitelji. Tako je carica Marija Terezija 1777. godine odobrila da se u hrvatskim školama, koje su bile pod vodstvom župnika na hrvatskom jeziku predaje pisanje, račun i vjeronauk. (Drugi predmeti se u ono vrijeme nisu niti učili u seoskim osnovnim školama.) U pisanju i računanju podučavao je učitelj, koji je ujedno bio i crkveni orguljaš (školnik, ili kako su ih nazivali u mađarskom dijelu Gradišća: kantor), i seoski pisar. Svi hrvatski učitelji, koji su se posebno istakli u podučavanju bili su rođeni u Gradišću od svojih hrvatskih roditelja,

koji su ih i naučili materinskom jeziku. U višim školama, koje su polazili u Beču, Željeznom (Eisenstadt), Šopronu, Juru (Győr), Kisegu (Kőszeg), Gradu (Güssing) nisu imali prilike slušati predavanja na hrvatskom jeziku, ali je roditeljski dom, a posebice majka bila onaj profesor, koji je naučio i naučila svoga sina da je znao govoriti jezikom svojih otaca i da je mogao druge na tom jeziku podučavati.

O svijesti i jeziku gradišćanskih Hrvata

U povijesti velikih naroda njihova nacionalna svijest i bojazan da bi mogli nestati, biti pokoreni od drugih, nije bila posebno naglašavana, jer niti pojedinac, niti manja skupina nije se morala boriti za svoju narodnost. Ta svijest i sigurnost crpila se iz svoje i od svoje narodne mase

Kod malih naroda ili narodnosti, posebice ako se nalaze na području druge države, nacionalna svijest je igrala uvijek značajnu ulogu, naročito ako je većinski narod želio milom ili silom, asimilirati manjinski naroid. Kolika je bila nacionalna svijest i u čemu se ona održavala kod naše braće Hrvata, koji su pred skoro 500 godina napuštali svoja djedovska ognjišta odlazeći u nepoznate krajeva na sjeveru u današnje Gradišće, teško je vjerodostojno govoriti, ali je sigurno da je postojala i da danas, već skoro punih pet vjekova postoji.

Nepobitna je činjenica da je ta svijest odigrala i danas još uvijek igra sudbosnu ulogu. Da prvi doseljenici Hrvati nisu bili svijesni svoga hrvatstva, tj. da su Hrvati i da imaju svoj hrvatski jezik, sigurno je da u naše vrijeme nitko ne bi obraćao posebno pažnju na povjesne zapise otprije 400-500 godina, a koji zapisi govore o velikim seobama naših ljudi od juga prema sjeveru, gdje su se u pravilu stopili sa starosjediocima. Međutim nacionalna svijest doseljenih Hrvata bila je živa i postojana. Ona se njegovala u vlastitiom materinskom jeziku, ona se čuvala i živjela u narodnim običajima i vjerovanju. Iako su prvi doseljenici dolazili iz raznih hrvatskih govornih područja, ipak su imali svoj zajednički jezik, koji se očitovao u čakavskom govoru.

Naime prvi molitvenici, kroz nekoliko stoljeća jedino štampano štivo, bili su tiskani na čakavštini.

Hrvatski svećenici, putujući propovjednici, koji su dolazili i iz stare domovine, propovjedali su na materinskom jeziku i time obnavljali i učvršćivali hrvatsku svijest kod svih potomaka od prvih doseljenika pak do naših suvremenika. I dok je u crkvenom bogoslužju bio jedan jedinstveni jezik, u privatnom

životu zadržali su se čakavski, kajkavski i štokavski govori sve do naših dana. Zbog toga Gradišćanski Hrvati nemaju svoj standardni jezik i tek u naše vrijeme počelo se raditi na tome kako riješiti jezično pitanje za sve Hrvate, bili oni u austrijskom ili mađarskom dijelu Gradišća. Spomenimo da je oko 1860. godine jedna manja skupina Hrvata intelektualaca pokušala oživotvoriti svoju namjeru, da se u hrvatskim selima ondašnje trojedne carevine, započne kulturnim i društvenopolitičkim radom. Desetak godine poslije prvog pokušaja stvara se oko 1870. godine kulturni krug oko „Kršćansko-katoličkanskoga kalendara” s Gašparom Glavinićem, Jurom Horvatom i drugim ondašnjih hrvatskim intelektualcima, sve samim svećenicima, uz nekoliko učitelja, koji razmišljaju o potrebi i nužnosti modernizacije jezika. Koljnofski učitelj (selo je danas u mađarskom dijelu Gradišća) Mihovil Naković organizira učitelje u radnu zajednicu koja je hrvatskim seoskim školama u gradišću pomagala na taj način što su tiskali školske knjige na jeziku koji su nazvali: gradišćansko-hrvatski jezik. Posebno treba istaći Matu Karala i Matu Mersića Miloradića, svećenike, koji su se najsvjesnije suočavali sa problematikom odnarodnjavanja. Miloradić je u jednom teškom duhovnom trenutku na početku XX. stoljeća, u samoći i tišini ljetne noći, u znak zahvalnosti svojem vjernom starijem suradniku, supatniku i suborcuzi za očuvanje i priznanje starih hrvatskih prava Mati Karalu, fileškom župniku ispjevao pjesmu pod naslovom:

Prijatelju svoga roda i naroda

Crtaj, crtaj, starče Milovane!
 Vrači rodu i narodu rane
 Goni s puta pijuke i vrane,
 Zbudjaj duše gluhe i zaspane!

Mi Hrvati bili smo, već nismo,
 Zabit ćemo svoj jezik i pismo
 Ča još znamo, znamo nek pomuče,
 Usta su nam stavljena pod ključe.

Shvativši da njegov narod nestaje, zaboravlja svoj jezik i prihvaća što milom, što silom, tuđi, počeo je u 53. godini života pisati pjesme i prihvatio se uredništva Kalendara sv. Familije, u kojem je na popularan način tumačio o važnosti i presudnoj ulozi očuvanja hrvatskog materinskog jezika i hrvatske svijesti. Kako

je imao pjesničkog dara i profinjen glazbeni sluh, već je sa svojim prvim pjesmama diljem Gradišća osvojio sve staro i mlado. Zahvaljujući njemu Kalendar sv. Familije postao je najčitanijom hrvatskom knjigom na početku XX. stoljeća. Zaista su se probudili i uzbudili usnuli duhovi i Gradišćanski Hrvati su počeli učiti Miloradićeve pjesme napamet, nadodavali su i napjeva i tako se zahvaljujući njemu dogodio u Gradišću novi hrvatski preporod. Kao književnik bio je odličan poznavalac svih gradišćanskih narječja, a svako narječje smatrao je kao privremeno u prelaznom vremenu u jednu veću i znanstvenije oformljenu cjelinu. 14. ožujka 1926. godine izjavio je u selu hrvatska Kemlja:

„Ako hoćemo ostati Hrvati, moramo se književno najzad pricipiti našem stablu na jugu. Mi Hrvati ovde va Gradišći smo neg maljukrna kita, ku je turski vihor od stabla odčehnul i dostrovašio simo va daleku tudjinu.”

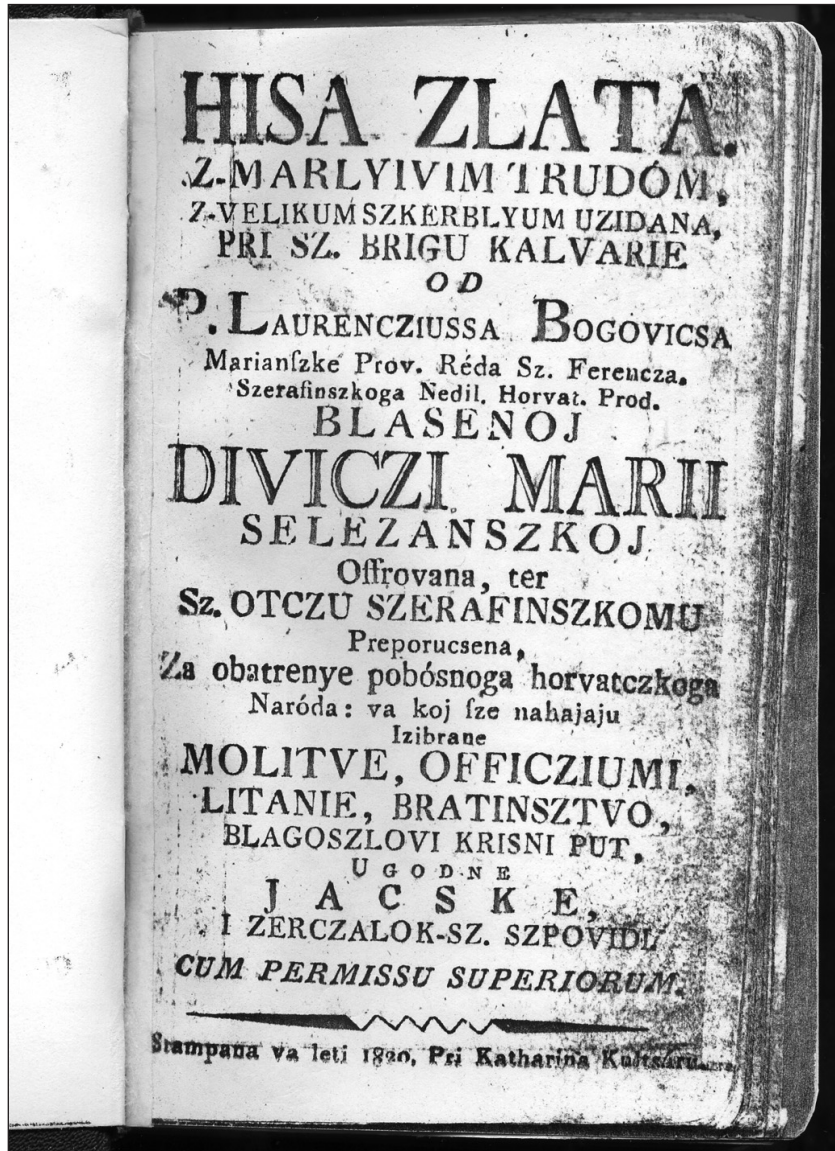
....

Pater Jeremias Šoštarić (Mali Borištof, 1714. – Šopron 1770.) O njegovoj mladosti i školovanju nema podataka. Naime, kada je u njegovo vrijeme mladić stupio u samostan, o njemu se bilježilo samo u samostanskim kronikama. Kako su mnoge samostanske kronike u toku čestih ratova bile uništene, tako su i mnogi zaslužni redovnici pali u zaborav. O nekima se saznalo samo toliko, koliko su se njihova imena spominjala u njihovim sačuvanim književnim tiskanim djelima ili drugim umjetničkim radovima.

P. Jeremija je bio preko 30 godina magister klerika u Šopronu, napisao je molitvenike „Duhovni vertlyacz” tiskan u Juru 1746, i „Marianszko czvetye” objavljeno u Šopronu 1781. godine.

Pater Gotfrid Palković (Cindrof 1715.-Subotište, Szombathely 1778.) Dugi niz godina bio je gvardijan franjevačkog samostana u Gradu (Güssing), vrlo cijenjen kao hrvatski nedjeljni propovjednik, uvaženi pisac na hrvatskom, latinskom i mađarskom jeziku. Napisao je i izdao u suradnji s Lovrom Bogovićem molitvenike „Duhovni vertlyac”, Šopron, 1753. i „Duhovna kiticza”, Šopron, 1760.,1778. i 1802.

Pater Laurencziuss Bogović (Veliki Borištof, 1721.- Grad, 1779.) Sin je seljačkih roditelja. Kao mladić stupio je u franjevački red i kao svećenik-redovnik „bil je muž najveće pobožnosti.”(File Sedenić: naši pisci i književnost, Budimpešta, 1912, str.79). Živio je jako skromno i bio je putujući hrvatski propovjednik za naše na Ugrih (u Mađarskoj) od Subotišta, Šoprona, Jura i sve do Pozsonya (današnja Bratislava) Svojim Hrvatima uvijek se predstavljao: „vass zemlyak”. On ima velike zasluge što se u njegovo vrijeme, na temelju njegovih propovijedi, hrvatski jezik počeo širiti i među Nijemcima i Mađarima. Tome je pridonio i njegov molitvenik HISA ZLATA. Zbog svog hrvatstva imao je i neprilika



HISA ZLATA od Laurentiusa Bogovića

kod svjetovnih vlasti, a pod konac života smirio kod braće cistercita u Gradu, gdje je i umro kao pravi „Božji sirotan”.

Bilješke:

1. **Fran Kurelac** rodio se 14. siječnja 1811. godine u mjestancu Bruvno u Krbavskom polju u Hrvatskoj. Gimnaziju je polazio u Grazu, a zvršio u Zagrebu. Studirao je slavenske jezike u Beču. Govorio je njemački, latinski, francuski, talijanski i mađarski. Bio je profesor raznih jezika u Beču, Budimpešti i Pragu. Godine 1849. dolazi u Rijeku za profesora hrvatskog jezika u riječkoj gimnaziji. Dolaskom u Rijeku odmah je počeo širiti hrvatsku nacionalnu svijest, a svoje djake je odgajao u rodoljubnom duhu. U širenju rodoljublja proputovao je Istru i Hrvatsko primorje, ali se tim svojim radom zamjerio apsolutističkoj vladi u Beču i 1854. godine, biva izbačen iz gimnazije. Hrvatski rodoljubi su ga tad pomagali materijalno da ne bi gladovao. 1862. godine, pozvao ga je biskup Josip Juraj Strossmayer u Djakovo i imenovao profesorom hrvatskog i staroslavenskog jezika u biskupskom sjemeništu. 1866. godine, nalazimo ga u Zagrebu kao gimnazijskog profesora, ali već 1867. godine, biva drugiput izbačen iz službe jer je prilikom banskog ustoličenja zviždao banu Rauchu u Zagrebu. Iste godine izabrana ga je Skupština Jugoslavenske akademije u Zagrebu za svojeg pravog (redovitog) člana i od tog vremena potpuno se posvetio znanstvenom radu, posebno s područja filologije. Akademija mu je (da opet, ponovo, ne bi gladovao) doznalačavala mjesečnu potporu od 40 forinti sve do njegove smrti u Zagrebu, 18. lipnja 1874. godine. Često je putovao po svim krajevima gdje su živjeli Hrvati u ondašnjoj trojednoj carevini, sabirao je narodne riječi, poslovice, priče, pjesme, opisivao život Hrvata u stranom svijetu itd. Spremao se medju svoje i u Ameriku, ali zbog vlastitog siromaštva želja se mu nije ostvarila. Kao jedan od najpoznatijih hrvatskih filologa XIX. stoljeća stvorio je posebnu „riječku školu” koja je kasnije utjecala na stvaranje hrvatskog književnog jezika. Pristaše i suradnici su mu bili:

- a) **Ivan Crnčić**, dr. kanoik ilirskog (hrvatskog) kaptola sv. Jeronima z Rimu, povjesničar i dopisni član Jugoslavenske akademije u Zagrebu (Poljana na otoku Krku, 2. V. 1831 – Rim, 7. I. 1897). Poznate su mu stručne rasprave: „Krčke starine”, „Najstarija poviest o krčkoj, osorskoj, rapskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji”, „Popravci ka glagolskim spomenikom”, „Još o glagolskom napisu u crkvi sv. Lucije a dragi bašćanskoj”, „Nekoliko južnih Slavena zapisanih u bratovštini sv. Duha od 1478. do 1520. godine, u Rimu” itd.

- b) **Franjo Rački**, dr. kanonik zagrebačkog kaptola i kanonik ilirskog (hrvatskog) kaptola sv. Jeronima u Rimu, profesor fizike, školski nadzornik u Zagrebu, prvi i doživotni predsjednik Jugoslavenske akademije u Zagrebu itd. (Fužine, 25. XI. 1828 – Zagreb, 13. II. 1894). Poznate su mu stručne rasprave: „Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srpsku povijest”, „Život Tome arcidjaka spljetskog”, „Odlomci iz državnog prava hrvatskoga za narodne dinastije”, godine 1864. izabran je za zastupnika u hrvatskom Saboru, gdje je učinio predstavku o uspostavi cjelokupnosti Hrvatske. Kao jedan od najpoznatijih povjesničara objelodanjivao je stare pisane povijesne izvore i pisao tumačenja. Tako je sve isprave i zapisnike crkvenih sabora i izvatke iz članaka raznih srednjovjekovnih hrvatskih i latinskih pisaca do godine 1102. sabrao u jednu zbirku „Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia” (Zagreb, 1877.), zatim: „Obznana Petranovićeve knjige –Bogumili–”, „Rijetko slavensko pismo u vatikanskom rukopisu”, „Pokret na slavenskom jugu koncem XIV. i XV. stoljeća”, „Borba južnih Slavena za državnu neodvisnost u XI. stoljeću”, „Pisani spomenik iz dobe hrvatskog vojvode Branimira”, „Hrvatska prije XII. vijeka glede na zemljišni opseg i narod”, „Kada i kako se preobrazi hrvatska kneževina u kraljevinu”, Prilozi za povijest humanizma i renaissance u Dubrovniku, Dalmaciji i Hrvatskoj”, „Oporuka Marka Marulića”, „Povelje bosanskog kralja Tvrtka” itd.
- c) **Ivan Dežman**, dr. liječnik i književnik (Rijeka, 6. V. 1841 – Zagreb, 24. X. 1873). On je začetnik medicinske literature u Hrvatskoj. Jugoslavenska akademija mu je izdala: „Riječnik liječničkog nazivlja”, „Liječnička izvješća za praktičnu porabu liječnikov”. Kao novelist napisao je pripovijesti: „Nürnberški vijećnik”, „U Mokricah”, „Donato Donati”, „Domorodac dakao” itd. Pisao je i romace, balade i povijesne pjesme. O životu, junaštvu i smrti Nikole Šubića Zrinskoga ispjevao je 22 epske pjesme, a svojem učitelju i profesoru Frau Kurelcu posvetio je velik ep „Smiljan i Koveljka” ispjevan u 12 pjevanja. Napiso je libreto za Zajčevu operu – Ban Leget–, borio se za oživotvorenje medicinskog fakulteta u Zagrebu.
- d) **Lavoslav Vukelić**, pjesnik (Kosinj u Lici, 20. III. 1840 – Sveti Križ, 26. III. 1879). Kao šesnaestogodišnjak počeo se javljati sa svojim pjesmama u Vijencu, najpoznatijim zagrebačkim novinama u XIX. stoljeću. Pisao je crtice iz krajiškog života: „Hajduk Rade” (opis turskih haračenja nad našim narodom), „Krvava dioba” (opis zlostavljanja i pljački od strane austro-ugarske vojne uprave u Vojnoj krajini), stalno je suradjivao s hrvatskim časopisima i na smrtnoj postelji napisao je svoje posljednje pjesme „ Kod

Solferina” i „Zadnja pjesma”. Sabrana djela izdao je poslije njegove smrti pisac Bude Budisavljević pod naslovom „Književno cvijeće Lavoslava Vukelića”.

e) **Bude Budisavljević**, pisac i veliki župan bjelovarsko–križevački, ličko–krbavski i zagrebački (Bjelopolje kraj Korenice, 29. VII. 1843 – Zagreb, 22. I. 1919). Kao pisac poznat je po svojim pripovjerkama „S ličke grude”, „Iz starog zavičaja”, „Iz mojih uspomena” (uspomene na naše pisce i kulturne djelatnike). Smatra se osnivačem narodne seoske pripovjetke u Hrvata. Kao učenik Frana Kurelca ostao je njegov vjeran filozofski pristaša do kraja života.

Sam Kurelac je također u mladosti pjevao pjesme, ali značajnije su njegove jezične studije i stručni radovi od kojih spomenimo: „Recimo koju”, „Fluminensia”, „Runje i pahuljice”, „Imena vlastita i splošna domaćih životin”, „Stariji oblici samostavni i vlaške rieči u jeziku našem” itd. Do našeg vremena i u naše vrijeme ostao je najpoznatiji po svojoj pjesmarici: Jačke ili narodne pesme...

2. Fran Kurelac u svojem predgovoru za: Jačke ili narodne pjesme... piše posvetu i zahvalu svojem dobrotvoru Bartolu Zmajiću Svet-Ivanjskomu, velikom županu župe Rěčke i kapitanu gradov Rěčkoga u Bakarskoga: (...)

„Tomu je dvadeset i pet godin, čto me je mlado srdce i ljubav mojega roda zanesla med one Hrvate, koji su ostavili staru postojbinu svoju, strane primorske i Bosanske i nutrnje Hrvatske, te zamakli i otišli pak se nastanili po Ugrskrih stranah, oko Dunajske vode i Pinke vodice, oko jezera Novoselskoga, oko Šopruna i Požuna, oko Kiseka. (...) Čto je po ratu i zlotvoru (misli na Turke, op. ur.) ostalo pusto i netežano, bez žita i vina, bez stada i ljudskoga stvora, to je Hrvatska ruka po tih stranah opet obsadila i obgradila, uljudila i upitomila. Té sam ljude a svoju krv, Prěsvětli gospodine poželio vidět, te sam po nekoliko put med njih zahodio (...) i pjesme joj saslušao.

Te pjesme, plemeniti naš Hrvatski gospodine, cvětak i oduh njihovâ srdca i njihove misli, iza tolikih godin za koje skrovite biahu, evo sad na vidělo iznosim i Tvojemu ih u nas toli prijatnomu imenu podnosim i podstirem. Ti si prave korenike Hrvatske koje su i ljudi, koji ove pjesme izpěvali, ljudi na koje mi Hrvati ne směmo pozabit. (...) Nu si, Prěsvětli gospodine! po ovoj knjizi ne samo zadužio one dobre Hrvate naše, (...) Ti, čověk plemić i njihove svržice, početak učinio; nego si zadužio i nauk Slovinski (...) i moje siromaštvo koje na knjigu spalo, te koja mi do sad koji mali zalogajac va usta davala. (...) Ostani mi onaj, koji si mi bio, te brěme života laglje podnesem.”

3. O svojem putovanju zabilježio je slijedeće:

„One strane gdje su Hrvati na seljeni s Njemci i Magjari t. j. županije Šoprunsku, Mošonjsku i Želžnu, proputovao (sam) godine 1846e a neki dđlak još i 1848e. Trvalo mi je putovanje puna četiri mēseca, gdje sam išao, ominuv koliko se ikad moglo gradove, na moju mošnjicu zijatnije, od sela do sela, lugom i livadom, stazom i obronkom, s palicom u ruci, s torbom o ramenu a s pēsmami, košuljicom te još potrebicom kojom u torbi. Bože moj, veselâ putovanja! Ja vās blažen da sam, da sam daleko od svoje zemlje a med svojimi, vsaki me grmak i šipak, vsaki potok i curak, vsaka mal ne travka i cvětak obradovô. Kad bim podranio i božja se rosica lesketala te po granju i kitju migetala, meni se činjaše, da toga slastnoga čuda nikdē po svētu ne ima, ni da sam ikada što takvo donle ja vidio.”

U tom svojem mladenačkom zanosu i ljubavi prema svojoj dragoj braći u stranome svijetu, prema njihovom starinskom jeziku, on kliče:

„Oh vi jezici, mladosti moje uzdanici, jezici Slovinski, od kojih toliko svēt zazira, srdce mi jeste uznosili i misao moju hrabrili, nu na stolac mira i bar kakve srčice moje posadili me niste, er s ljubavi vaše, pod 60u evo godinu, ni kruha ni stana ne imam; nu to mučeničtvo, prem da vsaki dan što sam god stariji vse to težje, uz bolest i nevolju, na miru božjem trpim i podnosim.”

Poslije prvog dana boravka medju svojimi a bilježenja popijevaka on piše:

„Odem posle, čim se mrak uhvatio, k učitelju spavat. Kakvi su tamo jadi učiteljski, o tom sad ovdē ne budi govora.”

U opisu ljudi kaže:

„Uzmeš li na oko ljude i žene Hrvatskoga roda onih trij županij, to ti je priznati, da su, što je tēlesnoga struka, čeljad sdrava, čvrsta i ponajveć, osobito u Šoprunskoj županiji, visoka i lēpa.”

„Razgledajmo te naše odseljenike i pobolje, da vidimo kakvi su iznutra, prem da smo se i toga već malko kosnuli: er čim smo napomenuli da rado čitaju, da su odiveni i blagoviti, već smo iz toga mogli razabrat, da su narod uman i prometljiv. Nu ima još inoga dobra u njih. Prem da je tomu svoja dva tri vēka, da su se od nas izselili, još im Hrvatsko srdce nije obumrlo; a iz pēsam ugledat se može, kako im jezik ostao čist, pored vsega drugovanja i komešanja s druimi plemenî. Oni nisu na kupu kao Slovaci, niti što bi se reklo nalog naroda; nu ako i jesu bez medje i kotara razsuti i rashitani, ipak ih neki moralni obruč opasao; te kad pēvaju pēvaju na svojem jeziku.”

O Kurelčevu boravku medju Hrvatima za nekoliko dana saznalo je čitavo Gradišće i madjaronske uhode počele su ga sve otvorenije provocirati. U Maloj Nardi ga upitaše:

„Jelte, gospodine, kako smo čuli, vi skupljate pjesme? – Istina, gospodo. – Ali vi to ne činite javno. –Javno, gospodo moja. – Vi se skrivate za kakav zid, za kakav plot, za kakvo drvo, te tako napišete, da vas nitko ni vio nije? – A što da se krijem? Ne činim nikakvo zlo. Ta vsi narodi svoje pjesme skupljaju. Kdčkad još i onomu koji mi povč pjesmu, čtogod i podam.”

Poslije ovih njegovih riječi uzdignutih pesnica, prijekali su mu batinama. On im je odgovorio:

„Ovako li s Hrvati budete postupat kako i dosad, našega prava ne priznavat, Magjarski jezik nametavat: to i ne sumnjajte, da se do koje godine krvavo ne pokoljemo (kako se i jesmo). Okante se politike Pesti-Hirlapa! Na to oni: – A mi smo vsi Pešto-Hirlapisti –.”

Zatim nastavlja:

„Kad se smrklo, ja k učitelju, povečeramo nešto, te se dadoh na pokoj. Prenem se iza prvoga sna, čujem buku viku, natucaju po mojih oknih, kunu (...) Dleti posle učitelj te mi dokaže, da na me navaljuju, da na kućna vrata napiru, i da su radi solim provali pijani ljudi. Ja mu preporučim da vrata dobro pregradi, ne bili, kad vide, da ne mogu unutar, krenuli dalje. Kad al'vruga: pučć puška, pučć i druga, ne znam nije l' i treća, i ne mogu tajit: strah me obuzeo, pobčći ne mogu, a pregovarat se nije mi po čudi. Pomislim, ako provale, na zlo smo udarili ja i učitelj, no zlosretni ljudi odmakoše pred jutro.”

O Kurelčevu boravku medju Hrvatima saznale su i službene madjarske vlasti. Uznemirila ih je vijest da taj Hrvat iz Zagreba, profesor i akademik, zapisuje hrvatske riječi, govor, pjesme da opisuje način seljačkog života itd., zbog toga je odlučeno ako bude i nadalje obilazio sela, posjećivao župnike i učitelje, govorio o hrvatstvu da ga se uhapsi. To je i učinjeno u Novom Selu početkom svibnja 1848. godina. Kao uhapšenik bio je okovan verigama (lancima) na nogama i u toku svog 40-dbevnog tamnovanja premještan iz zatvora u zatvor tako da ni sam nije znao gdje je sve tamnovao, a niti je znao zašto je uhapšen. Najduže bio je zatvoren u starom gradu Mošonju u blizini Bratislave. U Mošonju mu je rečeno da je optužen za bunjenje naroda i da će ići pred prijeki sud, a tada se zna da glava ne ostaje na vratu. U toku prvog sudjenja svojom vještom obranom pobio je optužnicu, ali nije bio pušten iz zatvora. Sud je tražio nove svjedoke. U toku drugog sudjenja pobio je svjedočenje lažnih svjedoka i sud ga je proglasio slobodnim. U svojoj upornosti, iako bez materijalnih sredstava, želio je posjetiti najsjevernija hrvatska sela uz Dunav, Bizonju i Hrvarsku Kemlju, ali mu je već u sudskom hodniku savjetovano neka što prije napusti Mošonj i ode kući da ne bude ponovo uhapšen jer je već stigla potjernica za njime. Izašavši na ulicu čuo je razgovor dvojice muškaraca: „da ja u njih zatvoren Hrvat, kojega

misle sutra ako Bog da oběsit.” Kad im je rekao da je on taj koga misle vješat, ova dvojica se samo pogledaše, a on je krenuo prema jugu:

„Zamtnuv dalji put stigoh u Čakovac zagledav u njem obilěžja dušmanske sile, kdě se prem još iz dalekâ, prikuplja i sprema (měseca lipnja) da udari na moju domovinu, a ja podbrusim pete te se popaštım i podbriz, da stignem u Varaždın. Kad sam došao do polovice Dravskog mosta tad sam istom oddahnuo, er sam cělog puta od Gjura mnogo trpio od sumnjivosti i selskih sudac Magjarskih. (...) Er komu da mogu ne biti na srdcu stari naši izseljenici Hrvatski, kojih guja tudjinstva obvila, te kojih sudbina mrakom se obkrila.”*

4. **Franjo Šaver Kuhač** rodio se 20. studenog 1834. godine u Osijeku. Njegovi preci pripadali su poznatoj senjknoj obiteljskoj zadruzi Kuhačevića. Kuhačev pradjed je kao mladić došao 1712. godine u Osijek na gradnju nove tvrđave i poslije završetka gradnje, 1719. godine, osnovao je u Osijeku obitelj. Njegov sin Ivan i unuk Josip, kasnije Franjin otac, bavili su se obrtom. Mali Franjo nije nastavio obiteljsku obrtničku tradiciju, nego je pošao u školu i odmah počeo učiti sviranje na guslama.

1844. godine upisao se u franjevačku gimnaziju, koju su još 1766. godine podigli u Osijeku franjevci, prvi širitelji i njegovatelji hrvatskog jezika u Slavoniji. U to vrijeme pjeva u crkvi na koru, uči sviranje na guslama, gitari i harmonici. Presko školskih praznika odlazi u Donji Miholjac k očevom prijatelju, učitelju Becku uz čiji savjet zapisuje narodne popijevke. U to vrijeme je započeo i odabirati svoje životno zvanje. U bjegovoj naravi javljao se onaj nemirni duh koji ga je kasnije kroz čitav život mamio i zvao na nova i nova putovanja i sabiranja svega što je narod kroz duga stoljeća patnji i stradanja stvorio i sačuvao do njegovih dana.

Vrativši se u Osijek upoznao se kao četrnaestogodišnjak i poznatim hrvatskim rodoljubom Pajom Kolarićem. Kako je došlo do tog susreta neka kaže sam Kuhač:

„Koncem godine 1847. ili početkom 1848. osječki tanburaši pomoću rodoljuba (a kasnije narodnog zastupnika) Paje Kolarića izhitriše napjev pjesmi – Miruj, miruj, srdce moje –. Budući da niti tanburaši niti Kolarić ne bijahu vješti kajdam, pomisli ovaj na me, dječaka od 13–14 godina, koji sam svojim guslanjem i udaranjem u kitaru pozornost svoje okolice ponešto bio obratio na se. Nu budući da niesam donle nikada pokušao ukajditi napjeva, prihvatih ponudu Kolarićevu samo uz taj uvjet, da mi on tu popievku dotle pjeva dok ju se ja na-

* Izvadak iz članka: Iz mojega života i putovanja po Ugrskih Hrvatih. Pisano u Zagrebu dne 15. studenoga 1871. Fran Kurelac.

učim oponašati na guslah. Kolarić to i učini, a ja napjev stavim u kajde. (...) Kolarićeva pohvala za taj moj prvi pokus probudi u meni želju, da više takvih popievaka ukajdim. Koncem 1849. godine, imao sam već i malu sbirku onih domoljubnih popievaka, koje su se tada rado pjevale, a ukajdio sam ih pod nadzorom svoga tadanjega učitelja u Donjem Miholjcu, ljudine Josipa Becka.”

Poslije gimnazije otišao je na studij glazbe u Peštu, Leipzig, Weimar i Beč. Poslije studija, pun zanosa, znanja i snage, osim sbiranjem narodne glazbe počnje se baviti proučavanjem i znanstvenom obradom svega što je sabrao. Taj njegov rad vrlo se svidio njegovom stricu Filipu, kanoniku i doktoru bogoslovlja u Pečuhu pa mu je on oporučno ostavio u nasljedje 10 000 forinti, koje po stričevoj izričitoj želji mora iskoristiti tako da proslavi hrvatski narod, „na diku hrvatskog naroda”! Tim stričevim novcem bila mu je osigurana materijalna baza za potpuno ostvarenje mladenačkih snova o sabiranju pučke glazbe. Prokrstaro je čitav Balkan, Hrvatsko Gradišće u današnjoj Austriji i Madjarskoj, posebno dio Madjarske, Austrije i Italije, sabravši ogromno narodno blago.

Za hrvatsku glazbenu kulturu i umjetnost svakao je u njegovom plodnom životu posebno značajno razdoblje od 1870. do 1882. godine, kad je svu svoju umnu i tjelesnu snagu usmjerio za pripremu tiskanja i tiskanje svojih sabranih i harmoniziranih 2 000 narodnih popijevaka. Zapanjuje činjenica da je sve materijalne, stručnoumjetničke i tehničke poslove obavio sam, a isto tako u vlastitoj nakladi izdao četiri prekrasna zbornika: „Južno-slovenskih narodnih popievaka”, u koje je uvrstio 1 600 napjeva, među kojima i napjeve zabilježene u Hrvatskom Gradišću. Za Gradišćanske Hrvate značajan je još i zbog toga jer je prvo moralno, a zatim i materijalno pomogao da se mogao u Juru 1901. godine tiskati „Kerštjansko-Katoličanski CRIVENI JAČKAR”, koji su pridelili Mihovil Naković, učitelj u Koljnofu i Martin Borenić, učitelj u Kertešu. Kuhač im je bio glavni savjetnik, stručni recenzent i harmonizator preko 260 crkvenih popijevaka koje su se pjevale kroz čitavu crkvenu godinu u gradišćanskim crkvama na hrvatskom jeziku.

Kuhač je ustanovio novu glazbenu znanost „Muzikologija”, uveo je u Hrvatskoj za glazbene pojmove hrvatsko nazivlje umjesto dotadanjeg, njemačkog, napisao je životopise svih ilirskih (hrvatskih) skladatelja i glazbenika koji su živjeli i djelovali u dovinu ili izva nje od XVII. stoljeća pa do njegovih dana. Razni stručni časopisi i novine u Hrvatskoj, Madjarskoj, Njemačkoj, Bugarskoj, Češkoj i Šlovačkoj objavili su mu preko 1 500 raznih studija i stručnih članaka, a u rukopisu mu je ostalo preko 5 000 kartica znanstvenog teksta. Bio je vrstan skladatelj. Neumorno je radio u korist svoga djela koje je opravdano smatrao prilogom nacionalnoj i široj južnoslavenskoj kulturi. Potrošio je u tu svrhu do-

slovno čitav svoj imetak, životareći na granici siromaštva, samo da bi mogao objavljivati svoje knjige skupljenih narodnih popijevaka. Nikad potpuno shvaćen u svome radu, učinio je u svoje vrijeme više nego se od pojedinca moglo očekivati. Veličina mu je i u tome što je narodnoj glazbenoj baštini dao dignitet i vrijednost glazbene umjetnosti i hrvatske nacionalne duhove kulture.

Svojim Južno-slovenskim narodnim popievkama Kuhač je stvorio kapitalno glazbeno djelo i njime nadmašio sve evropske narode jer niti jedan evropski narod prije njega nije uspio sabrati i tiskati nešto slično kao on koji je to obavio doslovno sam i za svoj vlastiti novac.

Franjo Šaver Kuhač bio je iskren rodoljub i veliki Hrvat, obilno je zadužio povijest hrvatskog naroda. Na žalost, premalo cijenjen u svom vremenu, prepušten je u kasnijim razdobljima, a to se posebno odnosi i na naše današnje, neopravdanom i nezasluženom zaboravu.

5. Svoj boravak medju, kako je Kuhač napisao, ugarskim Hrvatima on opisuje: „Hćedoh poći u takav kraj, gdje još nisam bio i gdje ima hrvatskoga naroda, a budući da je hrvatska kolonija u Braziliji mojoj kesi nešto predaleka, ja nakanih poći medju Hrvate županije Šopronjske.”

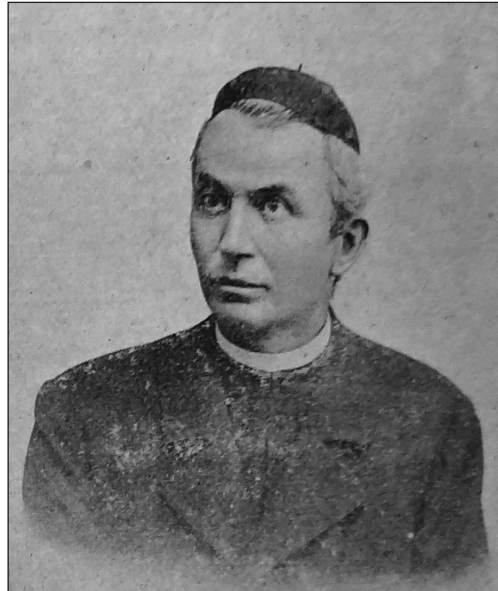
U opisu blagostanja i radinosti doseljenih Hrvata kaže:

„Hrvati ne hćedoše biti gori od Magjara i Niemaca, da pregnuše biti boljimi od ovih. A to im zbilja podje za rukom: Vinograd i polje obradjeni su da ne bi mogli ljepše, sela i kuće naredne su i čiste. Provoziš li se kroz nekoliko sela, već po vanjštini možeš razpoznati, jesu li ovdje Hrvati ili drugi narod. Sela mađarska pa i njemačka nečista su i nenaredna, kuće su im ništave kolibe, vrt i polje zanemareni. Hrvati se uz poljodjelstvo bave i trgovinom. Mužki trguju marhom i krmađju, žitom i vidom, polaze stoga Austriju, Štajersku, Česku, Moravsku, Ugarsku uzduž i poprieko i Hrvatsku, Slavoniju, Bosnu, Dalmaciju, pa svugdje kupuju ili prodavaju. Ženske pako obskrbuju gradove Šopronj, Rust, Željezno, Rab, Mošonj, Bečko novo mjesto pa dapače i Beč živežem, povrćem, voćem, kudeljom, mliekom, medom, živadju, jajima itd.” (...) „U ovome kraju dakle, što ga božja ruka napuni tolikim obiljem i toliko čarobnošću, stanuju braća naša Hrvati! Naravna je stvar, da je narod ovdje čvrsta stabla, da se jako množi, a jer slabo znade, što je bieda i nevolja, biljeg zadovoljstva na licu mu se čita.” (...) Zatim Kuhač nastavlja: „Kada je narod ovaj amo došao malo kaže jedna pjesma:

- Od česa se zove to željezno polje?
Vnogi mi bi radi taj početak znati,
Gora, polje, mesto: Železno se zove, (...)
Na gori visokoj tvrdi stan, grad stoji,
Iz kôga se vidi po vsem onom polji;
Mesta, sela, kloštri i visoki turni,
Kad sunce izhaja, vse mi se prosvitli. (...)
- Va njem su Hrvati kruto poglativiti.
Iz Hrvatske zemlje vov kraj jesu prišli.
Sad se moru zvati gospoda, ne kemti.
Muži ino žene lipo mi se nosū.
Mladenci, divojke s čizmicani hodū.
Tako su spodobni kot jedni zemani,
Ničter jim ne fali, ča jim srdce želji.
Va njem su hranjeni poglaviti ljudi.
Duhovni i svitski, i lipi vitezi. (...)
'Toga Bog im dal je ovo lipo polje,
Ar su bili sakdan katoličke vire,
Polag ke su va vik gotovi umriti,
Krščansku svoju karv nemilo 'ztočiti.
Iz kôga nam polja Bog daj i Marija
Va nebesku prijti, gdi je zdenac živi,
Iz živoga zdenca nam se daj napiti,
Ar ki 'z njega piku, ne će žajni biti.
'Z Železnoga polja k sebi nas pozovi
Va nebeske gosti, kadi j' vsega dosti.”

U toku svojeg boravka u Gradišću, Kuhač je posjetio preko osamdesetak hrvatskih sela i zaselaka, zabilježio sve njihove – jačke –, plesove i običaje. Medjutim, i on je, kao i Kurelac prije njega, postao sumnjiv madjarskim birovim a i sucima koji su organizirali potjeru za njim. Saznavši za potjeru dao je „petama vjetra” te od Šoprona i Jura stigao u Čakovec za nepuni jedan dan. U Čakovcu je od prijatelja bio obavješten da mu je potjera bila za petama do Velike Kaniže, ali da je on ipak bio brži od madjarskih pandura. Čuvši te riječi odmah je nastavio put za Varaždin gdje je konačno odahnuo jer je bio siguran da ga madjarski panduri neće uhvatiti i kao Kurelca strpati u zatvor.

6. **Martin Mersić** stariji rodio se 30. listopada 1868. godine u seljačkoj obitelji u Frakanavi. Nižu gimnaziju je pohađao u Kisegu, a više i studij bogoslužje



Mate Mersich

završio je u Juru. Kao mladi svećenik bio je kapelan i župnik u Raušeru, Sveticama, Filežu, Štamperaku i Velikom Borištofu u koji je došao 1906. godine i ostao do smrti 30. srpnja 1943. godine.

Početak stoljeća, u suradnji s Mate Meršićem Miloradićem, pokreće „Kalendar svete Familije”, a u isto vrijeme osniva i Hrvatsku čitaonicu. U Šopronu je 1909. sazvao skup hrvatskih intelektualaca na kojem je odlučeno da se počinju izdavati na hrvatskom jeziku „Naše Novine”. Također je u Šopronu 21. travnja 1921. s Ivanom Dobrovićem osnovao „Hrvatsko kulturno društvo”. 1926. god. izdaje „Kalendar svetog Mihovila” i na njegov poticaj je 1927. godine, osnovan – Katoličanski ljudski savez –. Godine 1931. izdaje „Male crkvene i školske novine”. Prigodom proslave 400 – godišnjice dolaska Hrvata u Gradišće, 1933. uredio je i izdao „Zbrane jačke **Mate Meršića Miloradića**”. Godinu dana kasnije je u Beču skupio ugledner rodoljube Hrvate i s njima osnovao „Hrvatsko Gradišćansko kulturno društvo”. U ovo društvo su se učlanili svi Hrvati intelektualci koji su živjeli u Beču i na taj način organizirani oni su lakše njegovali, čuvali i sačuvali hrvatski jezik i ime do naših dana. Martin Meršić stariji bio je i plodan pisac. Napisao je „Nauk katoličansko-kršćanske vjere za selske ljude i

škole" (Jur, 1932), a za liturgijske potrebe „Sveta šetnja za delatne dane" (Beč-Željezno, 1934). Pisao je i prvodio igrokaze za školsku mladež, osnivao gospodarska društva i štedionice, organizirao razne tečajeve pa je tako njegov farof (župni dvor) bio kroz desetljeća središte hrvatstva u austrijskom dijelu Gradišća.

7. **Ivan Dobrović** rodio se 10. srpnja 1882. godine, u Vulkaproduštovu gdje je i završio osnovnu školu. Gradjansku školu polazio je u Željeznom, a preparandiju završava 1901. godine u Juri. Bio je učitelj i orguljaš (kantor) u Cindrofu i Mjenovu, a od 1925. godine, nadzornik vjerezakonskih škola lučmanskog i ke-resturskog dekanata. Od 1938. postaje nadzornik svih hrvatskih škola (konfesionalnih) u Gradišću. Pisac je udžbenike za hrvatske škole: Početnica i prva štanka za I. i II. razred hrvatskih škola, (Jur, 1919), Druga štanka za hrvatske narodne škole III. i IV. razreda u Gradišću, (Beč, 1926), Treta štanka za V., VI., VII. i VIII. razred (Beč, 1929), sadrži uz različita štiva i kratak pregled gramatike. 1923. osnovao je „Učiteljsku radnu zajednicu Veliki Borištof". Napustivši javne službe počeo je proučavati povijest Hrvata u Gradišću. 1952. objavljena je u Željeznom njegova knjiga „Iz stare domovine u nepoznatu novu". U ovoj knjizi opisuje prilike u Hrvatskoj prije turskih provala, borbe s Turcima i odlazak naših ljudi s juga na sjever u Gradišće. 1955. tiskana je u Beču druga njegova knjiga „Naši Hrvati u dobi reformacije i prva stoljeća u novoj domovini". Treća knjiga tiskana mu je u Željeznom 1963. U ovoj knjizi razmatra život Hrvata okruženih Nijemcima, Mađjarima, a pomalo i Česima. Njegovi suvremenici nazivali su ga: „hrvatskim hrastom".

8. **Lovro Karal** rodio se 10. kolovoza 1894. godine, u Velikom Borištovu. Kao dječak boravio je kod strica župnika u Rosvaru i tamo završio osnovnu školu, gimnaziju u Bratislavi, a pravo s doktoratom u Budimpešti. Čitav svoj život bio je na čelu svih akcija koje su narod osvješćivale i koje su branile i štatile hrvatska prava na svim područjima narodnog života. Kao pravnik bio je i aktivan političar i član pokrajinske vlade Gradišća 1928 – 1934. godine. Za vrijeme rata povukao se iz javnog života, a poslije rata postaje Zemaljski poglavar obnovljenog Gradišća. U razdoblju od 1946. do 1960. bio je predsjednik Zemaljskog sabora, a od 1945. do 1963. predsjednik Narodne stranke. Pisao je članke iz gospodarstva i ekonomije općenito, a nije bilo niti jedne kulturne, znanstvene, političke ili gospodarske akcije koja se provodila za dobrobit Hrvata u kojoj i on ne bi aktivno sudjelovao. Posebno se brinuo za hrvatske škole i tražio da se sve hrvatske škole stave pod hrvatsko nadzorništvo. Umro je u Walbersdorfu 17. ožujka 1965. godina.

Miroslav Vuk

O hrvatskogradišćanskim narodnim pjesmama i književnosti

Gradišćanski Hrvati cijene svoje narodne pjesme kao dragocjenu baštinu svojih predaka koji su sa suzom u oku napuštali stara ognjišta u potrazi za novima.

Medjutim u novim krajevima preimenovali su riječ „pjesma” u riječ „jačka”.

Kako je do toga došlo postoji nekoliko tumačenja:

Poznato je da su s prvim doseljenim Hrvatima putovali i njihovi svećenici. Oni koji su bili iz južnih krajeva npr. iz okolice Senja i Novoga, imali su svoje svećenike glagoljaše koji su vršili službu Božju na staroslavenskom jeziku. Kad je u crkvama bio staroslavenski jezik ukinut i kad se uveo latinski, tad je narod slušao svog svećenika pjevati na „djačkom”, „školskom” jeziku, slušao je pjevanje djačke pjesme. Čim bi netko, bilo gdje, zapjevao na latinskom jeziku, narod bi odmah rekao da je to „DJACŃKI” i tako je djački ili dijački, odnosno djačka pjesma postala „JAČKA” kao samostalna imenica i s vremenom potpuno potisnula iz govora riječ „pisma” olo „popivka”.

Slijedeće tumačenje temelji se na činjenici da je u srednjem vijeku na svakom velikaškom dvoru živio jedan pismen čovjek, obično je to bio svećenik ili njegov pomoćnik „djakon”, koga su nazivali „dijak”. On je osim pisanja raznih dokumenata, naredbi, ugovora itd. pisao i pjesme u čast svojih gospodara, posebice za svečane zgone vjenčanja, lovova i slično. Tako su od dijačkih pjesama nastale riječi: dijačka, jačka i jačiti. Spomenimo da je takav dijak-vojn timerenac Črnko bio u Sigetu u službi Nikole Šubića Zrinskoga i zahvaljujući njemu svijet je saznao istinu o sigetskoj bitki.

Već ranije spomenuti Grgur Mekinić „Pythiraeus” izdao je u „vlasschier sztrozsku: Dussevne peszme psalmi ter huale izdania diachke...” 1609. godine i opet 1611. godine, „Dryge kniige dussevni h peszam, pszalmov himnussev ter huale zdania diachkim...” i tako su i kod Mekinića DIACHKE postale JAČKE.

Do naših dana se samo u jednoj gradišćanskoj popijevci sačuvala riječ „poju”, a ne „jaču”, to je božićna popijevka: Rodilo se je Ditešce, koja se sačuvala zahvaljujući **Juri Vajkoviću**, učitelju i orguljašu u Bizonji (hrvatsko selo blizu Bratislave), koji je početkom XIX. stoljeća za svoje potrebe napisao čuvene crkvene pjesmarice, iz kojih se u kasnijim desetljećima prepisalo više starih hrvatskih popijevaka nestalih u staroj domovini, a jedino su se sačuvala u Jurinim pjesmaricama i kasnije se našle u svim hrvatskim crkvenim pjesmaricama tiskanima od početka XX. stoljeća do naših dana bilo u Zagrebu, bilo izvan Hrvatske. Zbog topline koja izbija iz napjeva i teksta popijevke „Rodilo se je Ditešce” do-

nosim u prilogu popijevku u izvornom obliku kako ju je zabilježio i harmonizirao naš Jura pred skoro 200 godina.¹

Malo poznat, a zaslužan učitelj, koji je također živio i djelovao među Hrvatima u mađarskom dijelu Gradišća na prijelazu XIX. u XX. stojeće, **Filip-File Sedenić**² prvi je napisao povijest književnosti Gradišćanskih Hrvata pod naslovom: „Naši pisci i naša književnost”. Knjigu je započeo pisati oko 1900. godine, iz tiska je izašla u Šopronu 1912.

U predgovoru kaže:

„Z-našega hrvatskoga roda, ovde va Ugarskom se je mnogo piscov i jačkarov rodilo. Bilo je zmed njih i onakovih, ki su se z-svojom dibokom znanošćom va prostranijem okrugu gibali, ki su z-ovom velikum znanošćom, vsemu človičanstvu na veću hasan željili bit. (...)

Nut – hvala Bogu! – sad ur morem pokazat ovoga (hrvatskog op. ur.) naroda književnost i predpostaviti vse naše mile pisce i pesnike.

Primimo zato draga bratja, primi mili narod „NAŠI PISCI I NAŠA KNJIŽEVNOST” imenovanu knjigu dobrovoljno!

Budući da je ovo jedina knjiga u kojoj se nalaze i zapisi najstarijih narodnih pjesama, donesenih iz stare domovine u nove krajeve, donosim nekoliko sadržaja koji su se usmenom predajom prenosili s koljena na koljeno u razdoblju od 1500. godine pa do 1900. godine.

¹ Jura (Juraj) Vajković (Trajštof, 22. travnja 1799 – Trajštof, 29. rujna 1875). Sa četrnaest godina starosti imenovan je u rodnome selu za pomoćnog učitelja. Uz rad u školi polazio je u više razrede srednje škole i učio glazbu.

Od 1815. do 1818. bio je učitelj i orguljaš u Bizonji (hrvatsko selo kod Bratislave), gdje je napisao svoje rukopisne pjesmarice crkvenih popijevaka. Iz ovih pjesmarica crpila se početkom XX. stoljeća u Zagrebu gradja za velike zbornike crkvenih popijevaka: „Virgini Matri” (Zagreb, 1921.) i „Hrvatski crkveni Kantual” (Zagreb, 1934). U povijesti školstva u Gradišću on je bio jedan od najmladjih učitelja (čudo od dječaka), a prezaslužan je što je sačuvao svojim sunarodnjacima u staroj domovini na desetke starih srkvenih pučkih popijevaka, pravo biserje u današnjoj hrvatskoj crkvenoj glazbi. Kao učitelj službovao je i orguljao još u Pandrofu, Trajštofu, Ciklešu, Santaleku i Pinkovcu.

Umire u Trajštofu, a poslije svog plodonosnog života, u naše vrijeme, potpuno je zaboravljen.

² Filip (File) Sedenić, (Mali Borištof, 19. kolovoza 1862 – Peresteg, 16. lipnja 1920). Bio je učitelj i orguljaš u Lakindrofu iz kojeg je 1888. uputio poziv svim učiteljima Gradišća da zapisuju stare crkvene popijevke. Suradnja je bila uspješna. Na temelju sabranih zapisa uredio je rukopisnu pjesmaricu koja je kasnije bila glavni izvor materijala za „Kerštjansko-katoličanski crkveni Jačkar” koji su u Juru 1901. godine izdali Mihovil Naković i Martin Borenić.

1902. izdao je zbirku crkvenih pjesama „Svete ceremonije”, 1912. u Šopronu izdaje „Jačke” – „Našemu slavnomu rodu i narodu preporučene”. Najpoznatiji je postao svojom knjigom „Naši pisci i naša književnost” (Šopron, 1912). U ovome djelu prikazao je životni put i rad 92 znamenita Hrvata iz Gradišća koji su djelovali na kulturnom polju od početka XVI. stoljeća pa do njegovih dana. Zahvaljujući Sedeniću ostale su nam sačuvane i neke stare hrvatske legende, bajke i romance koje su prvi doseljenici donijeli iz stare domovine sve do obala Dunava i Bratislave.



File Sedenich 1911 Pereszteg



Spomen ploča Juri Vajkoviću na crikvi u Trajštofu

Marija i brodari

Šetala se j' Marija
gori, doli uz morje,
vidila je brodare:
„Bog pomози, brodari!
Preveste me vi
za miloga Ježusa,
za dragoga Kristuša!”

„Ne vozimo mi
za miloga Jezuša,
za dragoga Kristuša,
neg vozimo mi
vse za biele pineze!”

Prisukala Marija
svoje sveto Krilce,
zagazila va morje,
prid njom se je razjalo,
za njom se je zaljalo.

Puhnuli su vietri tri,
nit veliki, nit mali.
Potopu se brodari,
kriču, viču brodari:
„Pomози nam, Marija,
za miloga Jezuša,
za dragoga Kristuša!”

Odgovori Marija:
„Neka vam sad pomoru
vaši bieli pinezi!”

Ova pjesma (legenda³) je svakako nastala u staroj domovini i sa sobom su je donijeli Hrvati iz sjeverne Dalmacije ili Primorja. Sigurno je da djeca prvih do-

³ Legenda je priča u kojoj se spominju povijesni junaci ili povijesni događaj za kojeg obično nema podataka u pisanoj povijesti, nego samo u narodnoj predaji.

seljenika, rođena u Gradišću, nisu imala prilike vidjeti more, osim rijetkih furmana, ali su sačuvala ono što su čula od svojih predaka. Nažalost, danas je malo onih koji su čuli za učitelja i orguljaša Filipa Sedenića i njegovu knjigu, a za pjesmu Marija i brodari, današnja generacija u Gradišću jedva da je o njoj gdje što pročitala.

Hrvati širom svijeta s posebnim šovanjem slave svetog Jurja viteza i mučenika. Iz zemlje srebrne, tj. Bosne, najvjerojatnije je donesena u Gradišće ova narodna pjesma o svetom Jurju i zmaju.

Sveti Jure i zmaj

Veseli se, zemlja ti srebrna,
kako jesi na glasu od davna
vsu kršćansku viru raspoznala.
Eto tebi lipo protuliće,
protuliće, Jurjeva te išće.
Ča će tebi Jurjeva donesti?
Tihe rose, dubrave zelene.
Va dolinah snigi potaliju
i po šipku rožice procvaju.

Zmaje leži va mutnom jezери,
iz jemera glavu podiguje,
proti gradu okom zagleduje.
Proti gradu kralja Širinskoga,
kralje nima sina jedinoga
samo jednu kćerčicu jedinu,
mora ju dat zmaju za deseto.
On ju šalje na to polje ravno:
„Ajme meni, dite moje drago,
kamo oće bielo lice tvoje?”

Šetala se po tom polji ravnom
i za sobom jagnješce peljala,
zastal ju je vitez Juraj sveti
ter joj veli vitez Juraj sveti:
„Zač se plačeš, prelipa divojka?”

„Ne pitaj me, neznani delija,
moram čekat zmaja vodenoga,
ja ću njemu biti za deseto.”

„Nisam ti ja neznani delija,
neg ja jesam vitez Juraj sveti,
ćeš se s mojim križem prekrižiti,
hoćeš moga Boga vjerovati?
Ja ću tebe zmaju otimati.
Sidi doli u zelenu travu,
ćeš ti meni konja počuvati,
ako bi ja junak pozaspaval,
zbudi mene, prelipa divojka.”

Ona mu je konja počuvala,
pozaspal je Juraj vitez sveti.
Kad se začne jezero mutiti,
splakala se prelipa divojka,
pala suza na Jurjevo lice,
onda se je prebudil junače
ter on sede na svoga konjička.

Zmaj je zišal iz vode pomutne,
prebode ga Juraj svojim mečem,
konju ga je na rep navezao,
nosil ga je kralju Širinskomu.

„Ovo si mi kralje od Širine?
Eto tvoga boga vodenoga,
eto tebi kćerčica jedina!”

„Eto tebi bieli gradi moji
dostoji se da se po njih šećeš,
eto tebi moj prstenak zlati,
dostoji se na desnicu tvoju,
eto tebi kćerčica jedina,
dostoji se da ju budeš ljubil!”

„Al ja neću toga ni jednoga!
Neg zazovi dosta duhovnikov
da mašuju maše za sve duše.”

Ova pjesma (bajka⁴) zapravo je jedna od stotinu inačica, koje nalazimo kod svih evropskih naroda, u kojima se veliča Jurjeva hrabrost i plemenitost.

Nažalost, niti ovu pjesmu nitko ne zna u Gradišću iako je sveti Juraj vrlo čašćen među našima, a njegovim imenom se kiti i grad Jur (Győr) u Madjarskoj.

Slijedeće narodne pjesme, sačuvane usmenom predajom do naših dana, žive kod naših Hrvata na sjeveru uz Dunav ali i u okolici Jastrebarskog i Novog Vinodolskog. Tako je u nekoliko inačica pjesma: Grličica grkovala, poznata pod više sličnih naslova u čitavom Pokuplju, oko Ozlja, Karlovca, Jastrebarskog pa do Svete Jane.

Grličica grkovala,
grkujući zrnce brala.
Izrasla je žuta dunja
pod njom raste lipa roža.
Tebe ćedu potergati
junaki po za krljače
i divojke na niedrašca.

Sad mi gremo v goru više,
v goru više, na vrhunce,
v gori ćemo vince piti
iz mozanke i kafrike,
lipo vince muškatelya.
Blagoslovil dragi Jezuš,
Marija ga natočila.

(Ovu narodu pjesmu možemo svrstati u romance⁵)

⁴ Bajka je nevjerovatna (fantastična) priča u kojoj se javljaju čudesna bića (čarobnjaci, divovi, patuljci, vile zmajevi itd.) i događaju se čudesna zbivanja.

⁵ Romanca je lirsko-epska pjesma ljubavnog sadržaja, karaktera, s veselim, sretnim završetkom.

Slično je i s pjesmom „Ča je Jivi teško” (Umre Jive – Ive – jedini u majke). U Gradišću se koncem XIX. stoljeća samo recitirala i do danas zaboravila, a u Novom Vinodolskom se i danas pjeva dvoglasno uz svirku „vele i male sopile, s napjevom u istarskoj ljestvici⁶.

Zanimljivo je da su stari Novljani još početkom ovog stoljeća kazali za tihu kišu-rosulju „godina” kako kažu i danas naši u Gradišću.

Iz Novog Vinodolskog:

Rominjala j' tiha godinica
po lipom vrtu Ivanovom. (...)
Umre Ive, jedinac u majke. (...)
Pitala ga j' njegva stara majka:
„Je li tebi zemlja dodijala?” (...)
„Nije meni črna zemlja teška, (...)
već je meni, majko, dodijala
teška kletva mlajahne divojke.
Kad uzdahne, tada zemlja sahne,
kada, kune, do Boga se čuje,
vaj do Boga i Dive Marije.”

Iz Gradišća:

Ča je Jivi teško

Umre Jive, jedini od majke.
„Je li teška ta črna zemljica?”
„Ni j' mi teška ta črna zemljica,
neg mi teška divojačka kletva.
Kad proklinje, do neba se čuje,
kad govori, nebo se otvori!”

⁶ Sopila (sopela) je narodno glazbalo iz Istre, Hrvatskog Primorja i okolnih otoka: Cres, Krka, Raba i Paga.

Kod sviranja uvijek sviraju dva sopca: „jedan – sope – u „malu”, a drugi u „velu sopilu”. Sopila ima dvostruki jezičac i proizvodi prodorne tonove, a ugodkena je u tzv. istarskoj ljestvici koja se sastoji od tonova: e¹, f¹, g¹, as¹, b¹, ces².

Prilozi: Popijevka: Rodilo se je Ditešce i himna Gradišćanskih Hrvata: Hrvat mi je otac...

U ovome stoljeću su razni melografi na područjima gdje žive Hrvati zabilježili do naših dana preko pedesetak inačica pjesama koje opisuju Ivinu smrt, ali su većinom pod naslovom: „Djevojačke kletve” ili „Kletve divojačke”.

Simpatične su i stare dječje brojalice koje su pastiri na velikim pašnjacima između Kisege, Šoprona, Bratislave i Jura recitali prilikom razbrojavanja u svojim pastirskim igrama.

Vuk sidi na cesti, čizme šije nevesti,
nevista se raduje, zutra si je obuje.

Kod igre skrivača bila su popularna ova razbrojavanja:

Vrbo, vrbovača
va hrastovih hlača,
va brezovi vienci,
va železnom pasci
ću te zakovati,
nigdar van pušćati.

— · —

Miš biži po palici,
buču nosi na glavici,
miš hukne,
buča pukne!
Bište, dico, van,
vas svit je poljan!

Spomenimo i dvije ljubavne pjesme koje su se sačuvale do naših dana, ali su ujedno i popijevke (jačke) jer im je nepoznati stvaralac iz naroda nadodao napjev.

Kad sam počel junak
k ružici hoditi,
si su ljudi rekli
da će moja biti.

Kad sam počel kašnje
ružicu prositi,
onda su mi rekli
da ne more biti.

Ako je od Boga,
neka bude s Bogom,
ako je od ljudi,
neka je Bog sudi!

Slijedeća jačka ispjevana je u šaljivom tonu. Iako počinje s ljudima i vukom, glavni likovi su mila i mili.

Vsi su ljudi rekli
da su vuka stekli.
neg je jedan rekal
da jim je protekal.

Vsi ljudi su rekli
da j' gora gorila,
to se j' moje mile
žužnja črljenila.

Vsi su ljudi rekli
da j' gora glušala,
to j' moga miloga
jačka zaspivala.

Vsi ljudi su rekli
da j' zora zorila,
to su mi se miloj
lica črljenila.

Na početku stoljeća stariji Hrvati u Gradišću voljeli su recitirati pjesmu o pastiru Ivanu (Jivanu). Ova popijevka živi i danas u Hrvatskoj ali se u tekstu umjesto majke, sestre i drage spominju vile koje su mu srce ispile.

Gradišćanska inačica, prema zapisu Filipa Sedenića s kraja XIX. stoljeća glasi:

Lipo je nebo kinčeno,
pod njim je polje široko,
po njem se pasu ovčice.
One nimaju pastira,

pastir je legal spavati.
Zaspal je dičak Jivane,
budila majka Jivana:
„Stani se, sinko Jivane!”

„Neka me, majka, zbudjati,
tri su me tuge morile.
Prvi ste bili, majka, vi!
Vi ste mi srce skinuli.
Druga je bila sestrice,
ona je srce držala.
Treta je bila ljubica,
gorka je suze točila.”

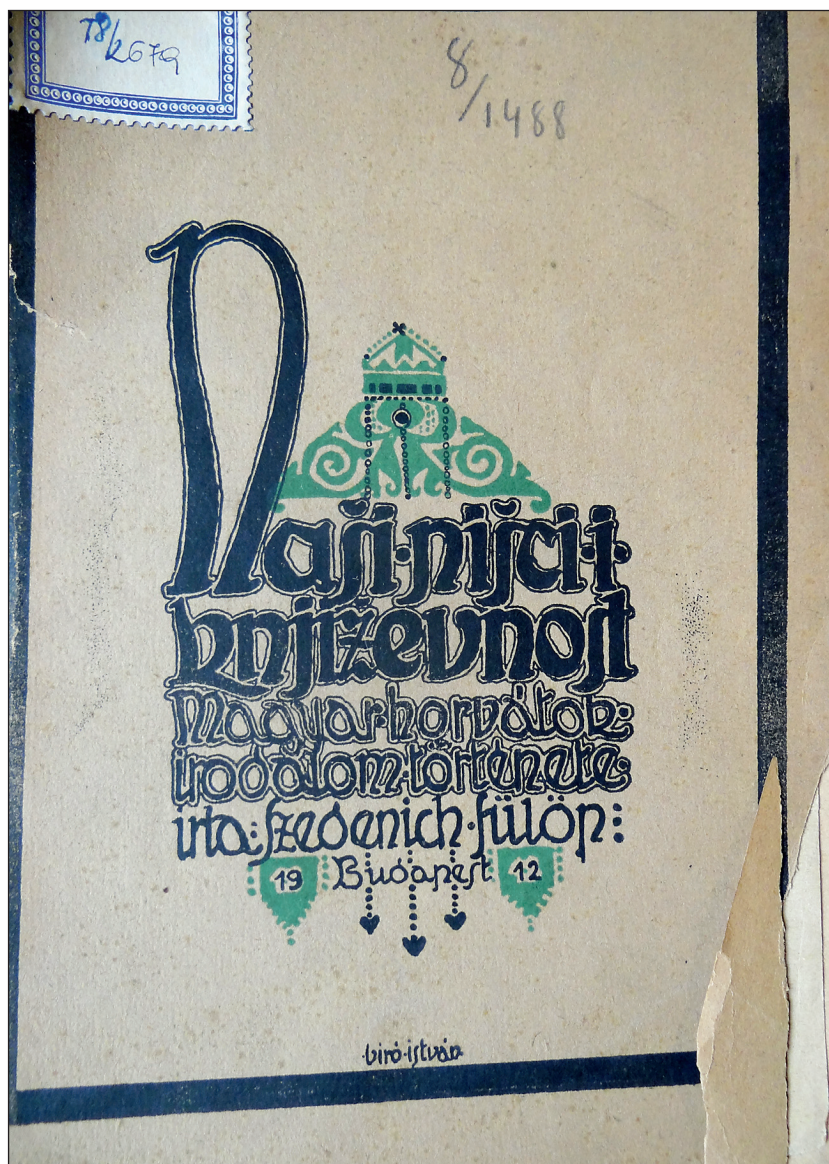
Sigurno je da su tekstovi ovih pjesama ili jački doneseni iz stare domovine, ovi tekstovi bili su i uzorci kod stvaranja novih sadržaja kojima su se nadodavali napjevi ili iz stare domovine ili su bili skladani potpuno novi i tako su kroz stoljeća radjane i stvarane nove jačke, JACKE GRADIŠĆANSKIH HRVATA. Ove jačke popisane su sa svojim tekstovima i napjevima prviput unatrag skoro 400 godina u svim hrvatskim selima u mađjarskom dijelu Gradišća u ovo naše vrijeme. Pobilježio ih je i uvrstio u veliku pjesmaricu pisac ovih redaka.

Na uzorima prikazanih i sličnih usmenih narodnih jački počela se javljati početkom XVIII. stoljeća u Gradišću hrvatska književnost. Jedan od najpoznatijih hrvatskih pisaca iz početka XVIII. stoljeća, koji je osim pjesama pisao povjesna djela, autobiografske zapise, putopise i razne znanstvene rasprave, bio je **Gabrijel Kolonović Šenkvički**. Njegovi preci su zbog stalnih turskih haračenja oko 1550. godine napustili okolicu Kostjnice i otišli do Malih Karpata u današnjoj Slovačkoj. Gabrijel se rodio 1698. u obitelji seoskog plemića. Školovao se u Juru i Bratislavi, a isusovačku akademiju je završio u Trnavi. Čitav život je neumorno pisao i osim povjesnih tiskanih djela ostavio je u rukopisu preko 10 000 kaligrafski napisanih listova, koji se sada čuvaju u benediktinskoj opatiji u Panonhalmi kod Jura i Sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti. Bio je nazvan: „neumornim djelatnikom na polju znanosti.”

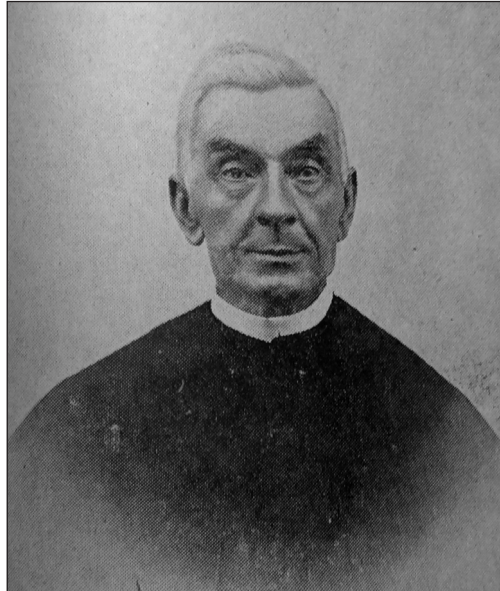
Poslije njega javilo se među hrvatskim sinovima više redovnika koji su među svojim narodom aktivno djelovali na kulturno prosvjetnom polju:

Filip Vezdin (Cimof u Gradišću, 1748 – Rim, 1806), karmelićanin, pionir evropske indologije i osnivač studija komparativne indoevropske lingvistikacije.

Jože Ficko (Boreč u Prekmurju, 1774 – Prisika, 1843), svećenik, napisao je



Szedenich Fülöp Naši pisci i književnost



Mate Karal

„Pregled Sztaroga Zakona aliti Hassnoviti nauki...” i „Kratak Pregled Novoga Zakona aliti zsitak i nauki Jezusa...”

U predgovoru prve knjige piše: „Za vasz mali sereg szlavne Gyurszke Biskupie Hervatzki Narod szu ove Knyige piszane...” Napisao je molitvenik „Nova Hisza Zlata” (izašao u 14 izdanja), zatim „Razlaganye velikoga Katekismusa”, „Marianszko Zvetye aliti Pobosne Molitve...” U rukopisu je ostalo preko 150 njegovih pjesama, zatim znanstveni radovi iz prirodopisa, zemljopisa i povijesti.

Svjetovno štivo kod naših Hrvata u Gradišću javlja se u školskim udžbenicima i posebno 1806. godine kad je izašao „Novi horvaczki kalendar na leto po narodjenu Krisstusa 1806.”

Dvije godine kasnije rođen je u Bizonji, 1808, „veliki pretely horvatzskoga naroda” **Mate Drobilić**, prevodilac i pisar u upravi Mošonjske županije u Starom gradu Mošonu. On je prevodio priče „povidaljke” s češkog i njemačkog jezika na hrvatski jezik i tako je u razdoblju 1856 – 1876. uredio i izdao sedam knjižica s naslovima „Csudnovito Godanye Grofovicze Genovefe”, „Zabentani Princzi”, „Godanye Czeszara Oktaviana” i dr. Ovim svojim knjižicama Mate je svojim sunarodnjacima darovao pisanu riječ šaljivog i poučnog sadržaja na ma-

terinskom jeziku u time stvarao novu čitalačku publiku. Umro je u Starom gradu Mošonu 1891. godine.

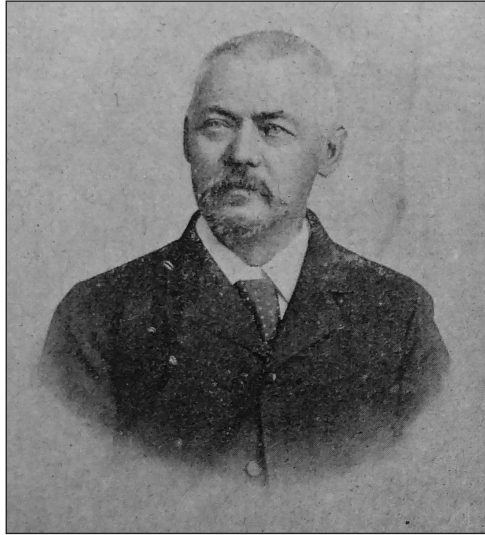
Posebno veliki i iskreni hrvatski rodoljub bio je **Mate Karal** (Veliki Borištof, 1827 – Filež, 1911), svećenik, pisac i pjesnik, neumorni njegovatelj i širitelj hrvatske riječi ne samo među Hrvatima nego i Madjarima i Nijemcima.

U isto vrijeme djelovao je i **Gašpar Glavanić** (Štikapron, 1833 – Vorištan, 1872), svećenik i dugogodišnji profesor preparandije u Šopronu. Napisao je „Početnica za katoličansku školsku mladost” (Beč, 1858), „Perva štanka” (čitanka) i „Evangjelja, epistole i štenja” (Beč, 1860), „Prirodopis za hervatske škole jurske biskupije” (Budimpešta, 1873), zalagao se za reformu jezika u Gradišću po uzoru na novi Gajev pravopis, ali ga je prerana smrt u tome spriječila.

Potrebu prijelaza na Gajev pravopis uočio je i **Mihovil Naković** (Veliki Borištof, 1840 – Koljnof, 1900, učitelj, orguljaš i pisac školskih udžbenika. Posebno se zalagao da se kod pisanja uklone stari madjarski znakovi i uvedu novi, npr. sz, zs, cs itd. Madjaroni su se toj namjeri usprotivili, a Naković im je odgovorio: „Neki zgovaradu s tim, da je staropis laglji neg novi. Tako „zs” je laglje neg „ž”, „sz” je laglje neg „s”, „cs” je laglje neg „č” itd. Koliko truda ima učitelj dok ditetu zapamti sz, zs, cs, ch, pak velu da je to laglje neg novo ž, č, ć, š...”



Mihovil Naković kántortanító



Mihovil Nakovich

Nažalost, politika i madjarizacija su bile jače od Nakovića.

Spomenimo nekoliko naslova školskih knjiga i molitvenika koje je Naković za vrijeme svog plodnog života napisao: „Pocsetnica” ... (Željezno, 1873), „Zemlyopisz za hervatske narodne skole” (Željezno, 1873), „Prirodopisz” (Pešta, 1873), „Jacskar, narodne jacske za hervatszku mladoszt. Pobrane i Hervatszkoj mladosti preporucsene od Mihovila Nakovicha skolnika” (Stari grad Mošon, 1876), „Podučavanje u jezikoslovlju. Za učitelje i školare” (Željezno, 1877), „Duhovni venac” (Željezno, 1877), „Druga štanka...” (Jur, 1880), „Novi duhovni venac” (Željezno, 1886), „Zlatna koruna” (Željezno, 1887), „Prva molitvenica” (Željezno, 1892) itd. Značajan je i veliki kantual: „Kerstjansko-katoličanski crikveni jačkar”, u kojem se nalaze 263 duhovne popijevke, koje je na temelju zapisa Filipa Sedenića uredio u suradnji s učiteljem **Martinom Borenićem** (Cagerštof, 1850 – Pajngrt, 1939), koji je također pisao školske udžbenike i vjerno služio narodu iz kojeg je potekao sve do svoje smrti.

Medju znanstvenicima, piscima i pjesnicima, sinovima hrvatskog naroda u Gradišću najznačajniji i najpoznatiji je svećenik i dugogodišnji župnik u Hrvatskoj Kemlji **Mate Meršić Miloradić**. (Frakanava, 1850 – Hrvatska Kemlja, 1928).

Kako je svaki čovjek vezan s krajem i zavičajem iz kojeg je potekao, a isto tako i sa sredinom u kojoj živi i djeluje, tako je i Miloradić bio posebno povezan sa svojim župljanima Hrvatima, a ta povezanost zrcalila se i danas se zrcali u njegovim pjesmama koje je isključivo pisao za njih i zbog njih. Misao vodilja bila mu je kako da sačuva nacionalnu svijest i zaustavi propadanje materinskog jezika. Uporan i radin, hrabar u iznošenju svojih misli pred svjetovnim moćnicima, napisao je o hrvatskom jeziku slijedeće:

Naš jezik kroz vijeke star,
je mudrosti pun ormar.
Da ti pamet ta jezik
i prez škole i prez knjig!

Glete, to je ča željim
s jačkami pokazat svim.
Prost živari naš jezik
sam, prez škole i prez knjig!
Ta jezik bi rad zatrt?!
To je zlo i grib na smrt!
Je kulturi lomit vrat,
je oltare rušit, žgat!

I dok se Miloradić perom i djelom borio da sačuva nacionalnu svijest i materinski jezik, vlasti su radile suprotno, a on je ovu gorku istinu opisao ovako:

Nas Hrvate a diaspore
tuji duh zatapa.
Naše kraje, naše gore
već ne kaže mapa.

Još zornije je to naglašeno u slijedećim njegovim stihovima:

Zašal sam va kolo Juri:
Ugri, Nimci, ja Hrvat!
Sam kot mišić med mačkuri
živil sam va halaburi,
vsim na srdu, vsim na jad!



To ča jesi, punktum, jesi!
Stvaraj, skrivaj, kako ćeš!
Poj na vrbi, hruške tresi,
reci zecu: „Jaja nesi!”
Skoči s kože, kriči: „Heš!”

Slavi jesmo, naša mati
jedna je, ne dve, ne tri,
nij morala, ki nam krati
da budemo složni brati.
Hrvatizam nij to grih!

Miloradić je uporno govorio svim Hrvatima u Gradišću: „Hrvati, vi ne samo da imate pravo slobodno reći da ste Hrvati već je to i vaša sveta dužnost.” Na očuvanju narodne svijesti su se uz njega isticali već spomenuti Mate Karal, zatin **Martin Meršić stariji** (Frakanava, 1868 – Veliki Borištof, 1943), svećenik, književnik i narodni prosvjetitelj, **Anton Grubić** (Kalištrof, 1874 – Filež, 1929), svećenik, književnik i pisac hrvatskih udžbenika, **Ivan Mušković** (Veliki Borištof, 1848 – Hrvatski Židanj, 1930), svećenik, književnik i pisac hrvatskih udžbenika, **Ivan Dobrović** (Vulkaprodrštof, 1882 – Sauerbrun, 1967), učitelj i orguljaš, pisac udžbenika za hrvatske učenike u srednjim školama i **Ivan Vuković** (Klimpuh, 1876 – Pandrof, 1957), učitelj i orguljaš, skladatelj Miloradićeve: „Hrvat mi je otac i Hrvatica mat.” Posebno je značajan po svojoj pjesmarici sa 106 pojevaka izdanoj u Beču 1924. godine: „Jačkar za hervatske škole Gradišća.”

Spomenuti rodoljubi a Miloradićem na čelu izdali su za novu 1910. godinu a Juru prvi broj hrvatskog lista „NAŠE NOVINE” u kojem je bila objavljena i Miloradićeve budnica:

O Hrvati, narod mali
stanmo gori, dost smo spali!
Prestat more dugi san!
Zora puca, bit će dan!

Novo ljeto, nove muke,
dane su nam dvoje ruke,
branmo se na svaku stran!
Zora puca, bit će dan!

Ki nam tlači vjeru svetu,
ćedu čut va novom ljetu:
Kršćenik sam, ne pogan!
Zora puca, bit će dan!

Ki nam tlači dom naš sveti,
ćedu čut va novom ljetu:
Črni Judaš, cuki van!
Zora puca, bit će dan!
Ki nam tlači rod naš sveti,
ćedu čut va novom ljetu:
Svoj svojemu bud podan!
Zora puca, bit će dan!

Sveta vjera, Dom, Rod mili
va tom ljetu Bog udili
da vam čuva svaki stan!
Zora puca bit će dan!

Nažalost, izbio je prvi svjetski rat i prekinuo izlaženje „Naših novina”. Hrvate u Gradišću su podijelili na tri dijela, u tri države: Austriju, Madjarsku i Čehoslovačku. U to vrijeme on pjeva:

Ljetos, lani i preklani
po zemlji i oceani
tekli su va krvi dani.
O, koliki su poklani,
cunjavi i poderani,
po baraka, gladni vani,
va Sibiru, Turkestani (...)
Na to majka sine hrani?
Bože, Bože, Čuj: Obrani! (...)
Eloi, lama sabaktani!

Rat je završio, a madjarska revolucija počela je progoniti svoje vlastite svećenike i redovnike. Bili su hvatani i ubijani kao najgori neprijatelji vlastitog naroda. Ni u to teško vrijeme mržnje i progona Miloradić nije napustio svoj „hrvatski narod”, ostao je s njim u dobru i zlu. Ostao je u Hrvatskoj Kemlji,

koju je **Mate Feržin** (Pajngrt, 1900 – Rasporc, 1976), liječnik, književnik, od 1922. do 1942. urednik „Hrvatskih novina”, opisao ovako: „Hrvatska Kemlja! Mala priprosta crikvica, mali farof, slamom pokrite hiže, blatne ulice, vse malo i neznatno – ovde je bil zaprt duh ki je letil prik celog svita, ki se je zdizal u višine i dibine, u človičanske nature i duše da iznajde istinu i pravicu!”

Meršičeve „Zibrane jačke”, odnosno „Jačke” objavljivane su poslije njegove smrti triput: 1933., 1955. i 1978. godine. Kako je bio ugledan, poznat i priznat znanstvenik pod konac života se s posebnim elanom počeo baviti lingvinistikom. Spomenimo da je, sada već daleke 1880. godine, u Juru objavio „Udžbenik fizike za hervatske škole”. Bavio se i matematikom, geometrijom, astronomijom, filozofijom i glazbom. Svoje znanstvene radove pisao je i objavljivao na hrvatskom, latinskom, engleskom, francuskom, njemačkom i madjarskom jeziku. Ipak za svoje Hrvate je najznačajniji kao svećenik i pjesnik. (Spomenimo i to da se za vrijeme njegova života selo Hrvatska Kemlja zvalo i službeno tradicionalnim preko 350 godina starim imenom „Hrvatska Kemlja”. Poslije njegove smrti preimenovano je u „Kemlja”, tj. „Zemlja”, a poslije pobune i dolaska na vlast Janosa Kadara „Kemlja” je preimenovana u „Kimle” a ova riječ ne znači baš ništa niti na madjarskom, a još manje na hrvatskom jeziku. I tako je opet u ove naše dane jedno hrvatsko selo u Gradišću nestalo sa službenih zemljopisnih karti.)

Miloradić je u svojim pjesničkim ostvarenjima pisao slikovite i jasne stihove. Bio je pravi seljački sin, a mnogostruki znanstvenik. U njegovo vrijeme Hrvati u Gradišću nisu imali izrazito gradjanskog durštvenog sloja jer su svi ondašnji intelektualci bili seljačkog podrijetla, pa su oni kao i običan puk objeručke prihvaćali Miloradićeve jačke, jer je pisao jasne slikovito, metaforične i iznad svega vrlo pjevne, melodiozne stihove. Zbog toga su mnogi skladatelji uglazbljivali njegove stihove, neke je uglazbio sam, a veliku većinu sam hrvatski narod. Tako je on i nehotice obogaćivao i glazbeni floklor Gradišćanskih Hrvata, kod kojih u naše vrijeme upravo glazba doživljava svoju renesansu. Stajao je i danas stoji na braniku hrvatstva i hrvatske riječi daleko od majke Hrvatske. Počiva medju svojima u Hrvatskoj Kemlji, na groblju koje voda rukavca Dunava tiho i neumorno nagriza i potkopava. Vjerujem da se to neće početi dogodjati i Miloradićem i njegovim djelom.

Poslije Miloradića javilo se medju našim Hrvatima mnogo pisaca i pjesnika. Imenujmo već spomenutog **Lovru Karala**, doktora prava, (Veliki Borištof, 1894 – Walbersdorf, 1965), **Martina Meršića**, mladjeg, svećenika i kanonika željezanskog kaptola, (Frankanava, 1894 – Željezno, 1983), **Ignaca Horvata**, svećenika i književnika, (Mali Borištof, 1895 – Gornja Pulja, 1973), kao i

Ferdinanda Sinkovića, svećenika, pjesnika i skladatelja,) Koljnof, 1911 – Koljnof 1993), on je predstavnik današnjeg naraštaja. U njegovoj zbirci pjesama „Otajni ribolov” (Pinkovac, 1982) nalazimo:

Propadjemo ili smo već propali?
Sve manji smo i tako narod mali,
kot ovca ku vuču na kruto klanje
ne cvrcnemo ter nas je sve manje.

Hrvati a Gradišća, poslušnite glas:
„Za žitak nam ide, propast ili spas!
Kot gavrani črni proroki klepeću:
Za par ljet Hrvata nij u Gradišću!”

Sinković uvidja i osjeća svoju nemoć u sprečavanju propadanja materinskog jezika:

„Biser na laptu shranjeni
je materin jezik.
Zamini ga, zgubit ćeš već
neg kinč zemaljskih dnik.”

Neustrašivo i oštro reagira na poteze austrijske vlade koja u posljednje vrijeme provodi prikritu i otvorenu asimilaciju:

„U našim nam seli zapiraju škole,
ar centralizacija j' novi idol.
Stuguju nam stijene, sve prazne i gole,
domaći je dom zastavan i gol.”

Napisao je mnogo priča za djecu i odrasle, nekoliko drama i skladao „Simfoniju u h-molu”, dvije mise za mješovite zborove i instrumentirao svoje vlastite popijevke za razne orkestre.

Na kraju spomenimo **Pavla Horvata**, (Vedešin, 1930 – Sopronkövesd, 2009) svećenika, dekana, pjesnika i donedavnog najistaknutijeg čuvara hrvatsva u mađarskom dijelu Gradišća. Propjevao je on kao i svi spomenuti pjesnici iz unutarnje potrebe, ali je svojoj poeziji namijenio zadaću da bude čuvar jezika u kojem je nasala i da uz taj jezik veže sve one koji mu pripadaju. Budući da je odabrao životno znanje samotništva, služenju Bogu i radu za narod, on pjeva:



Vlč. Pavao Horvat s Šimom Šimunićem

Izabranik Božji sam,
trpim, radim, ali ne zaman.
Bog me kripi, Bog me jača,
neće ostat moja plaća.

Gledajući stvarnosti u oči, Horvat dolazi do spoznaje da hrvatski jezik polaganog i tiho odumire u mnogim hrvatskim selima, posebno je za njega bolna istina da se to događa i u njegovu rodnome selu Vedešinu. U pjesmi „Pláč Vedešinca” pjeva:

Ni tečno, ni točno
ne znam po hrvatski,
ar s dibine sam došao
kade je blizu pakao.
— . —
Vedešin, Vedešin,
Hrvatske Majke sin
gorko se plače za te,

ar za sto ljet Bog zna
gdo će mislit na te!
Gdo će mislit na nas
tužne Hrvate?!

Kao odličan propovjednik često je pozivan u susjedne župe u kojima žive Hrvati da bi u svojim propovjedima podržao vjeru i probudio nadu u bolje sutra, a pišući na materinskom jeziku i produžio je život jezika upravo o ovo naše presudno vrijeme posebno za naše u Madjarskoj.

On je bio i glavni inicijator i organizator oko skupljanja narodnih jački i zahvaljujući njemu one su otete zaboravu.

Osim tih spomenutih čuvara hrvatstva bilo je, a i danas ih ima znanih i neznanih, koji su radili žrtvujući život za svoj narod. Mnogi su u posljednjih 45 godina zbog toga bili proganjani, zatvarani, nestali.

I upravo zahvaljujući tim zatočenicima hrvatske riječi možemo vjerovati da će sjeme hrvatstva zasijano u gradišćanske brazde nicati i donositi plodove novim naraštajima, da će hrvatska riječ odjekivati nad gradišćanskim njivama duboko u dudučnost.

Ovaj prikaz o našoj braći Gradišćanskim Hrvatima darujem onima koji možda nisu čuli o njima ili nisu znali punu istinu o njihovom stoljetnom životu u tudjini.

Darujem i onima koji o njima znaju, ali ne haju za njih. Te posljednje podsjećam na Miloradićeve stihove:

Hrvat mi je otac i Hrvatica mat,
a ja sam njeva krv i vjerni sin Hrvat!
Za moj hrvatski rod ću živit, ću umrit.
Zakriknut ću hura! Da čuje cijeli svit!



Mačkovec, 1930 – Zagreb, 2005

Miroslav Vuk

Rodilo se je Ditešce

Wojnerowa *Flam. u Bojarni ok. 1818.*

Andante

mf

mf

f

mf

Ro-di-lo se je Bi-liš-ce pus-toj šta-li-ci,

ru-men cvitak Di-voj-či-ce u pol-no-ći-ci.

Li-po po-ju an-dje-li: Sla-va Bo-gu na ne-bi,

a mir ljudim do-bre vol-je, ov-di na zem-lji!

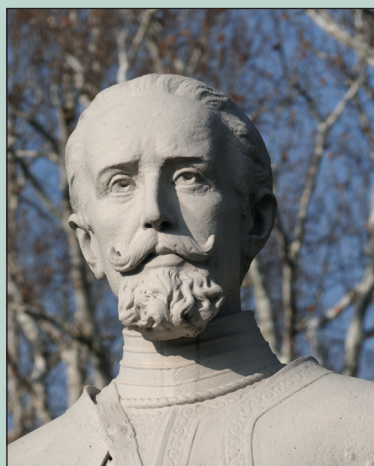
1. Rodilo se ju Ditešce pustoj štalici,
romen cvitak Divojčice u polnoćici.
Lipo poju anđeli: Slava Bogu na nebi,
a mir ljudim dobre volje, ovdí na zemlji!
2. Va Betlemu, va štalici toči suzice,
Diva, Mati milo glieda svoje Ditešce.
Lipo poju anđeli: Slava Bogu na nebi,
a mir ljudim dobre volje, ovdí na zemlji!
3. Med volakom i oslakom željno stuguje,
vse stvorenje ko je stvoril, ga ne miluje.
Lipo poju anđeli: Slava Bogu na nebi,
a mir ljudim dobre volje, ovdí na zemlji!
4. Anda mi se v naši sarcáh v Betlem spravimo,
milo Dite va jaslicah si pozdravimo.
Lipo poju anđeli: Slava Bogu na nebi,
a mir ljudim dobre volje, ovdí na zemlji!



M. M. Miloradić



*I. Mestrovic: Povijest Hrvata
A horvátok történelme*



*Nikola Jurišić
kapetan Kisegu*



Grobničani u Kisegu / Grobniki barátaink Kőszegen



Oratorijski zbor Sv. Marka u Frakanavi kod Miloradićevog pilja

Sinkovits Ambrus
Dnevnik iz I. Svitskog boja (odlomci)
Šinković Ambruš (tetac Ambruš)
(1889-1983)

Kada sam ne tako davno s jednom grupom ponovo pohodio naš seoski muzej, u slučajnom okidanju fotoaparata, što sam do tada sto puta ponovio i siguran sam da sam i ovaj detalj, tj. ovaj dnevnik već više puta fotografirao, pao mi je u oči tekst i to izraz Goražde.

Što to može iskati Goražde u Koljnofu? – upitao sam se u sebi. Zatim Višegrad itd. Ovo je nešto interesantno – govorio sam u sebi i odmah pitao Moniku Egrišić, kulturnu referenticu sela, da ako je moguće, ja bi cijelu knjižicu fotografirao. Ona mi je rekla, da je ovaj tekst već prije nekoliko godina fotokopirala i da će mi g adati. Tako je sve počelo.

Brzo mi je proradio mozak i prisjećao sam se da taj čovjek mora biti i moj rođak i to brat moje prabake, koja se isto prezivala Šinković, samo je udajom dobila ima Tauber.

Čitav dnevnik sam pročitao za nekoliko sati i moram reći, da je jako interesantan. Ponajviše zbog stila i načina pisanja skoro pa cijelog I. Svjetskog rata.

Tetac Ambruš je bio žilav visok i izdržljiv čovjek i služio je u brdskoj lovačkoj diviziji, tako da su dnevno morali marširati po više desetaka kilometara, kako će se to u tekstu i vidjeti.

Napisan je koljnofskom čakavštinom, pravim seoskim jezikom naših starih, koji je pomiješan s njemačkim riječima. Ispod dnevnika piše ovako:

Ambruš Šinković (1889. – 1983.)

Bio je va prvom svitskom boji. Za soljdata su ga opet pozvali 28-oga julija 1914. odakle je domon došao 1-oga novembra 1918. Njegov put, sve čine i trpljenja je napisao va svojem dnevniku. Ovo je prepisao va svoju tjeku 1920-oga ljeta. Va boji je bilo i drugi ljudi iz sela, od kojih se je isto spomenuo

Ovom prilikom ćemo pokazati odlomak iz dnevnika prepisan na kompjutoru, bez korekcije pravopisa i nekoliko slika same kopije i originala.

Spominak od boja leta 1914. toga

Leta 1914 Julija 28 smoga sam einrukau va tužni boi 29. toga smose Šoproni kot regementa 76. toga va 48. kasara javili veljek su nas vizitirali isume tauglji našli i sunas veljek odprimili kmagazinu i sunam ausristungu prednas hitili zieusamsiju ziz tužnim sercem i samse šau upravit katsmobili ubličeni kosunas otpejlali va Vintkasare 30. toga sunas opet va 48. kasare noći smo van na dvori spali zvečera sam biu doma 31. voga Jutro u 6. ura smojimali fergatarung i smo veljek prisegli a u 7 uri i 30 minut smojimali abmarš sipon štacijon na štacijoni je biu vas Šopron van inas su va bogone naložili u 8. ura smo se ganuli ziz Šoprona. Koljnof Cenka Livir Sambotel. Nagy kanizsa kanizsi smo dostali minas pak krez vaganirali u 9 ura isunas vergatali smo prošli krez sarajevu najednu šinokoš na šinokoši je ur naš Regiménat 76 na nas čekau onde su nas uredili kasno ve-



čera one smo prignoći bili 2 goga u noći u 9 ura smojimali alarm i marš Sarajevu, neizat na štacion i su nas veljek eivogenerali u 10 ura knoći smose odvezli krez 68. mostou krez brige smose skros vozili 3 toga jutro u 6. ura smose us jedan visok brig vozili najednoč od live strani su začali va zuh tako striljat da su krez ubloke neg frcale kugle skroz lakoma se je morau veljek cuh zustavit a



mi ... kije kuda kudai perlje van mogau ... smo skakali i veljek jedan us drugoga nati brig ali vidili nikoger nismo došli smo doli zbriga i smo skupa se na jedan kup seli inanje povidau kako se moramo va boju ponašat a jako vruće je bilo katje biu fertik kovelu moja dica sada imamo velik marš 4 toga smo načinili 27 km piše do varoša Goražda jako je vruće bilo katsmo goraždu došli kosumi ramena krvava bila od ristunge nošnje onda smo ristunge natla vergli tersmose išli umivat pak smojili pak smo spali na dvori 5 toga smo išli patroljerat 23 kilometare knoći smo opet goraždu došli 6 toga smo opet išli patroljerat 15 kilometarof u 10 ura jutro smo došli ziz Serpski komedaži skupa nasje bilo 7 muži a njije bilo 12 muži setsmo striljali jedan va druge dokleg smojimali patron akadsunam svalile kosmo jedan drugoga ziz gveri tukli mismo morali proteć 2 sunam ustriljili a 5 smo sriččno naizaddošli 7. oga u 4. ura jutro ... kosuju tili perlje oni kušat akonitila fergiftana bit kosmose imi tili napit zač Serbi sutili već ku vodu pret nami fergiftat, 8. oga u 3 ura jutro abmarš vas dan na brig z briga visoki su bili do 1600 metarof trudni žaini gladni smo tili tako bit da nismo

tili jedan drugoga poznat si moreta premislit ča smo mi tužnjaki terpit morali zavolj drugi

9. toga smo išli ols baon forkut I. Zug od 11 kompg Leidinand Kern kome-dand 48 kilometarof u 10 ura vujudnoi lozi smo došli ziz komedaži skupa smo jedni va druge striljali noh mise vojujemo ur za 2 ure bože čaće bit Leidinand je rinuh a zanjim smo imi bižali polozi neizat dokleg smi sikupa došli koi prošlo 8 uri dugo 3 muži sunam falili 10.toga sam biu betežan 32 kilometara marš smojimali ali ija sam morau ziz šnjimi 11togas jejimala 59 Brigada od napomoć poit ali doklek smo mi tamo knjim došli kosu morali Serbi bižat zgorkai bilo 273 muži 12. toga smojimali 37 kilometarof od 3 jutro do 11. noći niš jili va dan knoći smo plisniu kruh fosali 1 liba 6 muži a oficiri su rum koga bi bili ...

13. toga smo 13 k.m. ist ali smo kres putovanje smo čudaputi ziz sebi skupa došli pred noćum smo naše 2 bošnjake našli sujim bili nosi uši porišeni pak subili ziz nami ou dan isu pak umerli 14 toga smo mašerali 19 k.m. odpodne u 5 ura smo došli kvarošu Višegrad vujudnoi dibinii smo brignoći stisnuti bili 15. toga na veliku mašu u 3 ura jutro smojimali kafe pak smose dali Zbogom naput jako vruće jebilo odpodne smo naše 4. bošnjake striljili zač kat nam nisu tili povidat kaisu Serbi ar znalisu va ognji nismo bili ali krez vas dan sam biu 6. puti







16. toga smojimali rostok (Rasttag?) 17 toga smo jimali opet veliki marš od-podne smobili gladni minaža nismo dostali došlismo dojedne ovčeve črede Mierte Guitof je 3 ouce uloviu tersmo veljek na palici pekli katsmo spekli kosmo kanili jist a soli nismo jimali stesmo holjt zbogom pres soli jili ali namje bilo prez soli dobro ali drugi dan smobili sih betežni

... 9. toga septembra su Serbi opet začali ami vanje u 12 ura sam stoper čul dasu karola egresits varuku nastrijjili nas su onda serbi pobili mismo morali se sranjat danas Serbi nisu tako vidili aš binas bili se postriljali takosu bili na ugre serditi od 2000. muži nas je ostalo 900. 10 toga smosi neiper pogledali jelisu Serbi oš na brigu Rožariji alinjinibilo terpili gladni trudni višivi betežni 12 toga smonajednom mestu ostali 13 toga smo opet ziz serbi skupa došli onda smose zavojevali otoi bilo us Rožanj brigu najednom manjem 9.20. visokom mismojimali 6 mertve 8 naranjeni 20. sunamji ulovili 14. toga smojimali tih front 15 toga su Serbi kanili front prebit ali nisuga mogli ajakoi curilo 16 toga smojimali opet velik oganj na brigu cvituru 886m od 9 ura do 5 knoči naši sujimali 12 mertvi a 5 zgubljeni 17 toga u 3 ura jutro je najednuč tuliko Serbou došlo dajjoš toliko nisam vidiu ča knam nasje malo bilo setsmo jimali Rückzug smo bižali ča do 8 juta dovode drina onde smo stali tresmo se veljek neizad obrnuli ou dan su Miertu Guidovoga va nogu 18. toga smo opet neiper kudaismo neizad bižali 19 toga smo dostali zapovid rauno na brig jagodnu došli smo mi i do briga jagodna ali nen brig gori smosaki tili ... noh uo brig će ča kervi stat dokleg ga mi dobenemo takoi i bilo visok je biu 1092. m. a dužičakje 42.k.m. 20 toga smoo pet spoberali na brig ali morali smose na pou brigu zakopat



21. voga smose opet zapudili čado špica ali serbi sunas tako ziz bombami da-
 suse neg takali mertvi doli 22. opet na novo ali i onda nišlo zadaje u 3 dan da
 oš niš nismo jili a brig bi radi daga zadobienemo ursmosih bili Betežni ki smo
 oš živili Ou dan su Jivu Egrešits varuku ... 14 toga (oktobara) smo mertve za-
 kapali pak naranjene na brigade onštolj nosili 15 toga sambiu vani na feld vahi
 rietko su striljali. 16.toga su patrolji skupa došli 17 toga je bilo tiho 18 toga tili
 koč sitit 19 toga jebiu mir ali jakoje bilo zima snigaloje vasdan ačemerne čeplje
 samjima 20.toga samsi biu kaisu ubijali po čriva paksamsije ziz Franz. Grubi-
 ćem skupa pekli. 21.oga samsa tumbaka kupiu z 5 funat nišnisu striljali 22. smo
 pohajali os zime kot mokre kokoše 23.toga nišnibilo 24.toga sam od Katice ču-
 kaladi paket dostau 25. toga mir. 26.toga je jako snigalo 27moga je bilo smerzlo
 28.oga jebiu mir 29.toga jebiu mir 30,toga sume Piekom komandirali odpodne
 smo 31voga smodošli Divizione piekom kdrini neizad onde sunas veljek met
 prave pieke uriedili jasam došau onom pod ruke skim sam biu Trebinje termije
 išlo dobro 1 Novembra 1914. leta smo kruh piekli jasam od vesielja kotsam
 biu gladan 3. lipze najednuč pojiu 2 oga smo piekli 3.toga 4.toga 5.toga 6.toga
 7.oga 8.oga 9. toga 10.toga 11.toga 12.toga 13. toga smojimali obmarš do sela
 Krasnik smoišli 23 kilometare katsmo tamo došli kotsmo veljek kruh piekli.
 Ali ziz utrovanu od petrolja mukum zač kat su Serbi bižat morali kosiveć ote
 muke nisu mogli sobum zet ter suju ziz petroljom poljali ter je tako kruh vonjau
 ali drugoga nibilo tersmo morali takovoga...

Tako je naš Abruš došao u Valjevo, Kraguljevac, Šabac, Mitrovicu, Rumu,
 itd dalje na skoro sve fronte I. Svjetskog rata, od sjeverne Italije do Galicije.



Sinkovits Ambrus naplójáról

Sinkovits Ambrus egy hegyi vadász ezrednél szolgált az I. Világháborúban. A naplót, melyet írt a kópházi falumúzeumban eddig többször is lefényképeztem, de csak idén egyik vendégcsoport vezetésénél tűnt fel a Goražde szó. Tudtam, hogy egy bosnia-hercegovinai városról van szó. Kicsit jobban megnéztem az írást és egyre több város mint pl. Sarajevo, Visegrad, Kraguljevac stb. neve kezdett feltűnni. A kiállított napló alatt ez a felirat:

Sinkovits Ambrus (1889-1983)

Részt vett az I. világháborúban. 1914. július 28-án hívták be ismét katonának és 1918. november 1-én térhetett véglegesen haza. Az eseményeket, a megtett utat, szenvedéseit naplójában rögzítette, majd 1920-ban ebbe a füzetbe másolta át. A háborúban több helybeli lakossal volt, akiket szintén megemlíti a füzetben.



Ambrus bácsi, ahogy a faluban nevezték szikár, kitartó, magas termetű, jó kedélyű ember volt. Sok mindent lejegyzetelt a vele megtörtént dolgokból, így olvashatunk ma, majdnem 100 évvel az események után helyi horvát dialektusban íródott autentikus háborús történeésekről, kópházaiak véletlen találkozásáról több száz kilométerre távol szülőfalujuktól.



Prednja strana dnevnika

Sinkovits Ambrus bejárta az I. Világháború majdnem minden frontját, így járt a Monarchia minden zugában, Bosznia-Hercegovinában, Szerbiában, Montenegróban, Macedóniában, Albániában, Észak Olaszországban is. Időközben kiderült, hogy dédnagymamám testvére, így rokonok is voltunk, ill. vagyunk. Sajnálom, hogy nem találkozhattam vele a mai tudásommal, hogy megkérdeztem volna őt, mit érzett ősapáink földjén Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában menetelve, régi hegyeinket és völgyeinket, síremlékeinket látva.

25. toga nas je maza. sbudim us. u 3 ura
 jutro kroz vas dan nije spalo. 125. mušići

26. toga je Žive Egrevišta span, Boj.
 mudai pokor vetevečni ma. toberdo
 brigu 27. moga. smo jimali jako velike
 oganj usmo bili tako sutri dase nis
 mo jedan drugoga poznali 28. moga
 smo jimali mali sustnji dan. 362. mer
 toe 49. naranijeni 135. uloujeni a 12.
 nije uborilo 29. toga smo urbili si
 kismo oš rivi dace mose dat ulovit
 uje takova vojba bila poctnami
 daje bila kolera betek metnami odraje
 smotili us gane net od muke. kije
 tu povodu porit sutili sakoga ustrijit

30. toga smo bili od. 2. Brigadou to
 60.000. tisuc mušići 620. mušići. pomislan
 smobili tako davei nismo jedan drugo
 poznat tili od Reg 101. Reg 70. Reg 12. Reg 14.
 Reg 11. Reg 57. Reg 2. Reg 73. Reg 69. Reg 76. Reg 19.
 Reg 17. Reg 48. i takodafje. 31. voga. sevec nis
 mo ranis morili. Feliani tako stfali

Originalni tekst





Dr. Tóth Imre

Nyugat-Magyarország és a korridor kérdése

Nyugat-Magyarország kérdésével a nemzetközi szinten elsőként Archibald C. Coolidge, az amerikai békeküldöttség Bécsben járt tagja hozakodott elő, még 1919 januárjában. Coolidge a terület Ausztriához csatolásáról küldött jelentéseket a konferenciára, ahol így Wilsonnak is módja lett megismerkedni a kérdéssel. Hasonlóan tájékozódott az angol kormány is, mely Thomas Cuninghame főmegbízott révén szerzett információkat Nyugat-Magyarországról.¹ A terület átadásának javaslata annál is inkább használható ötletnek bizonyult, mivel általa mód nyílt az elsősorban cseh politikusok által követelt ún. korridor-tervek megíúsítására.

A déli és északi szláv területeket összekötő folyosó gondolata feltehetően már 19. század közepén felmerült értelmiségiek között és egyetemi hallgatók körében. Az elképzelések történeti gyökerei az egykori nagymorva birodalomig (mely kiterjedt a mai Csehország, Szlovákia és Magyarország területére, sőt legnagyobb kiterjedése idején – egyes szlovák és cseh történészek szerint – a mai Románia, Lengyelország, Ausztria, Németország, Szerbia, Szlovénia, Horvátország és Ukrajna kisebb részeit is magában foglalta), illetve a lengyel területektől az Adriáig nyúló (Csehországot, Morvaországot, Sziléziát, valamint a Babenberg-ház tartományait: Ausztriát, Stájerországot és Karintiát magába olvasztó) II. Ottokarféle középkori királyságig nyúltak. A terveket – noha a térségben szép számú horvát lakosság élt – nem etnikai, hanem stratégiai és történeti érvekkel igyekeztek megalapozni. Előbbi a németek és a magyarok szétválasztását, illetve a csehek Trieszt és Fiume felé vezető tengeri összeköttetését, utóbbi pedig a magyarok megjelenése előtti szláv településterület helyreállítását szolgálta volna. Ha valamiért, akkor a német „imperizmus” keleti (balkáni) törekvéseinek megakadályozása, Németország és Kelet-közép Európa a izolálása miatt elvileg számíthatott a franciák támogatására. Kérdés volt azonban, hogy ezzel egyidejűleg milyen félelmeket keltettek a tervek Európa nagyhatalmai körében?

¹ Ormos Mária: *Civitas Fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921*. Győr, 1990, Gordiusz, 20. o.



Az Osztrák-Magyar Monarchia fennállása alatt mindenestre ezek az álmodozások természetesen nem számíthattak sikerre. Az első világháborút közvetlenül megelőzően, 1914. június 7-én, Karel Kramář – a későbbi Csehszlovákia első miniszterelnöke – terjesztett elő egy csaknem negyven oldalas memorandumot az orosz követnek. Ebben olyan nagyszláv állam eszméjét vázolta, mely a cári korona égíse alatt egyesítette volna a lengyel, cseh és szlovák területeket. Bulgária és a szerbek által létrehozott délszláv állam kapcsolódása révén – a tervezet szerint – egy hatalmas, „Nagyszláv föderáció” jött volna létre. A két államcsoport kapcsolatát nyugaton a „Korridor” lett volna hivatott biztosítani, mellyel egyben Ausztria és Magyarország különválasztását is el lehetett érni. A Trieszt és Fiume felé közlekedési útvonalként is szolgáló sáv azonban – ellentétben a későbbi korridortervekkel – elsősorban osztrák területeket (például az Alsó-Ausztriai iparvidéket és a 400-600 000 cseh lakossal rendelkező Bécset) a foglalt volna magában.²

A Kramář és Václav Jaroslav Klofač háború előtti közép-európai rendezési tervében szerepelt korridor ötletét az emigrációba vonult Tomáš G. Masaryk vetette fel Rober William Seton-Watsonnak, a Közép-Kelet Európával foglalkozó befolyásos angol történésznek. (Masaryk még külföldre távozása előtt találkozott Ivan Lorkovič horvát parlamenti képviselővel, hogy jövőbeni terveiket – közöttük a korridor-tervet – egyeztessék. 1914 decemberében Lorkovič átadta a területi igényeket alátámasztó térképvázlatokat és a nyugat-magyarországi horvát falvak statisztikai adatait tartalmazó iratokat Masaryknak. Utóbb Rómában és Párizsban is sor került cseh és délszláv politikusok – közöttük Masaryk és a későbbi SZHSZ-külgügyminiszter, Ante Trumbič között.³

A cseh politikus az elképzelés lényegét később kifejtette az angol kormány számára készített, 1915. május 3-i memorandumában is. Ebben gazdasági megfontolásokra is kitért, hangsúlyozva, hogy a projektummal össze lehet kapcsolni az iparilag fejlett cseh és a mezőgazdasági termelésre berendezkedett szerb, horvát területeket. Az elgondolás Eduard Beneš „Détruisez l’Autriche-Hongrie!” című vitairatában is megjelent, 1916-ban.⁴ A Pozsony és Zágráb közötti korridor terve jelentős magyarországi területek, Pozsony, Moson, Sopron, Vas és Zala egy részének elvétele árán volt csak megvalósítható. Az így kialakított

² Gerald Schlag: *Aus Trümmern geboren... Burgenland 1918-1921*. Eisenstadt, 2001, Burgenländisches Landesmuseum. / Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland (WAB) Band 106./ 240-241. o.

³ Uo. 242. o.

⁴ Ormos 1997. 9. o.



területsáv északi része a csehszlovák, a déli a szerb-horvát államhoz került volna.

A későbbi győztes államokban néhány értelmiségi, például a francia Louis Leger, a *College de France*, és Ernest Denis a *Sorbonne* tanára karolta fel a cseh elképzeléseket. Ők 1917-ben olyan pánszláv konföderáció szándékával is előálltak, mely integrálta volna Lengyelországot, Csehszlovákiát, Jugoszláviát, Bulgáriát, esetleg Romániát és Görögországot is. Az államszövetség észak-déli összeköttetését a korridor biztosította volna.⁵ Beneš 1918 októberében, a Monarchia kapitulációja után, javasolta a szövetségeseknek, hogy Olaszország felől észak felé, Csehország irányába törjenek előre, és kerüljenek a még hadat viselő Németország hátába. Az indítvánnyal a szláv korridor útját is megpróbálta egyengetni.⁶

Annak ellenére, hogy a korridor gondolata tartalmazott nagyon sok kidolgozatlan elemet is, nem halt el a háború befejezése után sem. A horvát politikusok közül elsősorban azok támogatták, akiknek élénk cseh kapcsolataik voltak. Közülük a legfontosabb szerepet Stjepan Radić – a Horvát Népi Parasztpárt, majd Horvát Köztársasági Parasztpárt vezetője – játszotta. Radić 1918. decemberben utazott Prágába, hogy a két ország közötti összeköttetésről tárgyaljon. Radić és Dušan Simović ezredes, a zágrábi szerb katonai misszió vezetője a cseh hivatalos köröket tájékoztatta a horvát elképzelésekről. „A Muraközben élő horvátjaink az úgynevezett korridorban Pozsony a mai Bratislava és Varasd között élő horvátokkal együtt, tehát Szlovákia és Horvátország között, biztosítanak a szabad és tartós gazdasági és vasúti összeköttetést Csehszlovákia és Jugoszlávia között.”- írta önéletrajzában Radić. Simović ezredes igyekezett fajt accomplit teremteni a kérdésben azzal, hogy a Radić kezdeményezésére közbenjárt a Zágrábi Nemzeti Tanácsnál egy – a Balkán felől átvonuló – cseh dandár a Varasd–Csáktornya–Szombathely–Sopron–Pozsony útvonalon megszállva tartsa a leendő korridor északi részét. A javaslat szerint a Nemzeti Tanács csapatai szükség esetén megszállnák a Muraközt, a Murán túli területet és a korridor déli részét. A tervet a zágrábi vezetés elvetette és utasítást adott a csehek lefegyverzésére, akik ezután a Maribor–Graz–Bécs vasútvonalon tértek haza.⁷

A cseh delegáció a béketárgyalások 1919. februári meghallgatása során előterjesztette a területre vonatkozó követeléseit. (Beneš 1918 decemberében 150

⁵ Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, 2001, Osiris. 58. o.

⁶ Schlag 2001. 247. o.

⁷ Kollnhofer Vince: *A gradistyei horvátok és a magyar-osztrák határkijelölés*. Doktori disszertáció. Pécs, 2008. Kézirat.60-61. o.



példányt abból a könyvecskéből is szétszött a tárgyalások résztvevői között, amelyet egy Hannuš Kuffner nevű író készített még 1918 tavaszán, „Államunk és világbéke” címmel, és amely Berlintől Budapestig terjedő nagycseh állam terveit tartalmazta) Ezek annyiban különböztek a korábban leírtaktól, hogy az addig 150-200 kilométer széles, Győrig, illetve a Balaton-felvidékig húzódó terület sáv kb. 100 kilométer szélesre szűkült. Észak-keleten Mosonmagyaróvárig, a dél-keleti zónában Nagykanizsáig terjedt.⁸

Amikor a háború után a kérdés – a csehszlovák delegáció jóvoltából – újból előkerült, nem volt olyan nagyhatalom, mely támogatta volna. Ellenezte az amerikai békeküldöttség, Wilsonnal az élen, s szintén elutasította Nagy Britanniá kormányának és tárgyalódelegációja. Wilson részben a kontinens kettészakadását akarta részben egy nagyszláv birodalom létrejöttét megakadályozni. Utóbbit ugyanolyan veszedelemnek tartotta, mint az Oroszországra támaszkodó szláv tömböt. Azzal, hogy Wilson és az amerikai delegáció elvetette a korridor gondolatát, zöld jelzést kapott Nyugat-Magyarország Ausztriához csatolása. Angol politikusok (Harold Nicolson és David Lloyd George) igazolhatatlannak, sőt szégyentelennek és képviselhetetlennek tartották az elképzelést. Erkölcsi kifogásaikkal mellett attól is tartottak, hogy a folyosó jelentősen hozzájárulna a térség (az egykori monarchia területének) gazdasági széteséséhez.⁹

A közvetlenül is érdekelt Olaszország pedig a leghatározottabban tiltakozott az elképzelés ellen, mivel a Monarchia megszűnésével kibontakozó ambícióinak mindenfajta hatalmi szerveződés – így a nagyszláv birodalom is – útjában állt volna.¹⁰ Az olaszokat ráadásul a Szerb-Horvát-Szlovén királysághoz fűződő feszült viszonyuk miatt is nyugtalanította egy olyan terület sáv létrehozása, mely katonai szempontból veszélyeket rejtett magában. Az olaszok a „kisebbik rossz” elve értelmében pontosan a korridor elkerülése érdekében egyeztek bele végül Burgenland osztrák birtoklásába.¹¹ Ezen az álláspontjuk mellett mindvégig, az 1921. júliusi kormányváltás, Della Torretta külügyminiszteri kinevezése után is kitartottak.

A térség Ausztriának ítéltése, amellet hogy az osztrákok életésélyeinek javítását szolgálta, lehetetlenné tette tehát mindenféle korridor létesítését is. A kér-

⁸ Romsics 2001.125. o.

⁹ Ormos i.m.

¹⁰ Ormos 1990. 23-26. o.

¹¹ A magyar külügyminisztérium jelentős befolyással rendelkező vezetőjére, Kánya Kálmán később neki is rontott Da Vinci olasz ügyvivőnek azzal, hogy Rennertől többször is hallotta: Ausztria Olaszországnak köszönheti Burgenlandot, mert Róma ezzel tudta elejét venni a cseh-jugoszláv korridor-terv megvalósulásának. Ormos i. m.

dés ezzel tulajdonképpen el is dőlt. A Saint Germain-i majd a trianoni békeszerződések elvileg levették a problémát a napirendről. Ettől függetlenül a gondolat és a hozzá kapcsolódó kezdeményezések, valós, vagy fals információk, tudatosan újtukra bocsájtott pletykák, rémhírek nem engedték a feledés homályába merülni az ötletet. Ennek hátterében persze az húzódtott meg, hogy a békékel nem került pont a nyugat-magyarországi – burgenlandi kérdés végére. A térséggel kapcsolatos huza-vona később is jó táptalajt adott a korridor-kezdeményezésekkel kapcsolatos további kezdeményezéseknek és találgatásoknak.

A cseh-délszláv folyosó kérdése élénk érdeklődést váltott ki a térségben dolgozó német megfigyelők részéről is. Németország csak látszólag állt kívül a problémán. Az igaz, hogy a háborús vesztes volt birodalom nem volt befolyással a nemzetközi problémák rendezésére, mégsem volt mindegy, mit gondol, és mit gondolnak róla – akár a korridor ügye kapcsán is. A tervezett folyosó részben egy később magára találó, esetleg expanzív német birodalom keleti terjeszkedésének útjába került volna, másrészt nem volt mindegy, hogy egy német (germanofil) Burgenland, vagy egy szláv területsáv formálódik-e Ausztria keleti határain. Ezeket az eshetőséget persze nem csupán a weimari politikusok és diplomaták, hanem azok ellenfelei is fontolóra vették. Ahhoz nem szükséges túlságosan széleskörű ismeretekkel rendelkezünk, hogy lássuk: Németország is alapvetően ellenezte a korridor-elképzeléseket. 1920 májusában Rosenberg követ továbbított Bécsből olyan összefoglalót, amely a korridor veszélyére hívta fel a berlini külügyminisztérium figyelmét. A Kundt nevű őrnagy által készített jelentés szerint mivel a trianoni szerződés aláírása elhúzódott, előadódhatott egy olyan lehetőség, hogy a csehek északról a délszlávok pedig déli irányból bemaszíroznak Nyugat-Magyarország területére és megvalósítják korridor-terveiket. Rosenberg informátora úgy vélte, hogy egy esetleges cseh katonai akció az egész dél-kelet európai térséget lángba boríthatná. A feljegyzés az antant megbízottainak tartott csehek erőszakos beavatkozásának esélyét, illetve az ehhez szükséges francia jóváhagyást bizonytalan kimenetelűnek, de lehetségesnek tartotta.¹² (Későbbi jelentésében a cseh akcióval kapcsolatosan már jóval óvatosabban fogalmazott, azokra az újabb értesüléseire hivatkozva, hogy Prágában nem tekintik akutnak Nyugat-Magyarország kérdését, és az ottani vezetést sokkal jobban foglalkoztatják a Teschen státuszával kapcsolatos problémák. Ugyanez a visszafogottság jellemezte Jugoszláviát is az ügygel kapcsolatban.¹³)

¹² Kundt őrnagy feljegyzése Rosenberg bécsi német követ számára, Bécs, 1920. május 14. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA), Berlin, Politische Abteilung II. Ungarn. Allgemeine Auswärtige Politik. Band (Bd.) 1 1920. 04 – 1928. 12. R74141

¹³ Die Westungarische Frage. Kundt összefoglalója, 1920. május 27. Uo.



Utólag tudjuk, hogy a valóságban erre vajmi kevés esély mutatkozott, hisz a „valódi” antant államoknak – mint említettük – semmilyen érdekük nem fűződött egy nagyszláv állam alapjait jelentő terv életre segítéséhez.

Hosszú szünet után 1921. május 25-27. között Bécsben újrakezdődtek a tárgyalások Nyugat-Magyarország ügyében Magyarország és Ausztria között. A magyar delegációt Gratz Gusztáv és Csáky Imre vezette. Német megfigyelők szerint ezúttal engedékenyebb hangnemben zajlottak a megbeszélések. Ennek egyik oka az újból felsejlő korridor-gondolat lehetett. Kedvezőtlen hírek érkeztek ugyanis Párizsból arról, hogy a csehek és a jugoszlávok nagy energiákat mozgósítanak annak érdekében, hogy utóbbihoz megnyerjék a franciák támogatását. Már utaltunk rá, és még látni is fogjuk, hogy a korridorral kapcsolatos majd minden próbálkozás, az általa létrejövő durva szláv erőkoncentráció miatt a legjobb esetben is süket fülekre, más esetben határozott elutasításra talált Nyugat-Európában. Ebben az esetben azonban – ha hinni lehet a német forrásoknak – Prága és Belgrád a lehető leghatásosabb eszközt vette elő diplomáciai arzenálja tárházából. Ezt a fegyvert a francia germanofóbia adta a cseh-szlovák és délszláv külpolitika kezébe. Ez arról próbálta meggyőzni a Quai d’Orsay politikusait, hogy a korridor létrehozása az egyedüli üdvös megoldás a térség problémáira, egyúttal Párizs érdekeinek is ez a legmegfelelőbb. Amennyiben ugyanis a nyugat-magyarországi térséget Ausztriához csatolnák, azzal voltaképpen a démonizált Németország területét növelnék meg, hiszen a két ország egyesülése csupán idő kérdése. Amennyiben a franciák el akarták kerülni, hogy Burgenland egy újjáteremtett német birodalom részévé váljon, jónak tűnt volna azt magyar kézen hagyni. A szláv indítvány e választás esetére is készen állt a megfelelő érveléssel, igaz, ez kissé ingatag talajon nyugodott. Burgenland visszaadásával – vélelmük szerint – Bécs és Budapest közötti viszály és ellenségeskedés szüntethető meg. Ez a későbbiekben az egykori osztrák-magyar állam, pontosabban a dunai monarchia helyreállítása szempontjából nem lenne elhanyagolható. Nem árt leszögezni, hogy a Párizs környéki békekonstrukció tartalmazta ugyan a Habsburg restauráció tilalmát, de semmi nyomát nem lelmi annak, hogy Ausztriát és Magyarországot egymás ellen szándékozták volna hangolni.

Fürstenberg amúgy egyéb német szempontból sem látta üdvözlendőnek a szláv korridor létrejöttét, mivel az elszigetelné Kelet-Európát a Nyugattól, ami a keleti német kapcsolatok jövője felől nézve egyértelműen károkkal járna.¹⁴

¹⁴ Franz Egon Fürstenberg-Stammheim budapesti német követ jelentése, Budapest, 1921. május 27. PA AA Pol. 6. Abteilung II. b. Akten betreffend Westungarische Frage. 1921. Juni – 1921. Oktober. Bd.2. R73413. K27407.



Okkal feltételezhetjük, hogy a követ szavai nem csupán saját nézetét tükrözték, hanem megfeleltek a berlini külpolitika álláspontjának.

Az 1921 őszi kirobbant nyugat-magyarországi felkelés, illetve Károly exkirály első és – különösen – második visszatérési kísérletei miatt minduntalan terítékre került a korridor, illetve az osztrák-magyar határtérség cseh vagy délszláv megszállásának terve. Utóbbi problémák azonban már túlmutattak a közvetlen korridor-kérdésen.

Az első puccskísérlet idején 1921 márciusában, jegyzéket fogalmaztak arról, hogy a Habsburg restauráció megakadályozása érdekében megszállják Nyugat-Magyarország területét. A jegyzéket azonban a nagyhatalmak javaslatára végül is nem küldték el.¹⁵

Jugoszláviában – és ez a többi kisantant államra is elmondható – már a békeszerződés módosításában (így a velencei egyezmény aláírásában) is elvi problémát láttak. A trianoni béke pontjainak következetes betartása és betartatása a legfontosabb vezérmotívuma volt Belgrád, Prága és Bukarest politikájának. Az ettől való legkisebb elkanyarodásban saját területi érdekeik veszélyeztetését látták. Az, hogy a békerendszer épületéből egyetlen téglát kiemelése az egész építményt romba döntheti, nem volt egyedülálló gondolat. Jugoszláviában azonban – ahol a győztesek nyomására fel kellett adni megszállva tartott a baranyai területeket – még különösebb érzékenységgel figyelték, hogy Burgenland kiürítését az antant államok nem voltak képesek vagy nem akarták kikényszeríteni. A belgrádi német követ szerint a nyugat-magyarországi felkelés kezdetekor a délszláv fővárosban szükségszerűnek tartották a csehekkel közös intervenciót az összekötő folyosó megvalósítása érdekében, és erre már az előkészületeket is megtették. Közben Ausztria állítólag olyan kompromisszumos javaslattal állt elő Belgrádban, mely egy magyar-jugoszláv-osztrák hármastérség cseréjét tartalmazta. Ennek lényege az volt, hogy az osztrákok lemondanának Sopronról, amennyiben a délszlávok Radkersburg környéki területeket adnának át Ausztriának. Magyarország ugyanakkor a Burgenlandtól délre fekvő (sic!) térségből lépne vissza Jugoszlávia javára.¹⁶ Közbülsőleg: a mosolyt fakasztó kezdeményezésről nem áll rendelkezésünkre más forrásértékű bizonyíték, de ha ilyen lenne, akkor is súlyos kétségeket hagyna bennünk a próbálkozás komolyságát illetően.

¹⁵ Kollnhoffer i.m. 63. o.

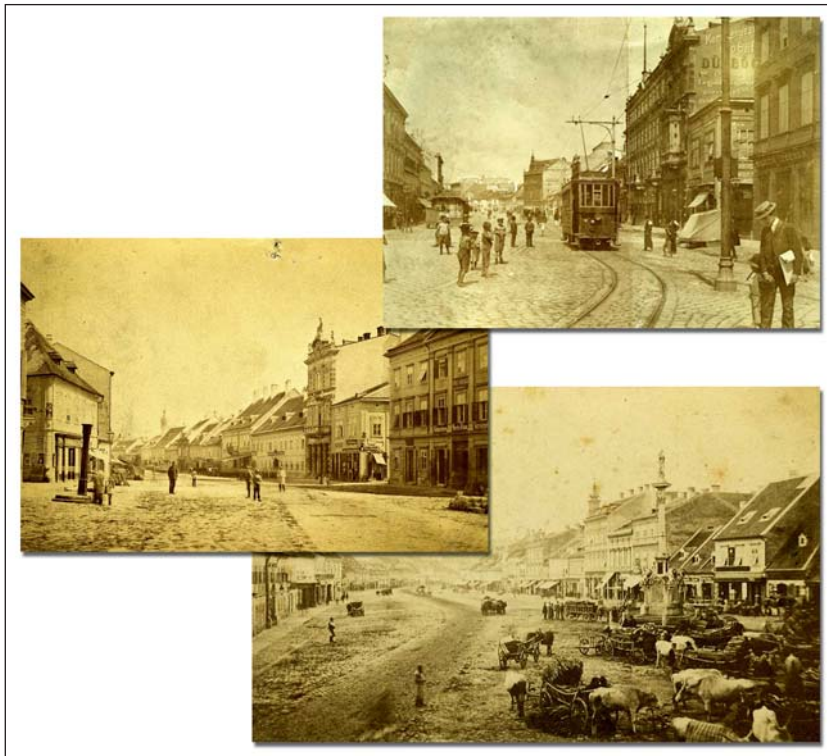
¹⁶ Freiherr von OW-Wachendorf követségi tanácsos jelentése, Belgrád, 1921. november 3. PA AA R73414. 274318-20.

Az 1921. október 13-án aláírt velencei egyezményben Magyarország kötelezte magát arra, hogy a Sopronban és nyolc környező községben tartandó népszavazás fejében átadja a magyar fennhatóság alatt álló Nyugat-Magyarországot Ausztriának. A nagyhatalmi jóváhagyás után megkezdődhetett volna a népszavazás előkészítése, ám azt hátráltatta, sőt kis híján jégre vitte a Károly által végrehajtott kínos közjáték. Október 20-án megjelent a magyar légtérben egy kisrepülőgép, mely a utasai mellett a kormányra nézve komoly bonyodalmakat is hozott magával. A gép rövidesen leszállt a Sopronhoz közeli Dénesfán, lépcsőjéről Károly ex-király és felesége, Zita lépett Cziráky József gróf birtokára. A kialakult helyzet több szempontból is fenyegető volt, sőt veszélybe sodorhatta a Sopron ügyében kialakult kompromisszumot. A csehszlovák és a délszláv kormányok a megújuló Habsburg veszélyre és a birodalom restaurációjára hivatkozva követelték a nagyhatalmak beavatkozását. Rigorózus terveik voltak Nyugat-Magyarországra vonatkozóan is. Arra hivatkoztak (ami minden alapot nélkülözött), hogy Károly a budapesti kormány támogatását élvezte. A diplomáciai szorításon kívül a másik veszélyt az jelentette, hogy a monarchista, királypárti katonai erők követik az ex-királyt Budapestre, így Nyugat-Magyarországot magára hagyják. Ez a rend fenntartása és az osztrákok területen kívül tartása szempontjából is súlyos kockázatokat hordozott magában. A karlista Ostenburg zászlóalját a kormány küldte a térségbe azzal, hogy tartsa fenn a rendet. Ezt a feladatát Károly megérkezéséig el is látta, ám közben tudatosan készült a trónt visszakövetelő király érkezésére. Miután ez megtörtént, azonnal csatlakozott a hazai helyzetet félreismerő, szerény tehetségű Károlyhoz. Ugyanígy tett Nyugat-Magyarország fő kormánybiztosa, Sigray Antal és a soproni születésű, Lehár Antal (a zeneszerző Lehár Ferenc öccse) a szombathelyi körlet katonai parancsnoka is, akit a király időközben tábornokká léptetett elő. A nyugat-magyarországi csapatok jó része valóban távozott az országrészből, ezzel szabaddá vált az út egy esetleges osztrák bevonulás előtt. Ámde az osztrák kormány – s ezt a kancellár, Johannes Schober is megerősítette – nem kívánt élni a lehetőséggel, és tartotta magát a velencei kompromisszum betűihez. Nem túl nagy kockázattal állítható, hogy az osztrákok nem akartak tovább tengelyt akasztani a magyar kormánnyal, de legalábbis kívárták, hogyan reagálnak a francia fővárosban a csehek (nevezetesen Eduard Beneš külügyminiszter) indítványára, aki felvetette, hogy fosszák meg Magyarországot a népszavazás lehetőségétől. Schober óvatossága nem volt alaptalan: a Nagykövetség Tanácsa október 27-én elfogadta a velencei protokoll szövegét, két napra rá pedig nemet mondott a cseh javaslatra. Ennek oka elsősorban az volt, hogy Horthy és kormánya nem engedett a ködevőknek, hanem meggyőző határozottsággal állt ellen a puccs-

kísérletnek és fegyveres erővel is kész volt megállítani Károly csapatainak fővárosba vonulását.

Károly kiebrudalásával megnyílt az út a népszavazás előtt. A nyugat-magyarországi kérdés tartós rendezéséig még hátra volt néhány hét és néhány kisebb probléma. Ez elvileg még lehetőséget adott a cseh vagy délszláv megszállás ötletének felbukkanására, de ez a fantázia világán alig-alig mutatott túl. Annyi bizonyos, hogy a jugoszláv és kisantant frusztrációk nem vezettek el egységes külpolitikai, s különösen nem katonai kezdeményezéshez, ilyenformán az időről-időre leporolt korridor tervek is csak a fentebb említett árnyalatokkal gazdagítják a nyugat-magyarországi történeti problémáját.

*Dr.habil.TóthImrePhD.
Associate Prof. & Head of Museum*





Dr Anton Kolić farnik

Dr Anton Kolić
**Razmišljanje, razumivanje
i milosrdnost u svakidanjem žitku**

Ovo pišem ar se moram svaki dan s ovim problemom ili bolje rečeno s ljudi, ki s ovim problemom živu, vjeruju, djelaju, pomažu; djelati u crikvi, u različni so-cijalni, zdravstveni i teški situacija.

Problem je kako živu u kršćanskoj sredini med nami oni, ki su se raspitali i opet skupazeli.

Ja svenek prodikujem: Jezuš je bio Bog i ostao Bog za sve ljude. Došao je na ov svit, da svitu pokaže pute sriće, razumivanja, opraštanja i da nas spasi. A ča je on djelao to mora danas djelati Mati Crikva kot i svi, ki u Jezuša vjeruju.

A ča je djelao?

Išao je med grišnike, oprašćao im i onda je išao moliti. Išao je i med razboj-nike i imao za nje razumivanja čuda puti braneći je.

Išao je med betežnike, vraćio i tišio je.

Nikada nije Jezuš nikoga ubio, ni ričom, ni činom i nijednoga nije poslao u uzu. A sam je dopustio da njega krivo odsudu i na koncu i da ga križuju skupa s razbojniki.

Ipak ča je na koncu učinio. Ča zvanredno lipoga i važnoga za sve ljude i za sva vrimenta. Pozabio je da je raspet med razbojniki pa je njim i svim nam rekao: „Još danas ćeš bit s manom u paradižomu.”

Svi proroki su u Starom Teštamentu govorili da će jednoč dojtii zaistinu takov Spasitelj.

Ovo ljeto će Sveti Otac proglasiti Ljetom vjere. Zato postavljam vam i sebi pitanje: Jel i je meni u mojem svakidanjem teškom i nezahvalnom žitku vjera u Boga vridnost i pomoć ili pak samo teret i moda?

Ja znam ako se danas trudiš živiti po vjeri si norac. Jer med nami danas vridiš samo ako si moderan, ako se rediš po modi, ako se kaniš u žitku profilirati i da si pinez zaslužiš; da imaš čim već uspjeha i da te ljudi hvalu.

Ljudi moji dragi! Za ovo ne tribamo Boga ni vjeru.

Bog i vjera je važna slabim, onim, ki nikada ili samo koč-toč dojdou do us-pjeha.

Veselim se da ima ljudi ki su o ovom problemu pisali, razmišljavali i ljudem vjernikom pokušali blizu bit i u njihovi situacija razumivanje, ljubav i dobrotu Božju i Majke Crikve naprikladavali. Evo ča je o tom pisao biskup iz Innsbrucka, Reinhold Stecher: „Ja sam protiv bagatelizacije ovoga problema u smislu da bi bilo lamanje hištvene vjernosti nevažno, bezznačajno. Rič Božja govori drugačije. Ja sam i protiv toga da je svaki ki svoga partnera, svoju partnericu i dicu na egoističan i sumnjiv način ostavi, dobrodošao kod pričesnoga stola, ako je ravno raspoložen da se pričesti.”

Ali odmah piše dalje biskup Stecher: „S tvrdimi i sudbonosnimi paušalnimi odsudami moramo ali jako paziti. U svakom slučaju – kade nismo sigurni – smo u Duhu Jezuševom obavezni, da se prije nagnemo k milosrdnosti nego k pravičnosti zakona.”

U crikvi i u familija je vsenek bilo velikih i malih teškoć, napregnutosti i teških situacijov. Osebito, kad s jedne strani Crikva u ime Jezusa tumači i uči, da postoji samo jedno hištvo, a s druge strani stoji i da Crikva mora s onimi ki su pogrišili milosrdno postupati.

To znači da oni, ki su se raspitali i opet u novo hištvo stupili, nisu iz crikvene zajednice isključeni. Svi smo mi pozvani da se učimo živiti med sobom i omogućiti da oni, ki su u takovi situacija, pokusu u njihovi situacija iskati pomoć kod različnih razgovorov s duhovniki i institucija, da s njevi teški negativni životni doživljajlov išću novi početak i ako želju, moru opet primiti svete sakramente. Ja sam se trudio, da se sa svakim peršonski pominam i ako sam vidio da je želja za primanje svetih sakramentov zaistinu iz vjere za pomoć od Boga i Marije u njihovi srci, onda sam molio s njimi i rekao: Bog i mati Crikva imaju zadaću kot i Jezuš vjeru i milosrdnost živiti.

Postavljam svim nam u naši vjerski i farski zajednica pitanje, nije li naša zadaća i zadaća svih vjernikov da mi u naših sredina, našem svakidanjem žitku vjere i trapljenja, boli, žalosti, veselja i uspjeha učinimo takovu situaciju, da se svaki človik, muško ili žensko, dite ili mladi, starci ili betežni, siromahi ili bogati, oženjeni ili neoženjeni čutu da su od Boga ljubljeni i da je Božja milosrdnost nosi i razumi.

Zato svi moramomznati i tako živiti i govoriti i čutiti **DA ZA POGRIŠKE I GRIHE IMA OPROŠĆENJE I NOVI POČETAK:**



Dr Anton Kolić, Németh Antal atya, Mogyorosi Marko diakónus

Dobri ljudi vseneg siju nova zrna dobrote i zaufanja

Teta Franca se je narodila od majke Hrvatice a oca Nimca, a živili su u Beču, kade se je izučila za šivalju a onda je došli u Gradišće, kade se je skrbila u nimškom selu za svoje roditelje, ar su bili betežni. Imali su malu šivaću firmu. Vseneg je bila na putovanju s dicom i mužem med Bečom i Gradišćem. Kad su prošli u penziju, troje dice je ostalo u varošu, a oni su došli u gradišće. Unuki su je rado poiskali i u ferija bili kod staroga oca Štefe i tete France. Ali ča je tetu Francu mučilo? Nje unuka je već bila pet i pol ljet stara, a još nij bila pokrščena. To nisu znali ljudi u selu, ali je znala ona, Bog i nje dice. Kadgod je je kanila o ovom problemu pominati je nevjesta rekla: „Nimamo vrimenta i nimamo pinezi.”

Teta Franca je zbog mira usta zaprla, ali srce se je opet otvorilo da plače. Bilo je to pred trimi ljeti, kad je nevjesta najednoč veselo rekla: „staramajka na vaše zlatno veselje ćemo dati našu Zoricu pokrstiti, a ja ću biti gotova s mojim študijem.”

Teti Franci je ovo bio lip dar za nje i nje muža zlatni pir. Kad su me pozvali da se dogovorimo za zlatno veselje, mi najednoč Teta Franca i tetac Štefe počnu ča lipoga povidati. Najednoč su došli Georg i Jasmin u kuhinju a s njimi njeva divičica Zorica, 6 ljet stara, pak su rekli: „Mi kanimo našu Zoricu krstiti na zlatnom veselju naših roditeljev. Ovo su vam papiri, i ja sam zgotovila moje študije i dostala dobro djelatno mjesto...” Svi su bili puni radosti, a tetac Štefe i teta Franca su se od veselja plakali.

Bilo je lipo vrime, divičica je protekla u vrt i simo tamo se vozila na biciklu.

Lipo sam rekao roditeljem da bi se dostojalo da se divičica morebit, nauči moliti Oče naš i Zdrava budi Marija. Na to je staramajka teta Franca protekla va na dvorišće i za nekoliko minut došla s unukom u sobu.

I gle, Zorica je prosila je li smi ča popiti i prošla je u kupaonicu. Za 10 minut je došla van, lipo uređena i je rekla: „Vam smim farniče, ča povidati, ali ča lipoga ča sam se naučila u ovi tri tajedni, kad sam bila kod mojih starih?”



*Kod velečasnog Antona Kolića u Ratištofu
Kolić Anton atyánál Rótfalván (Rattersdorf A)*

Lipo se je prekrížila i počela glasno moliti Oče naš... Zdrava Marija...
Svi smo bili jako presenečeni, veseli i pitali se, je li moguće da dite od 6 ljet tako lipo i mirno zna moliti.

Ali ča se stalo?

Najednoč veli mala Zorica: „Tata i mama, vam je danas 10 ljet da ste se skupa zeli. Ja vam čestitam.” I opet je protekla van iz kuhinje i ljuto došla najzad s kiticami u ruka i glasno rekla: „Sad ću vam ča zajačiti.”

I lipo je začela jačit Ave Marija...

Ljudi moji dragi ča zvanarednoga, lipoga i ne svakidanjega. Da li je to moguće!

Da moguće je, kad je staramajka već duga ljeta u crikvenom zboru i ona si jači za ljude Ave Marija ki svečuju rođendan ili veselje.

A kako je bilo i ča se je stalo na krstitka i zlatnom veselju vam znam drugi put napisati.

To još ali moram povidati: Zorica si danas čudakrat jači i kotrig je dičjega zbora.

Dragi moji dobri ljudi, cijeli žitak učimo jedni od drugih i jedni za druge.
Človik je človiku put do Boga i znanja.

Dr Anton Kolić





Franjo Pajrić

Izazovi i pitanja jedne buduće konferencije

Utjecaj imena, kao dijela identifikacijskog koda u očuvanju identiteta

1. Ime kao stožer, oko čega se identificiramo
2. Razlike u imenima, kao točke formiranja skupine
3. Razlike u pisanju imena
4. Administrativna sredstva s kojima se otežava davanje imena
5. Pritisak većine na davanje imena
6. Trendovi u svijetu
7. Otpor prema asimilaciji i davanje imena djetetu
8. Asimilacija ili ne – ili zašto ne. Pro i kontra
9. Promjena prezimena u raznim vremenima i utjecaj na asimilaciju
10. Prezimena i pripadnost jednom narodu ili narodnoj grupi (primjeri našega kraja i drugih krajeva)
11. Utjecaj većinskog čitanja i pisanja na izgovor prezimena i na promjene prezimena
12. Opće točke identifikacije

Na malo neobičan način završavamo ovaj svezak Regionalnih Studija i to sa pitanjima, koja bi nas upeljala u novu temu, novu problematiku oko imena, koja je u našem kraju vrlo interesantna i još sa našeg aspekta neistražena materija.

Trebat ćemo u suradnji sa Hrvatskim Studijima u Zagrebu, koji su već i u ovom broju IV. Pokazali vrlo korektan odnos i volju za suradnju.

Imat ćemo sve više prilika da se mladi znanstvenici uključe u rad i kod nas i da sa svojim predavanjima obogate našu zajednicu i pridonose boljem razumijevanju višenacionalnosti i višejezičnosti ovih prostora.





Sudioniki III. Međunaronih Hrvatskih Književnih Susretov u ZIGH-u.



*Sudioniki na znanstvenom skupu IX. Šopronskih Hrvatskih Dana
A IX Soproni Horvát Napok konferenciájának résztvevői.*



Payrits Ferenc A Borostyánkő út

Ez az évezredek múlta visszatekintő legelőbb ösvény, majd egyre jobban kiszélesedő kapocs, út, sztráda, melyen nem csak emberek, árúk, pénz és ritka mágikus erővel rendelkező amulettek utaztak, hanem vallások, kultuszok, gondolatok cserélődtek és Európa összekötött, átjárhatóvá vált északról délre és fordítva; összekötve tájakat, kultúrákat, tengereket és észak-észak felé. Munkát adva emberek sokaságának, a horizontális útvonalak keresztezésében a csomópontoknál települések alakultak ki. Ez az út kapta aztán a 19. században a Borostyánkő út nevet. A mi volt nyugat magyarországi festői tájunkon haladva Magyarországról Szombathely után Kőszegnél Horvátzsidány és Olmód között Ausztriába lépve sok horvát falu mellett is elhalad majd Harkánál lép újra Magyarország területére, hogy aztán Sopron után újból elhagyva azt a Lajta hegységhez fusson. Legalacsonyabb pontját átszelve éri el a Dunát, ahol a rómaiak idejében Carnuntum városa született. Ekkor azonban az ösvény, az út már több ezer éves múlta tekintett vissza. Innen aztán észak felé folytatódott tovább.

Eme út mentén készítettük felvételeinket. Sok helyen a Hóhegy, a Schneeberg uralja távolból a tájat. A régi útmenti kövek és különleges pontok helyén, ahol a menhírek álltak, ma vallásos kőszobrok, kis kápolnák, fészületek sokasága díszíti a tájat.

Bármikor is tévedsz vidéküinkre vándor járd végig ezen utat és régi idők szelétől hajtva, mágikus szellemek társaságában érzed át az út menti vidék varázslatos erejét.

Payrits Ferenc



Borostyánkő út térkép



Borostyánkő út Sopronban a Fő tér rekonstrukciója idején 2010



A Borostyánkő út nyomvonalán







Jantarska cesta

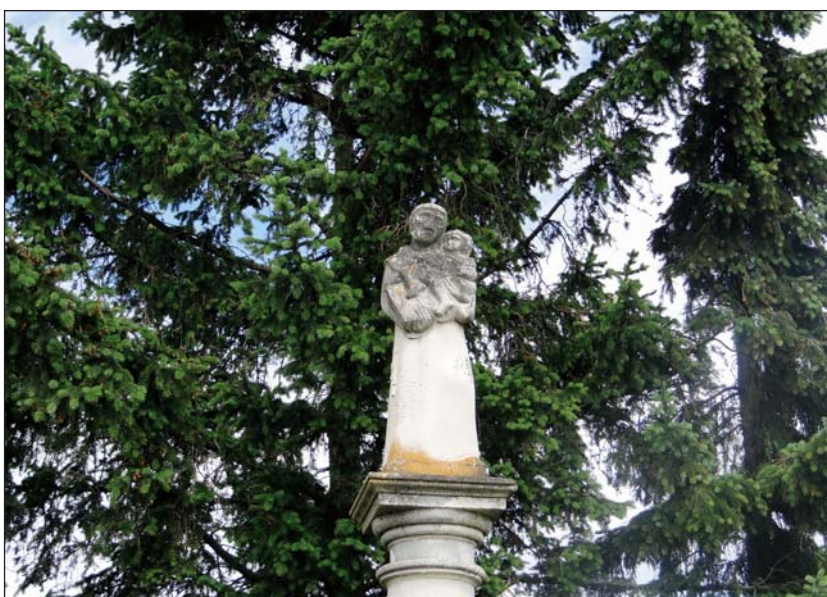
Nikada ne prestaje očaravati prolaznika, kadgod se u godini nalazi u našem zapadnopanonskom kraju. Uvijek je lijep. Pitom, gostoljubiv i otvoren prema svakom, koji je dobronamjeran i želi se povezati s ovom cestom. Ona jednostavno vuče. Ova crta, koja na najkraćem putu povezuje Europu u vertikalnom potezu spajajući Baltik sa Jadranom, funkcionira već tisućljeća povezivajući ljude, vjervanja, kulture, narode, na kojoj se transportirala roba, ljudi, ideje, novac, dragocjenosti.

Taj čar nije prestao i mi sa našim slikama na ruti naše bliže okolice ove poznate sjeverno-južne komunikacije Europe kanili smo ju Tebi dragi prolazniku pokazati.

Franjo Pajrić



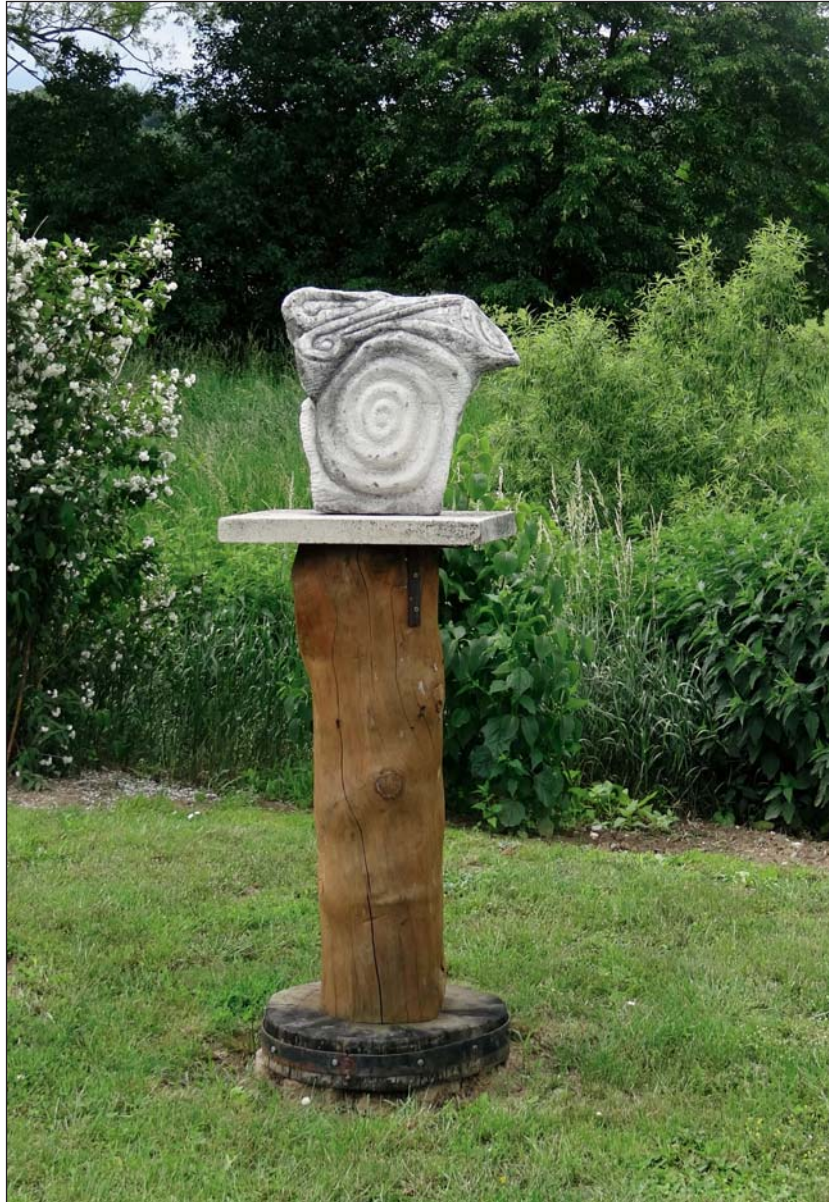
Sveta familija / A Szent család













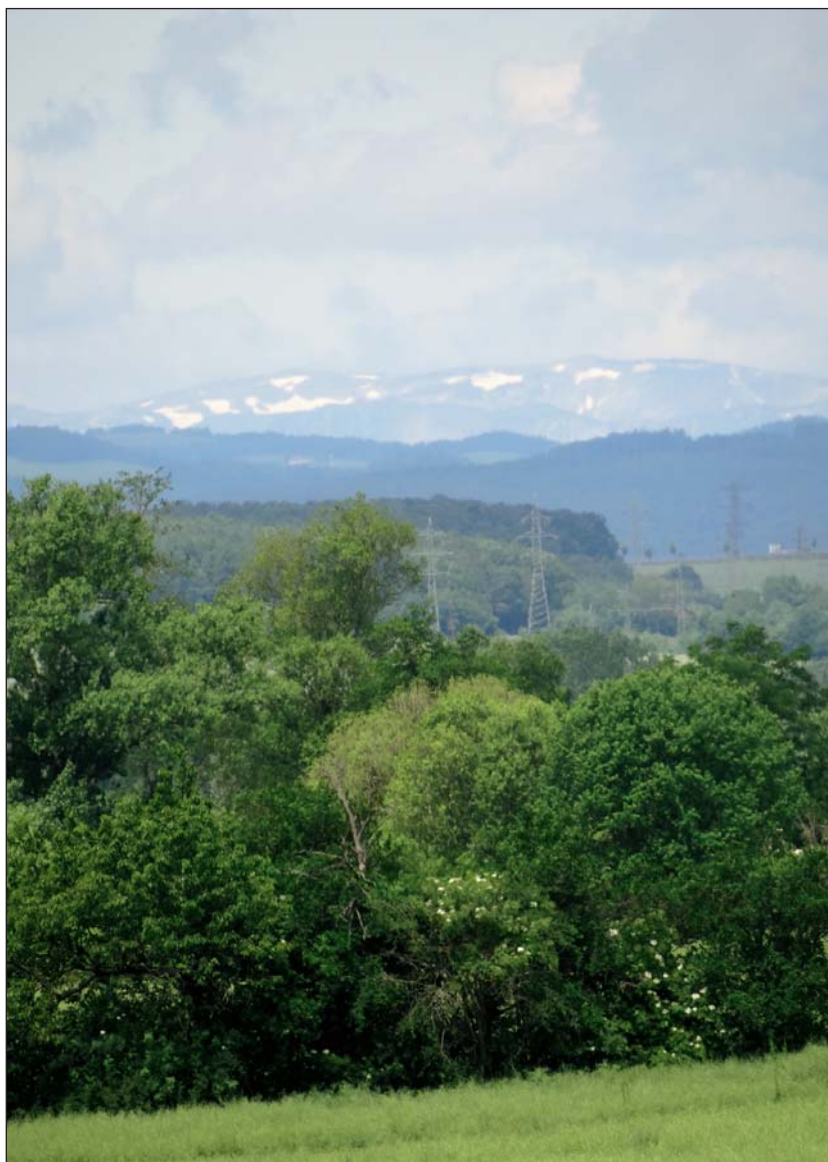
Vallások, hitek, misztériumok találkozása a Borostyánkő út mentén



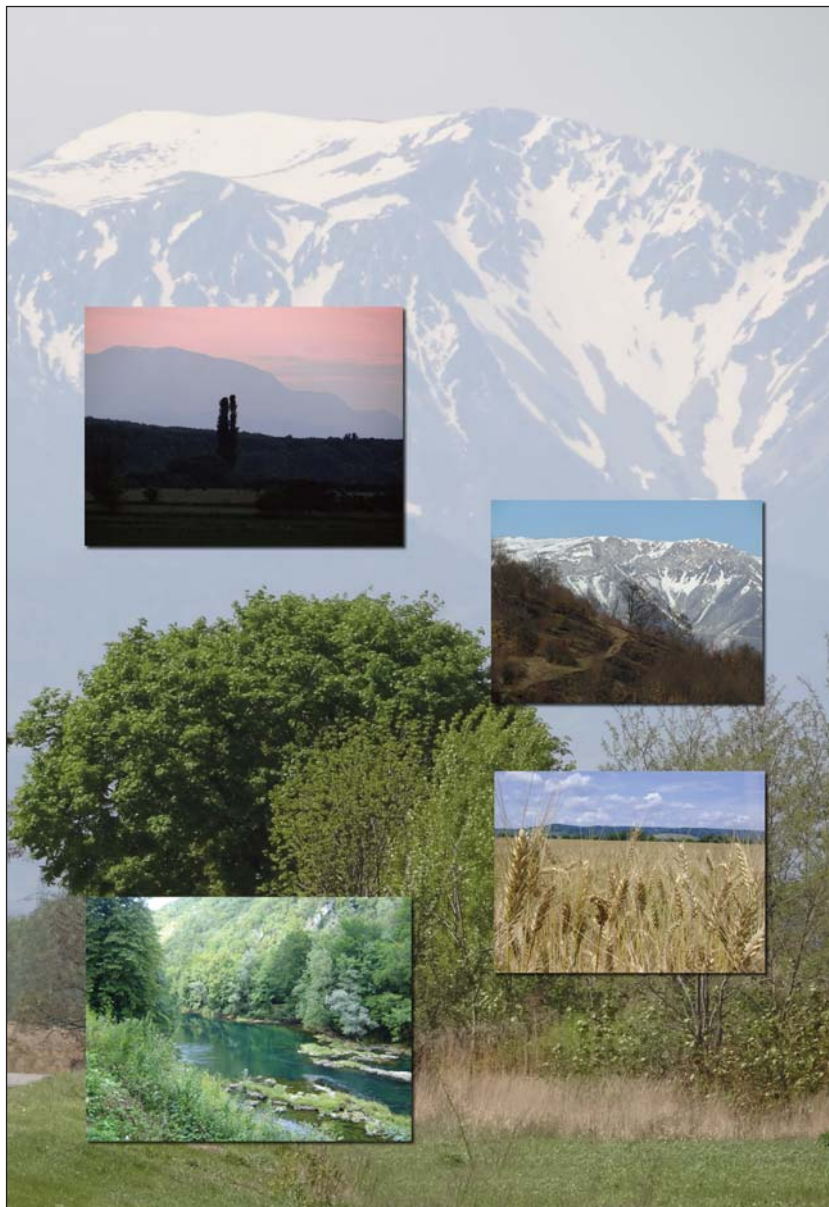
Kisečka gora



Dvorac u Šuševu



Masiv Schneeberga i Raxa s Jantarske ceste



Utószó

A „gradistyei horvát” ill gradistye (hrv. Gradišće) kifejezés fogalma és háttere

Egy fogalmat szeretnék tisztázni és úgy érzem sokak számára fog több kérdésre megnyugtató választ adni. A gradistyei horvát kifejezésre gondolok.

Sokan kérdezik tőlünk, hogyan lehettek ti gradistyei horvátok, mikor gradistye, azaz a német nyelvű megfelelője, Burgenland odaát van és Ausztria része, egyik tartmánya. A válaszom a következő:

Amikor 500 évvel, vagy még egy kicsit előbb megjelentek a horvátok, ők több akkori örökös tartományban (Steier Országban, Alsó Ausztriában,) Morvaországban és az akkori Magyar Királyság nyugati részében telepedtek le, illetve telepítették le őket. A számszerűség jelen esetben nem fontos, hiszen ebből az igazán nagyszámú letelepedettből a 20. század elejére a történelmi, politikai, vallási, társadalmi és uralkodói érdekek különböző mérvű érvényesülése miatt nagyrészt csak a nyugat magyarországi részen maradtak meg nagy számban horvátok, melyeket addig többnyire a „nyugatmagyarországi horvátok” jelzővel emlegetnek. A többi tartományban a horvátok nagyrésze eddig az időpontig asszimilálódtak.

A megmaradtaknak, azaz a nyugat magyarországi horvátoknak ugyanaz a történelmük, nyelvük, kulturájuk, szokásaik, viselkedésük, még megítélésük a többség részéről is hasonló stb. Ekkor jön a szerencsétlen Trianoni békeszerződés és az újonnan kijelölt határ három részre osztja az addig egységben ill. szerves kohézióban szigetszerűen élő horvátokat. Nyugat Magyarország nagy része Burgenlanddá, Ausztria új tartományává lesz és az itt élő horvátokat nemsokára már burgenlandi horvátoknak fogják nevezni.

A Burgenland kifejezésnek is megvan a maga történelmi fejlődése, de ennek magyarozatára itt most nem térünk ki.

A kérdés az, mi van a mai Szlovákia területén (a Pozsony/Bratislava környékén) és Magyarország nyugati területein a 16.-17. században letelepedett és ott élő horvátokkal? Minek nevezzük őket úgy, hogy tiszteletben tartjuk a tényeket, magyarán azt, hogy valójában ugyanannak a népcsoportnak részeiről beszélünk,



melynek többsége egy másik állam területén folytatja, hogy irónikusak legyünk; pályafutását.

Ők nyugat magyarországi horvátok maradtak ill. szlovákiai horvátok lettek hivatalosan. Hogy a helyzet ne legyen olyan egyszerű először csehszlovákiai horvátok és majd csak a 20. század 90-es éveiben lettek szlovákiai horvátok. Nagy írónk Mate Meršić Miloradić, 1921-ben a Burgenland kifejezésre találóan a horvát Gradišće (Gradistye) tükörfordítással válaszolt, melynek jelentése teljesen megegyezik a német kifejezéssel. Ez telitalálat volt és az emberek gyorsan elfogadták, hisz egy szóval saját nyelven, horvátul, határokon átnyúló gyűjtőnévvel tudták magukat megnevezni, kik is ők valójában.

Mivel az emberek fejében nem szűnt meg létezni a szellemi egység, azt a határ nem bonthatta meg egyik napról a másikra, ezért az Ausztriához csatolt többség identifikációja vált mindenki számára a követendő példa. Ők gradistyei horvátok lettek horvátul megnevezve és mivel egyek vagyunk mi mind, ezért mi itt Magyarországon, Szlovákiában, Morvaországban is azok vagyunk, hisz nem is lehetünk mások. Tudom ezt nehéz felfogni, de ez azért van így, mivel hasonló eset nagyon ritka a történelemben, ti. hogy két vesztes állam közül az egyik jókora területet kaparint meg a másiktól úgy, hogy egy harmadik érdekelt népcsoport is beékelődve jelen van (jelen esetben a horvát) saját anyanemzete nélkül. Így a gradistye és gradistyei horvát fogalom – tetszik az valakinek vagy sem –, nagyobb területet foglal magába mint azt a Burgenland földrajzi, politikai, adminisztratív kifejezés magába foglalna. Teszi ezt területi pretenzió nélkül az előbb említett okok miatt azért, mivel a horvát népcsoporton belül itt élő emberekről van szó, kik önmaguk hibáján kívül kerültek a határnak ezen ill. azon oldalára. A horvátoknak törvényes cikkelyek garantálták jogaikat, ám ezek betartásáért már nem volt senki effektíve felelős, nem volt senki aki emiatt az érdekelt államokat valaha is kérdőre vonta volna.

Így aztán bonyolultabb lenne magyarázkodni, hogy hogyan lehetsz te nyugat magyarországi horvát két kilométerrel odébb a másik pedig burgenlandi ill. gradistyei horvát, pedig mondjuk (unoka)testvérek vagytok. Logikusabb, hogy ha ugyanazok vagyunk, akkor ugyanazon a néven neveztezzünk is meg.

Így bírhat aztán a mi vidékünkön élő különböző népcsoportokhoz tartozó emberek számára ugyanaz a földrajzi fogalom eltérő jelentéssel konkrét ill. absztrakt értelemben vagy minőségben.

Ez is vidékünk egyik érdekessége, melyre joggal lehetünk büszkéek, a kérdés csak az, hogy: **meddig?**

Payrits Ferenc



Završna rič

U ugarskom dijelu završne riči malo smo osvitlili problematiku gradišćanskih Hrvatov i jezika, ča Ugrom nij lahko razumit i to većinom za one ki su se u našu krajinu doselili, a takovih je sada već neg domaćih.

Ovo 2012. ljeta će nam otprtit nove mogućnosti, ke mi moramo ishasnovat. Bit ćemo koncentrirani oko otvaranja Hrvatsko–Nimškoga Kulturnoga Centra u Šopronu i načinit programe na ke čekamo mladinu. Bez jezika nećemo daleko dojt.

Upravo je završila prva operna predstava u Velikom Borištofu „La Traviata” s velikim uspjehom, a za koji tjedan će bit predstavljen veliki spektakl u Mje-



Sopron

novu, mjuzikl „Za dobra stara vremena” za koju proredbu se mladina u tom selu, pa i šire naveliko angažirala.

Pred misec danom je ovde u ugarskom dijelu Gradišća med predstavnici društav došlo do ujedinjenja oko jedne platforme, a to je, da ćemo u dođuće vrime morat biti složniji i svoje interese glasnije i odlučnije predstaviti i zastupati.

Dođuće ljeto slavimo 480 ljet našeg doseljenja, a to ćemo proslavit kroz projekt „Po staza naših starih”, kada ćemo projt skoro isti put u 12 dani, koga su pred skoro pola milenija prošli naši praotci i pramajke. Kanimo s ovim projektom opet povezati sve Hrvate, da opet oćutimo da smo mi svi isti i da slišimo skupa.

Mala grupa oko znanstvene radionice PanonIQm kako vidite je i ovog puta pokusila pridonest upoznavanju našeg jezika, okolice, naše povijesti i tradicije.

Urednik



Skupa s grupom Cro Etno

